

TILAAJA

Tampereen kaupunki
Kaupunkiympäristön suunnittelu
Yleiskaavoitus
Frenckellinaukio 2 B
PL 487
33100 Tampere
Yhteyshenkilö: Dani Kulonpää, Kaavoitusarkkitehti

KONSULTTI

Sitowise Oy
Vuolteenkatu 2, 33100 Tampere
Puh. 0207476000
etunimi.sukunimi@sitowise.com

Jurkka Pöntys, Projektipäällikkö
Minna Halonen, laatiminen ja laadunvarmistus
Riikka Honkanen, laatiminen
Ivelina Mechkarova, laatiminen
Kaisu Tervo, laatiminen

Otsikkosivun kuva:

Inventointialueen rajausta Tampereen keskustan kartalla. Alueella on merkitty RKY sekä maakunnallisesti arvokkaat alueet. Sitowise Oy. Pohjakartan lähde: *Tampereen karttapalvelu Os-kari* (30.8.2023).

Sisällysluettelo

1	Johdanto	6
1.1	Selvityksen tarkoitus	6
1.2	Pääasialliset työvaiheet	6
1.3	Selvitysalueen rajausta	7
1.4	Tehtävän rajausta	8
1.5	Käytetyt aineistot ja menetelmät	8
2	Tiivistelmä	11
3	Paikallisten arvojen tunnistaminen	13
3.1	Valintojen perustelu	13
3.2	Arviointikriteerit	16
4	Paikalliset arvoalueet ja kohteet	18
4.1	Modernit paikalliset arvoalueet ja kohteet	21
5	Paikalliset arvoalueet kaupunginosittain	22
5.1	II Tammerkoski	22
5.1.1	Kaupungin virastotalo	24
5.1.2	Puutarhakadun liiketalo	25
5.1.3	Tampereen vapaakirkko	26
5.2	III Nalkala	27
5.2.1	As Oy Näsilinnankatu 33	31
5.2.2	Letkutehdas	33
5.2.3	Turtolan talo, Satamakatu 8	34
5.2.4	Fagerströmin talo ja Saarisen talo	35
5.2.5	Näsilinnankatu 38 / Satamakatu 7	37
5.2.6	Näsilinnankatu 38	38
5.2.7	Näsilinnankatu 40	39
5.2.8	Leijona-pukineen (Yhtyneet pukutehtaat Oy) vanha tehdasrakennus	40
5.2.9	Laukontorin alue	41
5.3	IV – V Amuri	45
5.3.1	Amurinlinnan kortteli	49
5.3.2	As Oy Makasiininkatu 14 ja nupukivikatuaalueet	51
5.3.3	As Oy Lommantalo	52
5.3.4	Amurin puistoalueet	53
5.4	VI Kaakinmaa	56
5.4.1	Hallituskatu-Satamakatu välinen asuinkortteli	59
5.4.2	Hallituskadun ja Mäntykadun korttelijulkisivut	61
5.4.3	Satamakatu korttelijulkisivu	63
5.4.4	Eteläpuiston liikunta-alueet	65
5.4.5	Tampereen työväen teatteri	66
5.5	VIII Särkänniemi	68

5.5.1	Suomen trikoon tehdas ja voimalaitos	71
5.5.2	Haarlan Onkiniemen tehdas	72
5.5.3	Paasikivenkadun ratarinne	73
5.5.4	As Oy Näsikartano	75
5.5.5	Delfinaario-rakennus	76
5.6	IX Tampella	77
5.6.1	Takomo ja veistämö	80
5.6.2	Hydraulinen laboratorio	82
5.6.3	Naistenlahden satamakonttori	84
5.6.4	Armonkallio.....	86
5.6.5	Naistenlahden voimalaitos.....	88
5.7	XI-XII Kyttälä.....	89
5.7.1	Kiinteistö Oy Koskilinna	93
5.7.2	Haarlan palatsi	94
5.7.3	Osotalo / Kiinteistö Oy Keski-Kyttälä	95
5.7.4	Virkamiestalo	96
5.7.5	As Oy Rautatienkatu 24	97
5.7.6	Seurakuntien rakennukset - katujulkisivut	98
5.7.7	Otavalankatu–Aleksanterinkatu-katujulkisivu	100
5.7.8	Verkatehtaankatu–Tuomikirkonkatu-katujulkisivu	102
5.7.9	Ortodoksinen kirkko	104
5.7.10	Rongankadun puistokatu	105
5.7.11	As Oy Rongan tornit	106
5.7.12	Hotelli Ilves.....	107
5.7.13	Koskikeskus	108
5.7.14	Sorin aukio	109
5.8	XIII Ratina.....	110
5.8.1	Asunto Oy Sorinmäki.....	114
5.8.2	Asunto Oy Hatanpään valtatie 12.....	115
5.8.3	Vuolteenkatu 20	116
5.8.4	Asunto-Osakeyhtiö Sorinahde.....	117
5.8.5	Sorinkatu 4	118
5.8.6	Hatanpään valtatie 15–17.....	120
5.8.7	Tampereen sähkölaitos ja muuntamo	121
5.8.8	Ratinnan silta ja Ratinanniemen rantapuiston näkymä.....	123
5.9	XIV Osmonmäki.....	124
5.9.1	Asunto Oy Tunturikatu 8.....	127
5.9.2	Asunto Oy Naistenlahdenristikatu 7 (Solantalo)	129
5.9.3	As. Oy. Välimaankatu 25	131
5.9.4	Haarlan paperitehdas	132
5.9.5	Annikin puutalokortteli.....	134
5.9.6	Osmonpuisto	136
5.10	XV-XVI Tammela	138
5.10.1	Lidmanin talo	141
5.10.2	Tammelan koulukokonaisuus.....	142
5.10.3	As Oy Kalevanlukko ja Paltsunaukio	144

5.10.4	Vanha tavara-asema ja rautatieläisten talo	145
5.10.5	Puu-Tammela	147
5.10.6	Tammelan torilta lähtevät puurivit ja Tammelan puistokatu	149
5.10.7	As Oy Terästammela	151
5.10.8	Erkkilän silta	152
5.10.9	Vellamon kortteli	153
5.11	XVII Tulli	154
5.11.1	Toralinnan ja Sopolinnan kortteli	157
5.11.2	Lähteenlinnan kortteli.....	159
5.11.3	Lähteenkadun varren funktionalistinen kortteli	161
5.11.4	Kalevan yhteiskoulu	163
5.11.5	Tampere-talo	164
5.12	XVIII Kalevanharju	165
5.12.1	Kalevanharjun päiväkotii	167
5.13	Lappi 168	
5.13.1	Lapin tehdastalo Oy, Käpytie 4	170
5.13.2	Asunto Oy Tampereen Lapin Käpy, Käpytie 6	171
5.14	Lapinniemi	173
5.14.1	Koukkuniemen vanhainkodin alue ja rantapuisto.....	176
6	Lähdeluettelo	179

1 Johdanto

1.1 Selvityksen tarkoitus

Rakennetun kulttuuriympäristön selvitys on laadittu Tampereen kaupungin kaupunkiympäristön suunnittelun tilaamana kantakaupungin vaiheyleiskaavan 2021–2025 ehdotusvaihetta varten. Selvitys keskittyy esittämään Tampereen keskustan paikallisesti arvokkaat pienalueet, rakennuskohteet, puistoalueet ja aukiot. Tavoitteena on tulevalla kaavakartalla esittää kolmiportainen arvoluokitus Tampereen keskustan valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt.

Maakunnallisesti ja valtakunnallisesti arvokkaat kohteet esitettiin Kantakaupungin vaiheyleiskaavaluonnoksessa, joka oli nähtävillä 9.3.2022-11.4.2023. Kaavasta annettujen lausuntojen perusteella on nyt päädytty selvittämään paikallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt, niiden esittämiseksi yleiskaavassa.

1.2 Pääasialliset työvaiheet

Selvityksestä laadittiin raportti keskusta-alueen historia ja paikalliset arvoalueet. Lähtötietojen pohjalta rajattiin ensin tutkittavat pienalueet ja kohteet kaupunginosittain kartalle.

Työ eteni vakiintuneen käytännön mukaan:

- Lähtötietojen riittävyyden arviointi
- Arkistotyöt
- Kenttätyöt
- Työkokoukset ryhmässä
- Selvityksen tuottaminen
- Tulosten esittely
- Raportin viimeistely
- Tulostus saavutettavana

Valokuvat ellei toisin mainita: Sitowise Oy 2023. Kokonaisselvitys valmistui 28.2.2024

Tampereen kaupungin kaupunkiympäristön suunnittelusta työtä ohjasivat kaavoitusarkkitehti Dani Kulonpää ja yleiskaavapäällikkö Pia Hastio.

Yhteistyöryhmän kokouksissa olivat mukana mm. Anna-Lotta Kauppila, Anna Levonmaa, Iina Laakkonen, Miriam Larinkari, Eveliina Hyvönen, Mirkka Katajamäki sekä Minna Seppänen.

Pirkanmaan maakuntamuseo tutkijoista kokouksiin osallistui Miia Hinnerichsen.

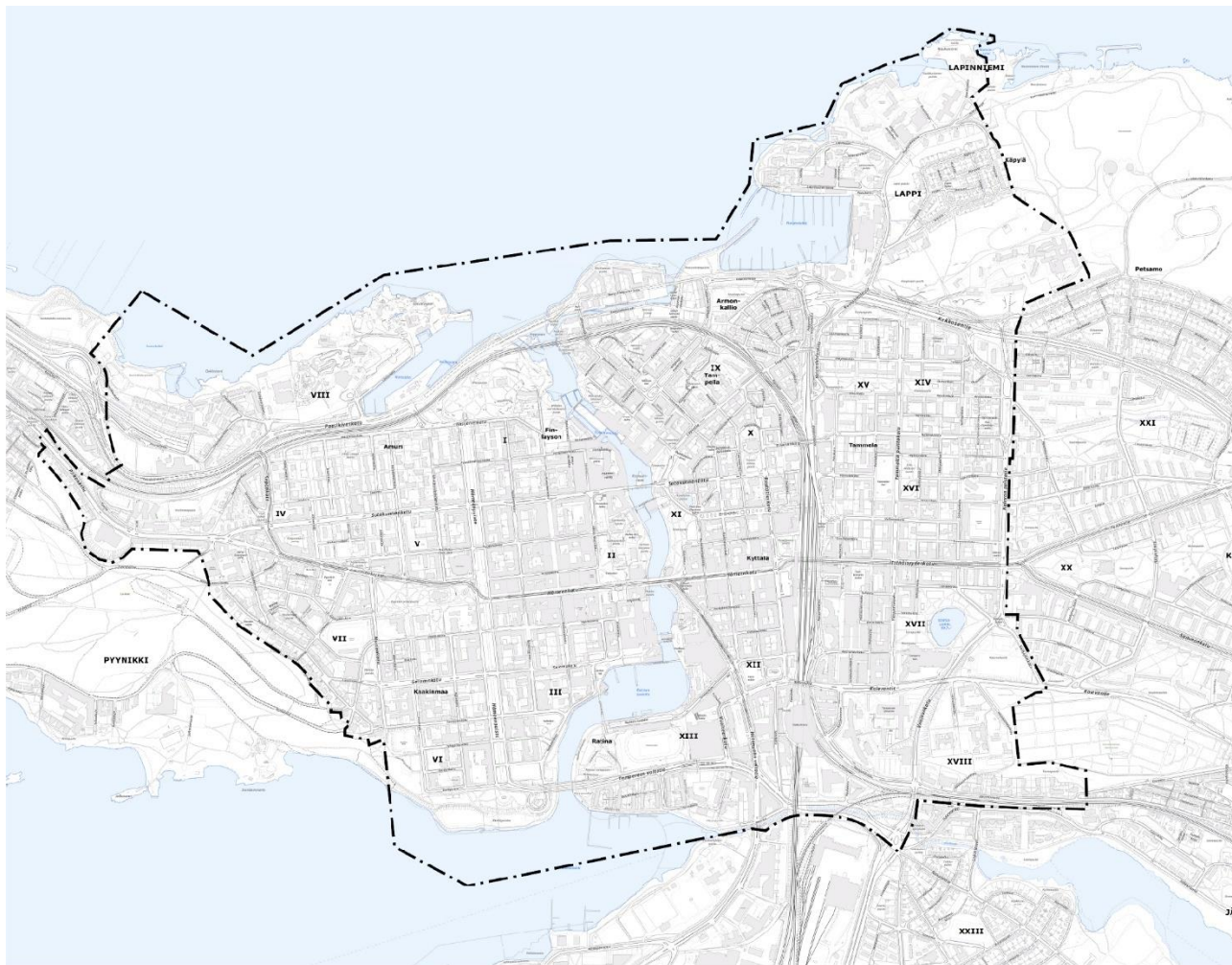

1.3 Selvitysalueen rajaus

Selvitysalueen rajaukseen kuuluu Tampereen kantakaupunki Pyynikin rinteiltä Tammelan itärajalle ja Ratinanniemestä Lapinniemeen. Vuoden 2012 selvitys tehtiin keskustan strategista osayleiskaavaa laajemmalle alueelle. Nyt tehtävä selvitys rajataan Vaiheyleiskaavan 2021–2025 kartan 5 keskustan osa-alueelle.

Tässä selvityksessä valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt pääsääntöisesti rajattiin tarkastelun ulkopuolelle ja keskityttiin paikallisesti arvokkaiksi arvioitaviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin.

Inventointi- ja tutkimusalueen rajaus on muutoin sama kuin vuonna 2016 hyväksytyyn keskustan strategisen osayleiskaavan aluerajaus, lukuun ottamatta Viinikanlahden eteläpuolista aluetta. Tämä ei sisälly vaiheyleiskaavan keskustan osa-alueen rajaukseen.

Kuva 1. Selvitysalueen rajaus. Pohjakartan lähde: Tampereen karttapalvelu Oskari (30.8.2023).

1.4 Tehtävän rajaus

Konsultin tehtävänä raportoidessa oli:

- Esittää kustakin paikallisesti arvokkaasta kohteesta vähintään nimi, rajaus kartalla, nykytilakuvaus, historiallisen kehityksen pääpiirteet kaupunginosassaan ja keskeiset valintaa perustelevat ominaispiirteet. Nämä koottiin kohdekorteille valokuvoin.
- Kuvailla keskustan kulttuuriympäristön kehityshistorian pääpiirteet perustuen vuonna 2012 A-insinöörien tekemään selvitykseen.
- Laatia kohteiden nykytilasta kuvaus, joka auttaa ymmärtämään selvityksen johtopäätöksiä sellaiselle lukijalle, jolla ei ole käytössään vuoden 2012 selvitystä.
- Tarkastella vuoden 2012 selvityksen tapaan kokonaisuuksien lisäksi myös julkiset kaupunkitilat kuten torit, aukiot, puistot, puistokadut ja muut merkittävät kadut.
- Vuoden 2012 selvityksen Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö jälkeen on tapahtunut keskustan rakentamishankkeita, jotka mahdollisesti ovat muuttaneet kulttuurihistoriallisia arvoja joillain alueilla. Muutoksia on arvioitu selvitykseen kuvattaessa keskustan Nykytilaa ja raportin yhteenvedossa.
- Työn edetessä mukaan otettiin tutkittavaksi myös paikallisesti arvokkaat modernit rakennuskohteet. Vuonna 2012 esitetyistä moderneista kohteista tilaajan ja työryhmän kanssa rajattiin tutkittavaksi niin rakennuskohteita kuin kaupunkikuvallisesti merkittäviä rakenteita, sekä pienalueita modernilta ajalta vuosilta 1940–1999.
- Maakuntamuseo on edellyttänyt paikallisesti arvokkaiden kohteiden osalta selvitystyön tekemistä, koska keskustan alueelta on viimeksi tehty rakennuskulttuuriselvitys vuonna 2012, ja on ilmennyt tarve päivittää paikallisia arvokohteita- ja kokonaisuuksia laajemmin.

1.5 Käytetyt aineistot ja menetelmät

Pääasialliset käytetyt lähteet olivat vuonna 2012 laadittua selvitystä Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, sekä asemakaavojen yhteydessä laadittuja rakennettuun kulttuuriympäristöön liittyviä selvityksiä. Tietoja on saatu myös viranomaistahojen antamista lausunnot Tampereen kantakaupungin vaiheyleiskaavan 2021–2025 luonnoksesta 7.3.2023.

Tilaajan toimittamia aineistoja olivat:

- *Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö 2012*
- *Asemakaavoihin liittyvät rakennetun kulttuuriympäristön selvitykset ja historiaselvitykset, Oskari-karttapalvelun tasot*
- *Muut kaupungin teettämät kaupunkirakentamisen historiaa koskevat selvitykset (esim. Keskustorin rakennetun kulttuuriympäristön selvitys ja arkeologiset maatutkaukset, Tammelan torin historiaa koskeva opinnäytetyö, Tammerkosken siltoja koskeva historiaselvitys, kansallisen kaupunkipuiston selvitykset, Näsijärven ja Pyhäjärven rantojen käytön historiaselvitys, Kalevan puistotien Esplanadi historiaselvitys, Esplanadit, bulevardit ja puukujanteet Tampereella)*
- *Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, Oskarin taso "Pirkanmaan rakennetun ympäristön kohteet" (sisältää muitakin kohteita)*
- *Kantakaupungin vaiheyleiskaavan 2017–2021 ja 2021–2025 aineistot.*

Muut käytetyt aineistot olivat:

- Pirkanmaan tutkimus- ja selvityshankkeet, Tampereen karttapalvelu Oskari

- SIIRI-tietopalvelu alue- ja kohderaportit inventointitietoineen

Kenttätöihin kesällä 2023 valittiin etukäteen tutkittavaksi vuonna 2012 tunnistettujen alueiden tietojen pohjalta erityisesti paikallisia pienalueita ja kohteita.

Tarkastelun painopiste oli vuonna 2012 esitettyjen arvoaluekokonaisuuksien ja rajausten sisällä tarkempi pienalueiden ja rakennuskohteiden tunnistaminen arvoineen. Alueita tarkasteltiin jaotellen ne kaupunginosittain ja paikallisia ominaispiirteitä tallentaen. Jo kaupunginosien nimet kertoivat tutkijoille paikallishistoriasta ja alueiden ominaispiirteistä.

Vuoden 2012 arvoalueiden rajauksia on tarkennettu kaupunginosista, joissa ei ole aiemmin muodostettu arvoaluetta tai osoitettu kohteita. Näin on voitu löytää paikallisesti arvokkaita pien- eli osa-alueita. Mikäli alueelta ei muodostu luontevia kokonaisuuksia, on kohteita lueteltu yksittäisinä kohteina. Lähtökohtana oli yleiskaavatasoinen tarkastelu, jossa pyrittiin luonteviin aluerajauksiin. Osa aluerajauksista koostuu keskenään eri-ikäisistä rakennuksista, mutta ne muodostavat siinä tapauksessa edustavan kokonaisuuden, joka kertoo kaupunkikuvan kerroksellisuudesta tai paikallisesta historiasta. Tässä selvityksessä paikalliset arvoalueet voivat sisältää itsessään ei niin merkittäviä rakennuskohteita, mutta ne muodostavat kokonaisuuden kannalta esimerkiksi olennaisia historiallisia ja toiminnallisia yhteyksiä.

Siiri-tietopalvelussa ja Oskari-paikkatietokannassa kaupunginosajako ja -nimet esiintyvät hallinnollisen aluejaon ja tutkimusperiaatteiden (inventoinnit) mukaan roomalaisin numeroin sekä kirjaintunnuksin. Tutkittaessa ja raportoidessa on edetty samoin kaupunginosittain.

Kenttätöitä tehtiin kahdessa vaiheessa: ensin konsultin tekemässä katselmuksessa ja työryhmässä tarkennettujen kohdevalintojen jälkeen dokumentoiden. Valokuvattaessa havainnoitiin kohteita ja niiden ympäristöä sekä näkymiä. Raporttiin koottiin valokuvat kohdekorttien yhteyteen kuvaliitteiksi.

Valokuvattaessa ja tutkittaessa painotettiin erityisesti alueiden kaupunginosittaista paikallisuutta, mahdollisen arvoalueen rajatumista, muutoksien laatua ja kerroksisuutta, pienmaseimia suhteessa laajempiin kokonaisuuksiin, lisäksi alueiden historialliset ominaispiirteet ja niihin liittyvät ilmiöt on huomioitu.

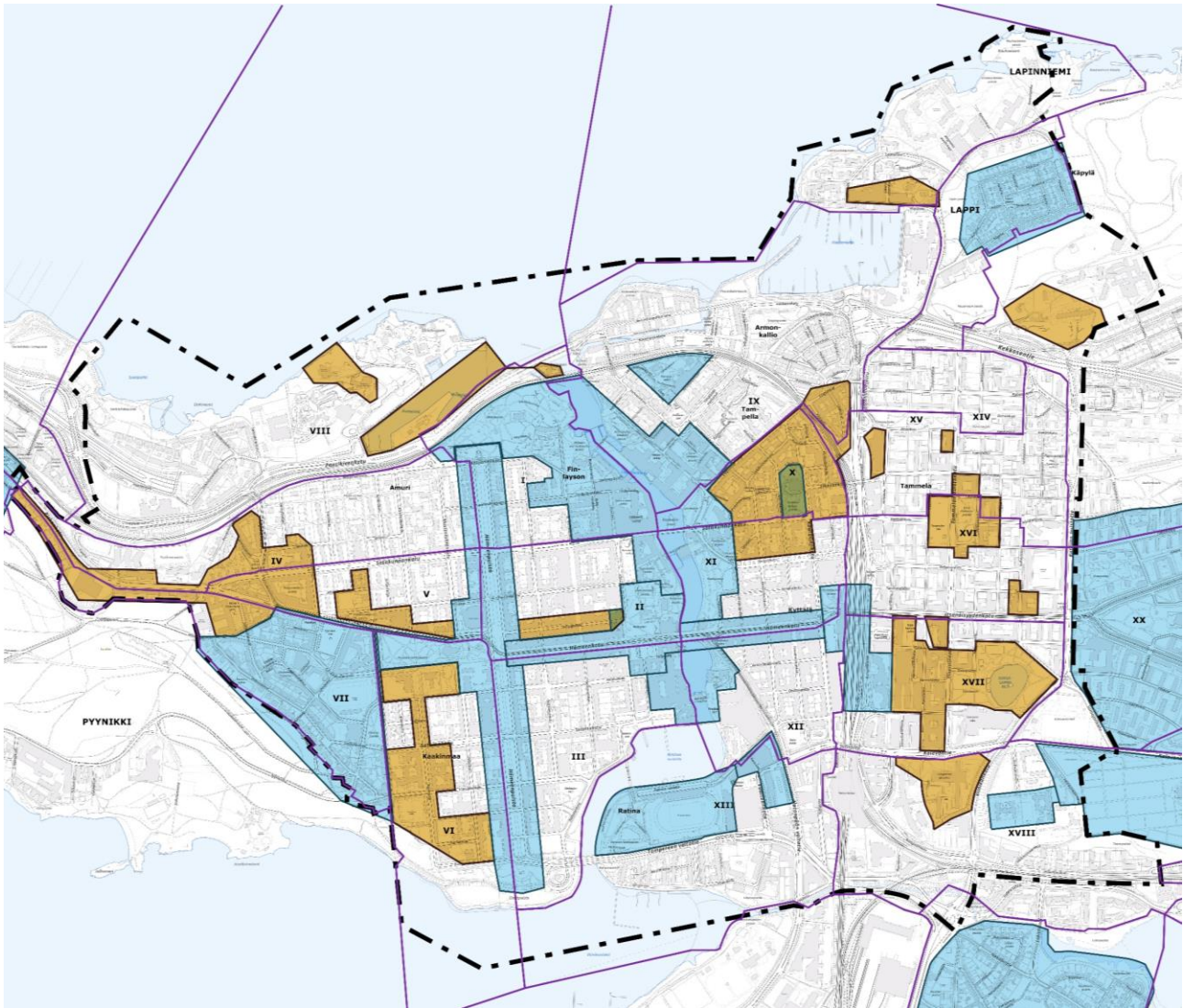
Pääkartta-aineistona, mistä kaupunginosat, paikannimet, asemakaavat on tarkistettu, on käytetty Tampereen kaupungin Oskari-karttapalvelua

Arvoalueiden ja kohteiden tunnistamisessa käytettiin myös vanhoja ilmakuvia Tampereen kaupungin karttapalvelusta sekä mml.fi ja vanhoja historiakarttoja (kaavakartat) Siiri-tietopalvelusta sekä finna.fi -palvelua.

Paikallisten arvoalueiden rajausta määriteltäessä ja arvioitaessa on käytetty Siiri-tietopalvelusta ja Oskari -karttapalvelusta saatavilla oleva tieto, vuoden 2012 jälkeen tehdyt selvitykset kaupunginosittain tai kaavoittain.

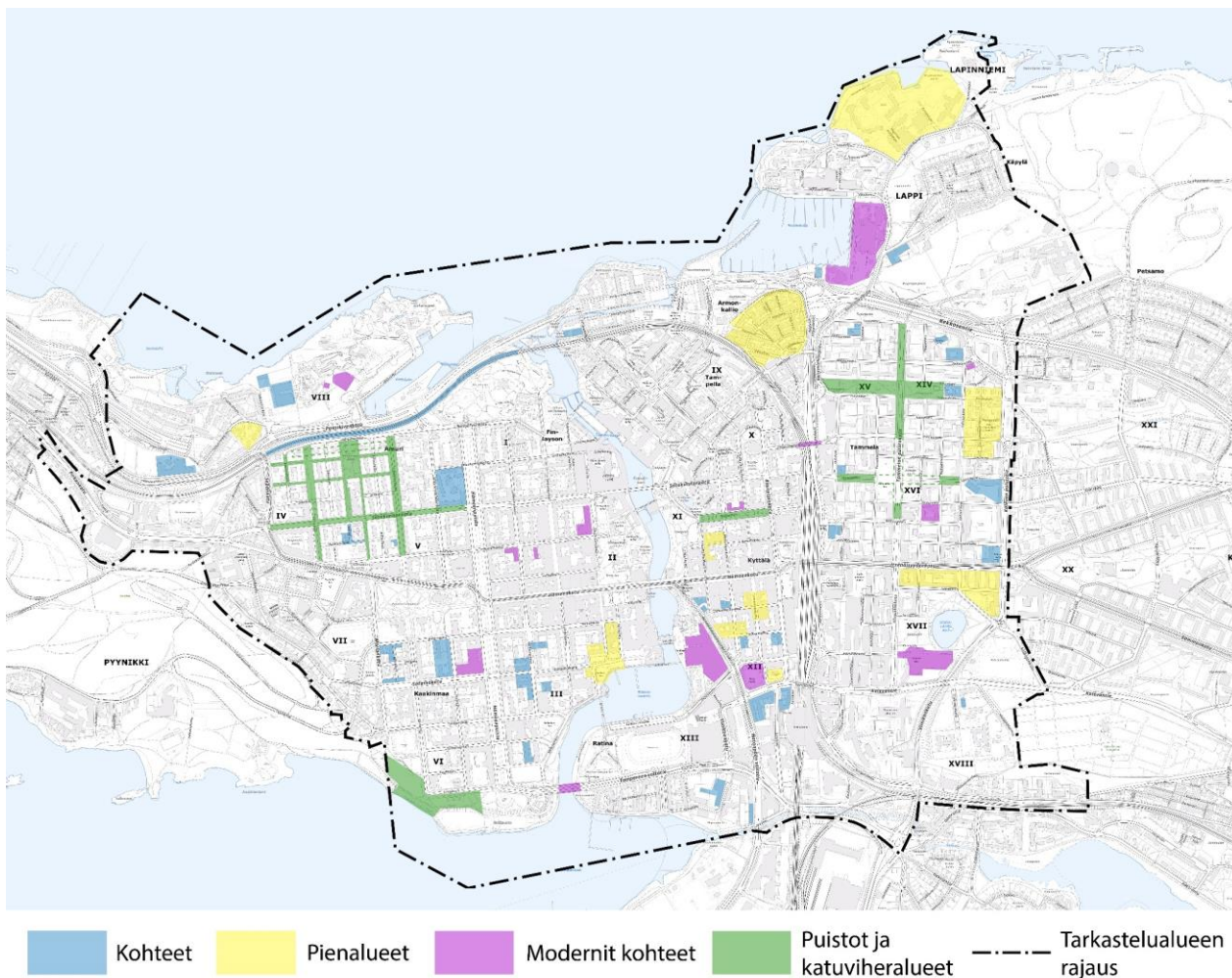
Kokonaisuuden ja alueiden arvioinnissa on käytetty apuna eri työvaiheissa koottuja tiivistelmätaulukkoja ja -karttaesityksiä. Arviointia on havainnollistettu raportilla ajantasa- valokuvain alueilta ja rakennuskohteista.

Kuva 2. Inventointialueen rajausta Tampereen keskustan kartalla. Rajausta on merkitty mustalla pistekatkoviivalla. Alueella on lisäksi merkitty sinisellä värillä RKY-alueet sekä oranssilla maakunnallisesti arvokkaat kulttuuriympäristöt. Pohjakartan lähde: Tampereen karttapalvelu Os-kari (30.8.2023).

2 Tiivistelmä

Kuva 3. Paikallisesti merkittävät kohteet Tampereen keskustan kartalla. Pohjakartan lähde: [Tampereen karttapalvelu Oskari](#) (30.8.2023).

Tässä selvityksessä on tutkittu Tampereen keskusta-alueen paikallisesti arvokkaita kohteita, joita ei ole aikaisemmin tunnistettu kuuluvaksi mukaan maakunnallisiin tai valtakunnallisiin arvoalueisiin. Tampereen kantakaupungin alueella on osin sotien tuhojen takia säästynyt todella vähän vanhaa, ennen vuotta 1918 rakennettua rakennuskantaa. Jäljelle jäänyt rakennuskanta on uudistunut niin kiinteistöjen kehittämisen, kuin ylitehokkaan kaavoituksenkin takia hyvin tiheään tahtiin. Sen takia oli tärkeää saada nyt koottua selvitykseen paikallisesti arvokkaat ja kaupunkikuvallisesti merkittävässä asemassa olevat alueet sekä niiden rakennukset.

Tampereen keskustan säilyneistä vanhoista rakennuksista tai niiden korttelimuodosta pystyy vielä päättelemään vanhan kaupunkirakenteen. Suurin osa keskustaa ympäröivistä kaupunginosista on uusittu funktionalismin ihanteiden mukaisesti avoimiksi suurkortteleiksi, joka on tehnyt niistä esimerkiksi Amurissa vehreitä, mutta myös hyvin lähiömäisiä. Vanhat rakennukset, jotka tässä selvityksessä on myös osoitettu vähintään paikallisesti arvokkaiksi, osoittavat varhaisen kaupungistumisen ajan tiiviimmän kaupunkirakenteen. Vanhimmat keskustan rakennukset ovat 1800-luvun lopusta, mutta myös viimeisimmät vanhaan kaupunkirakenteeseen liitettävät rakennukset 1950-luvulta kertovat yhtä lailla aikakautensa ihanteiden muuttumisesta ilmiöineen.

Kasvukeskusten ydinalueet ovat olleet jälleen viimeisen kymmenen ajan huomattavan tiivistämisen kohteena. Uudisrakentaminen on korvannut paljon 1950–1960-lukujen arkipäiväistä ja myöhemmin hyvin nopeasti toteutettua arkkitehtuuriltaan toisteista elementtirakentamisesta koostunutta rakennuskantaa.

Paikallisesti arvokkaiden rakennusten selvittäminen keskusta-alueella avaa myös Tampereen kaupungin historiaa ja kehitystä. Ne ovat tärkeitä modernismin tavoitteiden ymmärtämiseksi. Niitä tutkimalla voi myös pohtia sitä, mikä olisi voinut olla mahdollista, mikäli kaavoitus ei olisi ollut Tampereella niin nopeaa ja tehokasta. 1960-lukua uudemmassa modernista rakennuskannasta onkin ollut työlästä tutkia, mitkä siitä ovat paikallisesti, kaupunkikuvallisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakentamista. Tämän selvityksen avulla voidaan nähdä, kuinka jälki-modernin aikakauden rakennukset ovat vähenemään päin. Näiden tarkempi tutkiminen arvojen tarkemman määrittämisen ja mahdollisesti suojelustatuksen korottamiseksi on nyt tarpeen.

Merkittävimmit modernismia edustavat kohteet ovat yksittäisiä julkisia rakennuksia, tai toistaiseksi huomiota herättävän ehjiä, paikallisesti arvokkaita kaupunkikuvallisia kokonaisuuksia. Uudemmissa kohteista Särkänniemen alue, kirjastotalo Metso tai Tipotien terveysasema ovat esimerkkejä yksittäisistä julkisen rakentamisen merkkitaapauksista.

Selvityksen perusteella voidaan nähdä, että keskustasta ei löydy kovin montaa arkipäiväisempää rakentamista edustavaa rakennusta Tampereen keskusta-alueella ehjinä kokonaisuuksina. Sodanjälkeistä rakennuskantaa on hyvin usein muutettu tai korjattu, niiden alkuperäistä arkkitehtuuria ja ominaispiirteitä huomioimatta. Suuri osa tämän aikakauden rakennuskannasta on kokenut useita muutoksia, niin että niistä on paikoin vaikea tunnistaa alkuperäisiä arvoja tai muotokieltä. Tähän selvitykseen koottuja, alkuperäisen ilmeensä hyvin säilyttäneitä, asuinrakentamisen kohteita ei ollut helppoa löytää keskustasta-alueelta.

Kohteiden läpikäynti on ollut odotettua työläämpää. Siksi joukossa on kohteita, joiden tarkemman arvottamisen ja luokittelun myötä voidaan vasta myöhemmin ottaa kantaa siihen, ovatko ne asemakaavatasolla vai peräti maakunnallisella tasolla suojeltavia rakennuksia.

Lähtökohtaisesti kaikki tässä selvityksessä listatut kohteet omaavat kuitenkin joko omaleimaista, ajalle tyypillistä ja hyvää rakentamistapaa. Ne sijaitsevat kaupunkikuvallisesti merkittävällä paikalla, tai edustavat hyvää arkkitehtuurisuunnittelua. Näistä esimerkkeinä voidaan ainakin osoittaa seuraavat kohteet.

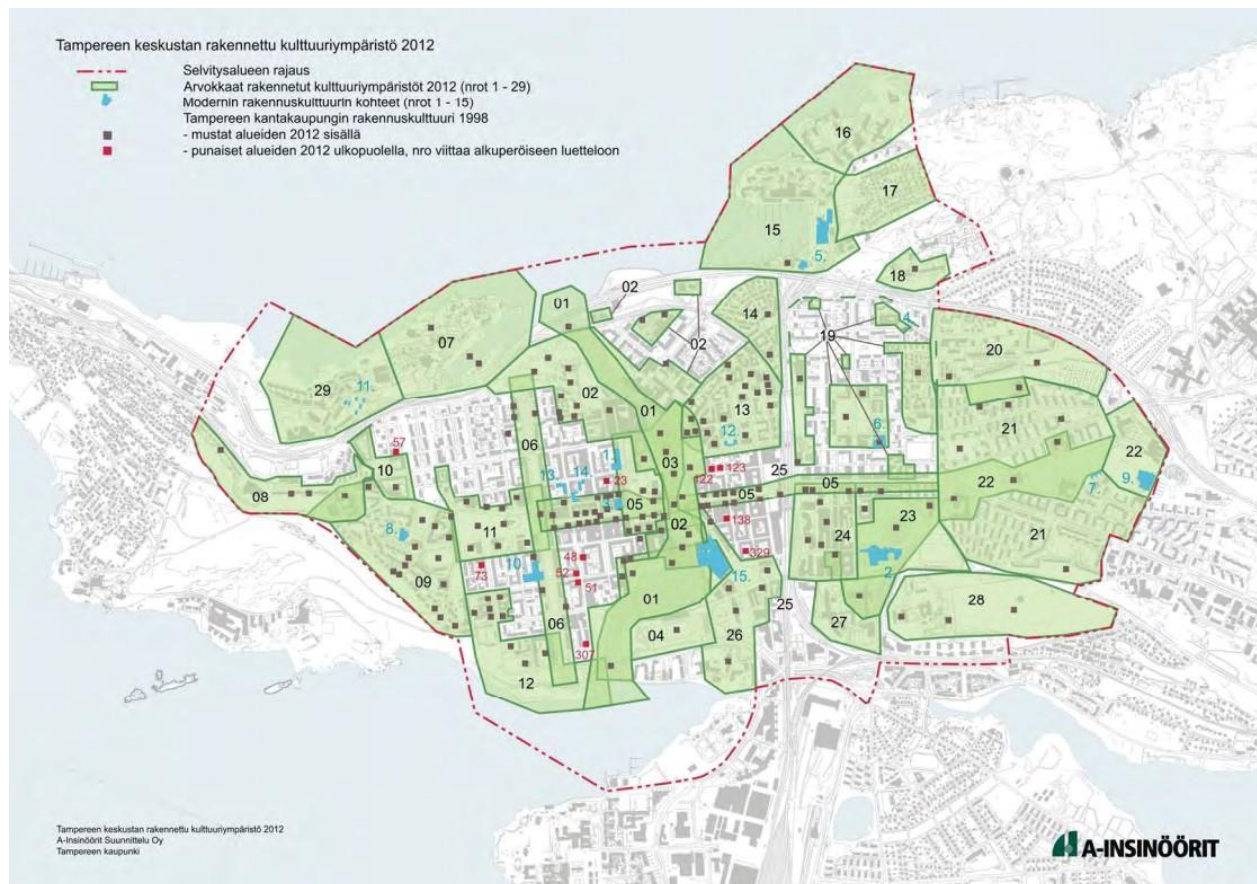

3 Paikallisten arvojen tunnistaminen

Paikalliset arvot voi tunnistaa keskustan kaupunginosalle tyypillisten ilmiöiden kautta. Paikallisuutta edustavat myös alueen historian jatkuvuus yhtä hyvin kuin moderni muutos kaupunkikuvassa. Identiteettimerkitys kuitenkin korostuu paikallisia arvoja arvioitaessa.

Paikallisuus voi olla rakennetussa ympäristössä pienipiirteistä, tai korostetun näyttävää ilmaisuja, jopa ristiriitaista kaupunkikulttuuria. Paikallisuus on parhaimmillaan tamperelaisittain alkuperäistä ja kunkin kaupunginosan näköistä eri aikakausina.

Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö 2012 selvityksessä kaupunkikuvan kannalta arvokkaat ympäristöt oli jo tunnistettu paikallisesti arvokkaiksi ja tamperelaisista identiteettiä edustaviksi.

Kuva 4. Vuonna 2012 tunnistetut arvoalueet. Alueet (vihreällä) käsittävät RKY ja Maakunnalliset arvoalueet kokonaan tai osittain. Lähde: Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö 2012, A-Insinöörit Suunnittelu Oy ja Tampereen kaupunki (19.12 2023).

3.1 Valintojen perustelu

Nyt laaditussa selvityksessä vaiheyleiskaavaan ehdotusvaihetta 2021–2025 varten on käyty läpi aiemmin vuonna 2012 tunnistetuilla arvoalueilla tapahtuneita muutoksia, sekä tunnistettu tarkemmin paikallisesti arvokkaita rakennuskohteita, pienalueita ja puistoalueita sekä aukioita myös modernilta ajalta vuosilta 1940–1999. Tunnistaminen on perustunut kaupunginosissa suoritettuihin maastokäynteihin. Huomiota kiinnitettiin kaupunkikuvallisesti merkittävimpien kulkuväylien ja alueiden suosituimpiin yhteyksiin sekä keskeisiin alueisiin.

Ensimmäisessä vaiheessa, arvokohteiden tunnistamisen jälkeen, konsultti kokosi alustavat alue- ja kohdevalinnat kartalle. Kaupunginosittain on luetteloitu paikallisesti merkittäviä pienalueita ja pistekohteita. Luettelossa ei ole kaikkia vanhoja rakennuksia tai kohteita, vaan on keskitetty niihin, joissa on ilmeistä arvoa paikallisesti, mutta joita ei ole aiemmin keskustan arvoalueita ja kohteita käsittelevissä selvityksissä huomioitu.

Modernia rakennusperinnettä tutkittaessa on keskitytty 1950–1960-luvun asuinalueisiin. Yksittäisiä rakennuskohteita ja kortteleita on valittu tutkittavaksi myös postmodernilta ajalta aina 1990-luvulle asti. 2000-luvun rakennuskannan inventointi on jätetty tämän selvityksen ulkopuolelle. Kuitenkin ryhmäkokouksissa esitettyjen arvioiden pohjalta päädyttiin esittelemään raportilla joukko kaupunkikuvassa **paikallisina arvokohteina erottuvat** yksittäisiä 2000-luvun rakennuskohteita:

- Tipotie terveystakeskus, (Sigge Arkkitehdit Oy 2008–2013)
- Luminary (BST-arkkitehdit 2016)
- Ranta Tampellan alue, kaupunkikuvallinen merkitys (Asemakaava B&M arkkitehdit 2010)
- Ratinan kauppakeskus, kaupunkikuvallinen merkitys (B&M ja Tuomo Siitonen 2005–2018)
- Saunaravintola Kuuma, (Honkatalot, Arkkitehti Janne Kantee 2017)
- Nalkalan tori; As Oy Suvantopuisto (QUAD architects/I.Laitinen ja M.Salonen 2007)

Toisessa vaiheessa työryhmässä syksyllä 2023 käytiin kahdesti läpi konsultin esittämä alustava valinta paikallisesti arvokkaista pienalueista ja kohteista. Paikallisuudesta esitettiin ryhmässä erilaisia arvioita ja näkemyksiä. Alueiden ja kohteiden määrää sekä esivalintaa tarkennettiin työkokouksissa keskustellen ja kentällä inventoinnin yhteydessä. Kokousten jälkeen konsultti ja tilaaja ovat päätyneet selvityksen raportissa esitetyn mukaiseen esitykseen arvoalueista ja -kohteista.

Valintoja tehtiin kaupunginosittain ja niiden sisällä perustellusti pienalueittain, rakennusryhmittäin ja jopa rakennuksittain. Huomiota kiinnitettiin myös julkisiin kaupunkitiloihin ja puistoihin sekä virkistysalueisiin. Puistojen ja virkistysalueiden käyttöhistoria liittyy erityisesti paikallisiin ilmiöihin ja kaupunginosien identiteettiin.

Puistot ja suojaviheralueet, puisto- ja katupuut, viher- ja virkistysalueet linkittyvät osin päällekkäisinä alueina eri toiminnoin toisiinsa. Puistoja ja suojaviheralueita kaupunkilaiset käyttävät luovasti niin kulttuuriseen kuin liikunnalliseen virkistäytymiseen. Laajat suojaviheralueet keskustan laitamilla tai kapeammat puistokäytävät ydinkeskustassa, tukevat lisäksi yhdessä kaupunkiluonnon monimuotoisuutta. Ne ovat arvokkaita rakenteita ja väyliä kaupunkiluonnon monimuotoisuuden ylläpitämiselle.

Pienalue tai rakennuskohde voi olla tehtävänannon rajauksista huolimatta RKY-alueen tai maakunnallisen arvoalueen rajapinnalla. Yksittäiset kohteet ovat useimmiten itsenäisiä rakennuksia ja alueet kokonaisia kortteleita, tai niiden osia. Tutkittavien joukkoon nostettiin myös kaupunkikuvallisesti merkittäviä rakenteita, siltoja ja kivimuureja. Kohteiden merkitystä tarkasteltiin erityisesti paikallisella tasolla ja tamperelaisen identiteetin näkökulmasta. Paikallisesti arvokkaat pienalueet ja rakennuskohteet, puistot ja katuviheralueet on taulukoitu ennen alueiden ja kohteiden tarkempaa esittelyä kohdekorteilla.

Valintoja perusteltiin ja nostettiin tutkittavaksi seuraavasti:

1. **Alustavasti valitut pienalueet ja kohteet** konsultin toimesta:

- **Särkänniemi-Onkiniemi:** Kaupungistumisen kehitys, kaupungin laajeneminen, Kohteiden alkuperäisyys, omaperäisyys, historiallinen kerrostuneisuus
- **Amuri:** Valintaperusteluna kaupungistumisen kehitys viheralueiden arvostus, vanhan puutalokortteleiden/ruutukaava purkaminen kaavoitus ja kulttuurisena ilmiönä, puistokäytävien ja kevyenliikenteen väylien linjaukset vanhan ruutukaavan mukaiset.
- **Tammela:** Valintaperusteluna kaavoituksen historia, viheralueiden arvostus, kaupunkikuvallinen merkittävyys viihtyisyyttä lisäävänä tekijänä, vanhat säilyneet puutalokorttelit, yksittäiset säilyneet arvokohteet, jotka säästyneet purkamiselta.

2. **Ryhmäkokouksissa tarkennetut** valinnat:

- **Konsultin esittämät:** Armonkallion asuinalue, Kaakinmaan ja Nalkalan kohteet sekä julkiset alueet, Amurin vanhinta katuverkkoa noudattavat puistoalueet, Tammelantorille johtavat puustoiset kadut ja Osmonpuisto>
- **Tilaaajan esittämät:** Vuoden 2012 selvityksessä esitetyistä moderneista kohteista otetaan mukaan päivitettäväksi:
 - Kaupungin virastotalo
 - Tampere talo
 - As Oy Terästammela
 - Naistenlahden voimalaitos ja alueen vanhat rakenteet
 - Vellamon kortteli
 - As Oy Rongan tornit
 - Puutarhakadun liiketalo
 - Tampereen vapaakirkko
 - Koskikeskus ja Ilves
 - Tampereen työväen teatteri

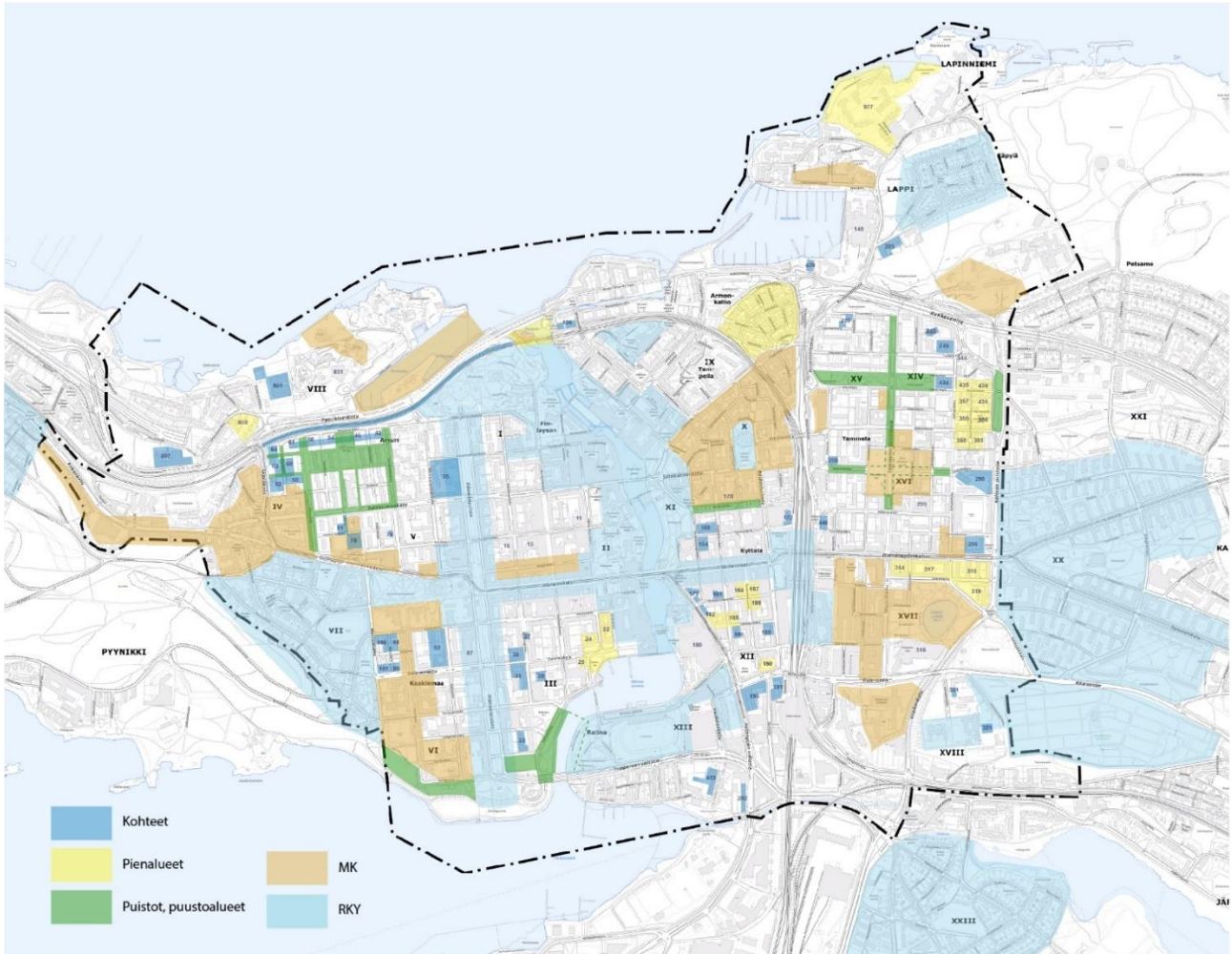
Julkisista kaupunkitiloista arvioidaan selvityksessä:

- Kalevan kenttä,
- Frenckellin aukio
- Kalevan puistotien osa
- Tammelan puistokadun pohjoinen jatke
- Rongankatu puistikko
- **Vastuumuseon esittämät:** erityisesti modernin rakennusperinteen asuinalueista ja rakennuskohteista Amuri ja Tammela sekä Ratinan suvannon moderni ympäristö. Museo esitti arvioitavaksi lisäksi Koukkunimen Ahlgrenin puistokuja ja rantapuiston alueet.

3. **Muita arvioitavia kohteita, joista käytiin paljon vilkasta keskustelua puolesta ja vastaan:**

- Ratinan silta
- Delfinaario
- Sorin aukio
- Nalkalan kenttä
- Ratinan suvanto

Kuva 5. Toisen vaiheen ja työryhmäkokousten jälkeen viimeisimmät paikallisesti arvokkaat kohteet, pienalueet ja puistot yhdessä RKY-rajauksen ja MKY-rajauksen kanssa. Lähde: Sitowise Oy (2023).

3.2 Arviointikriteerit

Arviointi tehdään vakiintuneen kriteeristön perusteella, käyttäen Museoviraston ohjeistuksia ja maakuntamuseoiden rakennetun kulttuuriperinnön kulttuurihistoriallisten arvojen arvioinnin periaatteita sekä käytäntöjä. Arvioinnissa on käytetty käsitteitä paikallinen, maakunnallinen ja valtakunnallinen tasoja.

Arvoja ja säilyneisyyttä arvioitaessa vakiintuneina kriteereinä ovat laki rakennusperinnön suojelusta §8 mukaiset kriteerit:

- Historiallinen todistusvoima eli intensiteetti (Symboli- tai avainkohde, joka havainnollistaa historiaa, tulkintaa, luo elämyksiä)
- Kerroksisuus
- Edustavuus
- Alkuperäisyys
- Harvinaisuus
- Yhtenäisyys (syntynyt samojen hist./toiminnallisten/ympäristötekijöiden muovaamana)

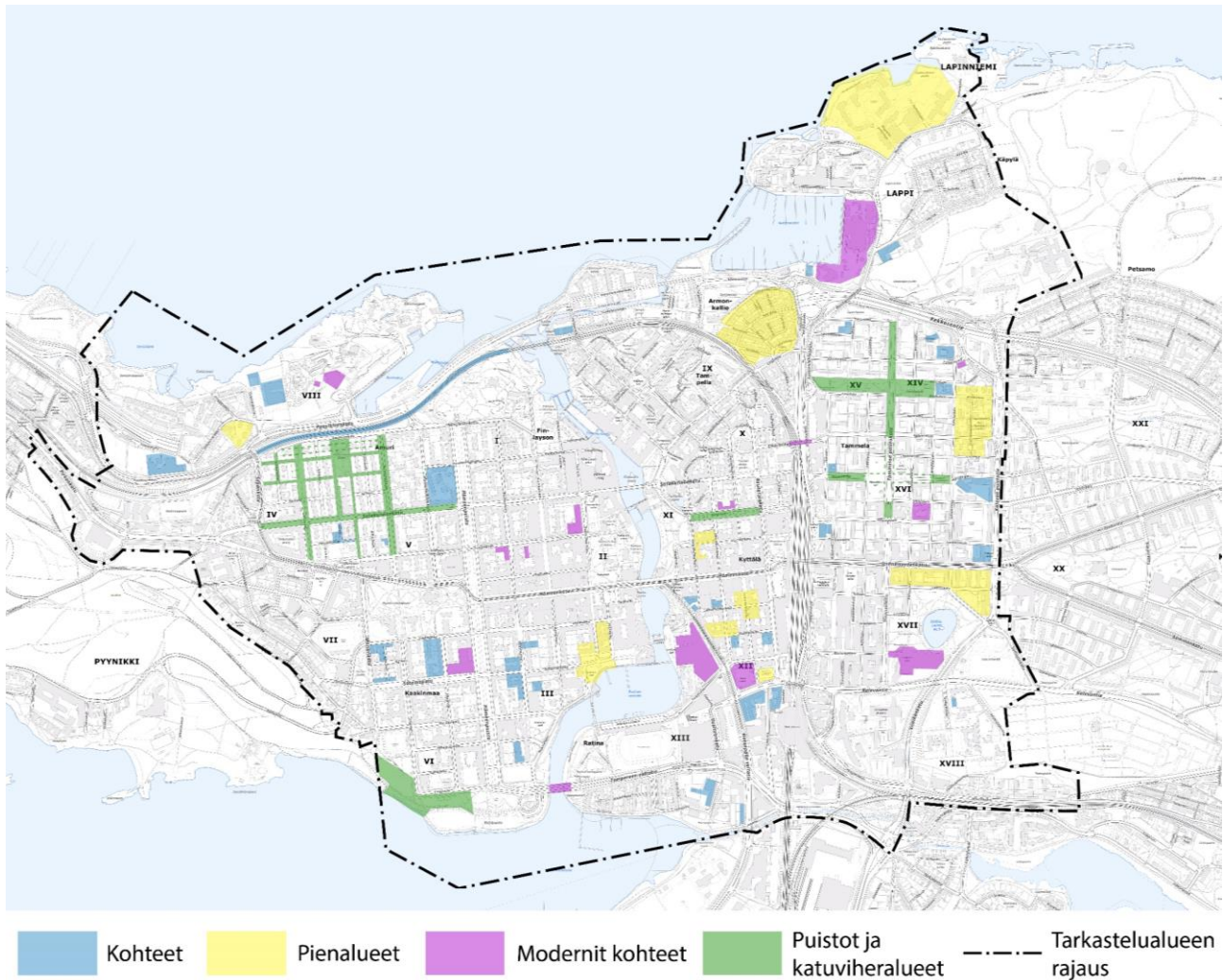
Modernin rakennusperinnön arvottamisen kriteereinä painottuvat useasti:

- Rakennustaiteellinen merkitys
- Historiallinen / kulttuurihistoriallinen merkitys
- Kaupunkikuvallinen merkitys/ intensiteetti
- Tyypillisuus
- Harvinaisuus, erikoisuus
- Alkuperäisyys
- Kerroksisuus
- Yhtenäisyys, liittyminen ympäristöön
- Identiteetti

Modernien kohteiden paikallisia arvoja arvioitaessa painotettiin tässä selvityksessä erityisesti Tampereen keskusta-alueen identiteettiä, kaupunkikuvallista merkitystä ja kohteen todistusvoimaa.

4 Paikalliset arvoalueet ja kohteet

Kuva 6. Arvoalueet ja kohteet, joilla on erotettu pienalueita (keltaisella) ja kohteita (sinisellä). Pohjakartan lähde: MML:n paikkatietoikkuna.

Taulukko 1. Inventoidut kohteet ja alueet.

Nro	Kaupungin-osa	Pienalue tai kohde	Kortteli
III	Nalkala	As Oy Näsilinnankatu 33	27
III	Nalkala	Letkutehdas	28
III	Nalkala	Turtolan talo, Satamakatu 8	30
III	Nalkala	Fagerströmin talo ja Saarisen talo	30
III	Nalkala	Näsilinnankatu 38 / Satamakatu 7	31
III	Nalkala	Näsilinnankatu 38	31
III	Nalkala	Näsilinnankatu 40	31
III	Nalkala	Leijona-pukineen (Yhtyneet pukutehtaat Oy:n) vanha tehdasrakennus	33
III	Nalkala	Laukontorin alue	yleinen
IV	Amuri	Amurinlinnan kortteli	35
IV	Amuri	Makasiininkatu 14 ja nupukivikatualueet	81, yleinen
V	Amuri	As Oy Lommantalo	74
V	Amuri	Amurin puistoalueet / Näsijärvenkadun tornitalot	yleinen
VI	Kaakinmaa	Hallituskatu-Satamakatu välinen asuinkortteli	92
VI	Kaakinmaa	Hallituskadun ja Mäntykadun korttelijulkisivu	98, 100
VI	Kaakinmaa	Satamakadun korttelijulkisivu	99, 101
VI	Kaakinmaa	Eteläpuiston liikunta-alueet	yleinen
VIII	Särkänniemi	Suomen trikoon tehdas ja voimalaitos	801
VIII	Särkänniemi	Haarlan Onkiniemen tehdas	807
VIII	Särkänniemi	Paasikivenkadun ratarinne	yleinen
VIII	Särkänniemi	As Oy Näsikartano	800
IX	Tampella	Takomo & Veistämö	136
IX	Tampella	Hydraulinen laboratorio	136
IX	Tampella	Naistenlahden satamakonttori	428
IX	Tampella	Armonkallio	yleinen
XI	Kyttälä	Seurakuntien talot-katujulkisivu	164, 165
XI	Kyttälä	Rongankadun puistokatu	yleinen
XII	Kyttälä	Kiinteistö Oy Koskilinna	179
XII	Kyttälä	Haarlan palatsi	179
XII	Kyttälä	Ososentalo / Kiinteistö Oy Keski-Kyttälä	181
XII	Kyttälä	Virkamiestalo	186
XII	Kyttälä	Asunto-osakeyhtiö Rautatienkatu 24	189
XII	Kyttälä	Otavalankatu–Aleksanterinkatu-katujulkisivu	182, 185

Nro	Kaupungin-osa	Pienalue tai kohde	Kortteli
XII	Kyttälä	Verkatehtaankatu–Tuomiokirkonkatu-katujulkisivu	184, 187, 188
XII	Kyttälä	Ortodoksinen kirkko	190
XIII	Ratina	Asunto Oy Sorinmäki	193
XIII	Ratina	Asunto Oy Hatanpään valtatie 12	193
XIII	Ratina	Vuolteenkatu 20	193
XIII	Ratina	Asunto-Osakeyhtiö Sorinahde	191
XIII	Ratina	Sorinkatu 4	191
XIII	Ratina	Hatanpään valtatie 15–17	202
XIII	Ratina	Tampereen sähkölaitos ja muuntamo	453
XIV	Osmonmäki	Asunto Oy Tunturikatu 8	229
XIV	Osmonmäki	Asunto Oy Naistenlahdenristikatu 7 (Solantalo)	229
XIV	Osmonmäki	As. Oy. Välimaankatu 25	245
XIV	Osmonmäki	Haarlan paperitehdas	245
XIV	Osmonmäki	Annikin puutalokortteli	424
XIV	Osmonmäki	Osmonpuisto	yleinen
XV	Tammela	Lidmanin talo	250
XV	Tammela	Tammelan koulukokonaisuus	295
XV	Tammela	Puu-Tammela	343, 357–361, 435–436
XVI	Tammela	As Oy Kalevanlukko	296
XVI	Tammela	Vanha tavara-asema ja rautatieläisten talo	446
XV- XVI	Tammela	Tammelan torilta lähtevät puurivistöt ja Tammelan puistokatu	yleinen
XVII	Tulli	Toralinnan ja Sopulinnan kortteli	314
XVII	Tulli	Lähteenlinnan kortteli	317
XVII	Tulli	Lähteenkadun varren funktionalistinen kortteli	318
XVII	Tulli	Kalevan yhteiskoulu ja lukio	319
XVIII	Kalevanharju	Kalevanharjun päiväkoti	321
127	Lappi	Lapin tehdastalo Oy, Käpytie 4	225
127	Lappi	As Oy Tampereen Lapin Käpy, Käpytie 6	225
128	Lapinniemi	Koukkuniemen vanhainkodin alue ja rantapuisto	977

4.1 Modernit paikalliset arvoalueet ja kohteet

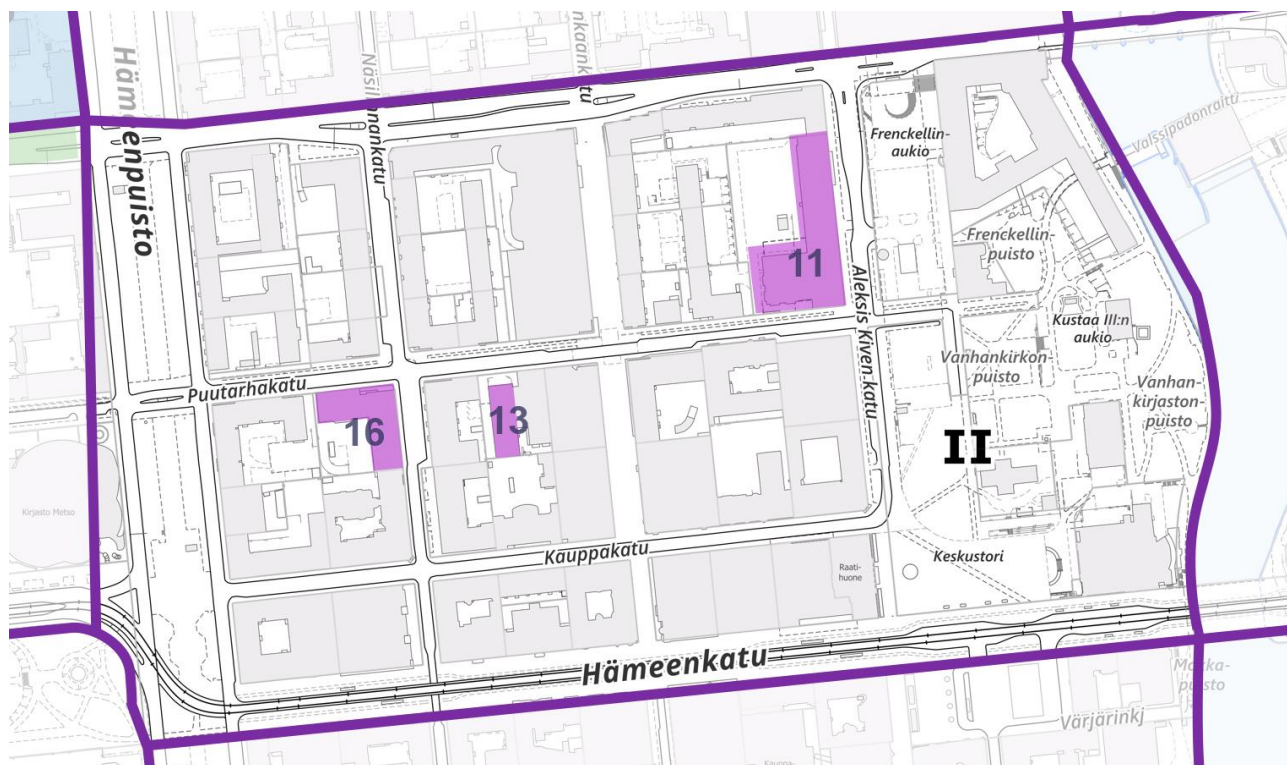
Taulukko 2. Inventoidut modernit kohteet ja alueet.

nro	Kaupungin-osa	Moderni pienalue tai kohde	Kortteli
II	Tammerkoski	Kaupungin virastotalo	11
II	Tammerkoski	Puutarhakadun liiketalo	16
II	Tammerkoski	Tampereen vapaakirkko	13
VI	Kaakinmaa	Tampereen työväen teatteri	87
VIII	Särkänniemi	Delfinaario	801
IX	Tampella	Naistenlahden voimalaitos	145
XI	Kyttälä	Asunto Oy Rongan tornit	170
XII	Kyttälä	Hotelli Ilves	180
XII	Kyttälä	Koskikeskus	180
XII	Kyttälä	Sorin aukio	yleinen
XIII	Ratina	Ratinan silta ja Ratinanniemen rantapuiston näkymä	yleinen
XV	Tammela	As Oy Terästammela	344
XV	Tammela	Erkkilän silta	yleinen
XVI	Tammela	Vellamon kortteli	299
XVII	Tulli	Tampere-talo	316

5 Paikalliset arvoalueet kaupunginosittain

5.1 II Tammerkoski

Kuva 7. Tammerkosken kaupunginosan kartta valituista kohteista ja alueista.

Tyyppi	Nimi	Kortteli	Arvo
Moderni	<u>Kaupungin virastotalo</u>	11	PA
Moderni	<u>Puutarhakadun liiketalo</u>	16	PA
Moderni	<u>Tampereen vapaakirkko</u>	13	PA

Taulukko 3. Tammerkosken valitut kohteet ja alueet.

Alueen kuvaus

Tammerkoski II rajautuu pohjoisessa Satakunnankatuun, idällä Tammerkoskeen, etelässä Hämeenkatuun ja lännessä Hämeenpuistoon. Alueelle sijoittuu pääosin liike- ja asuinkerrostaloja yhdestä kerroksesta kahdeksan kerroksiseen tiiviisti rakennetulle ruutukaava-alueelle. Alue on hyvin kerroksellinen eri tyylikausien rakennuksista, jossa rakennusten aikakaudet ovat 1800-luvulta 2020-luvulle. Suuressa osassa on umpikorttelit.

Kaupunginosaan liittyy kolme Museoviraston määrittelemää Valtakunnallisesti merkittävää rakennetun kulttuuriympäristön kohdetta (RKY 2009): Tammerkosken teollisuusmaisema, Hämeenpuisto sekä Tampereen Hämeenkatu, Hämeensilta ja Keskustori.

Alueen historia

Tampereen kaupungin syntyvaiheessa, kasvussa ja nykyhetkessä on Tammerkosken kaupunginosalla nimensä mukaisesti keskeinen asema ydinkeskustassa. Tammerkosken ympäristössä käytiin myös kauppaa ja alkukaupungin aikaisen torialueen rajasivat kirkot ja raatihuone. Ydinkeskustan ruutukaavan lähtökohtana oli keskustori, josta kauppa ja liikenne ohjautui Hämeenkadulle sekä Kauppakadulle. Tampereen 1860-luvun kaupunkipalon jälkeen ruutukaavakeskusta laajeni Hämeenpuiston länsipuolelle ja Hämeenkatua levitettiin puistokaduksi, Hämeensillalta Hämeenpuistoon asti.¹

Keskusta kehittyi myös yhdessä teollisuuden laajentumisen myötä. Teollisuuslaitokset sijaitsivat lähinnä koskea sen rannalla. Mutta niiden tuottaman varallisuus näkyi keskustan kehityksessä ja rakentumisessa laajemmin erityisesti 1800-luvun lopulla. Tammerkosken ja keskustan ensimmäisiä tehtaita oli Frenckellin paperitehdas, joka laajensi tuotantoaan ja rakennuksiaan 1800-luvun puolivälissä. Frenckellin alue on osa Tammerkosken teollisuusmaisema RKY-alueetta.

Hämeenkadun pohjoispuolelle rakentui 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa ydinkeskustan ensimmäiset liike-, pankki- ja virastorakennukset – Kauppakadun molemmin puolin. Näitä ovat kadun varrella näyttävät korkeat historismin tyylipiirteitä omaavat kivikerrostalot ja palatsityyppiset korttelin kulmatalot.

Keskustorilla sijaitsee Oiva Kallion suunnittelema vuonna 1904 valmistunut Tampereen teatteri, Jussi ja Toivo Paatelan suunnittelema vuonna 1925 valmistunut Kulttuuritalo laikku, Georg Schreck suunnittelema vuonna 1888 valmistunut Raatihuone ja Charles Bassin suunnittelema vuonna 1824 valmistunut vanha kirkko. Rakennuslailla on suojeltu Kauppakadulla Tirkkosen talo Kauppakadulla, mikä valmistui vuonna 1899, suunnittelijoina olivat Lars Sonck ja Birger Federley.²

Myöhempää modernismia edustavat 1960-luvun Virastotalo Aleksis Kiven kadulla ja Puutarhakadun liiketalo. Korkea Liiketalo muodostaa näyttävän korttelikulman siipiosineen. Virastotalo sijoittuu vanhempaan asemakaavaan ja tonttijakoon nähden poikkeavana hahmona. Virastotalon asema kaupunkikuvassa on merkittävä hallinnollisen ydinkeskustan aukoiden, keskustori, Kustaa III aukio (Laikun lava) ja Frenckellin aukio varrella.

Tampereen 1950-luvun vapaakirkko Puutarhakadulla liiketiloineen ja siipineen on huomioita herättävä yhdistelmä toimintoineen keskustan perinteisten ja modernien liikerakennusten kontekstissa.

¹ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 17–20, 23–24.

² Siiri-tietopalvelu

Modernit kohteet

5.1.1 Kaupungin virastotalo

Aleksis Kiven katu 14–16:ssa on Aarne Ervin suunnittelema virastotalo, joka valmistui kahdessa vaiheessa, vuosina 1967 ja 1975. Se rajaa Frenckellin aukiota sen länsipuolelta. Virastotalo ilmentää Ervin suunnittelulle tyypillistä modernistista veistoksellisuutta niin ulko- että sisäarkkitehtuurinsa osalta. Virastotalon perusmuoto noudattaa aikakaudelle tyypillistä laatikkomaisuutta, jota on kevennetty ensimmäisen kerroksen sisäänvedolla ja ylempien toimistorosten kannattamisella pilarein. Valtuustosalin massa esiintyy julkisivussa blokkimaisena ulosvetona, mikä osaltaan kertoo rakennuksen käyttötarkoituksesta. Modernistisille toimistorakennuksille ominainen laatoitettu julkisivu nauhaikkunoineen jäsentää horisontaalista rakennusmassaa. Virastotalon rakennustapa on aikakaudelle ominainen pilari-palkkijärjestelmä, joka mahdollisti avarien ja muunneltavien sisätilojen sekä isojen ikkunapinta-alojen toteuttamisen. Sisätilat ovat korkeita, valoisia ja materiaalit julkisen tilan arvokkuutta korostaen valittu.

Toisen osan rakentamisen jälkeen rakennuksen noppamainen muoto vaihtui suureksi virastotaloksi, joka käsitti puoli korttelia. Sen edessä sijaitsi aiemmin kuvanveistäjä Unto Hietasen "kaupunki kasvaa"-veistos vuodelta 1975, jonka paikalle on nykyään sijoitettu parkkihallin sisäänajo. Rakennukseen tehtiin 90-luvulla Arkkitehtitoimisto Petri Pussisen suunnittelema sisätilaremontti. Remontin takia alkuperäinen tilavaikutelma on osin heikentynyt ja materiaalien yhteneväisyys kärsinyt, minkä seurauksena alkuperäinen arkkitehtuuri on menettänyt ilmaisuvoimaansa.³

Rakennuksen nykytila on avoin, koska sitä remontoidaan ja siitä on purettu osa, jonka tilalle rakennetaan laajennusosa. Remontin vaikutukset rakennuksen arkkitehtuuriin jää nähtäväksi ja myöhemmin arvioitavaksi. Rakennus on suojeltu asemakaavamerkinnällä sr-21.

Kuva 8. Tampereen virastotalo laajennusvaiheessa Paavo Korhosen ottamassa valokuvassa vuonna 1975. Kuva: Museokeskus Vapriikki, Siiri kuvatietopalvelu.

³ Kuusikari, 2021.

5.1.2 Puutarhakadun liiketalo

Puutarhakatu 21:ta liiketalo valmistui vuonna 1968 Heikki ja Kaija Sirénin suunnittelemana. Rakennuksen ilmeisimmät piirteet, pelkistetty geometrinen muodonanto, monotoninen värityys ja nauhaikkunat, ovat rakennusaikakauden tyypillisiä arkkitehtonisia elementtejä. Julkisivua peittävän modernismille tyypillisen materiaalivalinnan eli klinkkerilaatan väri on epätavanomainen, tummanruskea. Värivalinnalla on voitu pyrkiä luomaan tarkoituksenmukaista kontrastia lähiympäristön vaaleasävyisiin taloihin. Rakennukseen on tehty lähinnä vain sisätilamuutoksia, kun toimistoja on muutettu asuinhuoneistoiksi. Ulkoasun muutokset ovat olleet vähäisiä ja rakennuksen voidaan katsoa olevan nykypäivänä alkuperäisessä ulkoasussaan.

Kuva 9. Puutarhakadun liiketalo. Arkkitehdit Kaija ja Heikki Sirén.

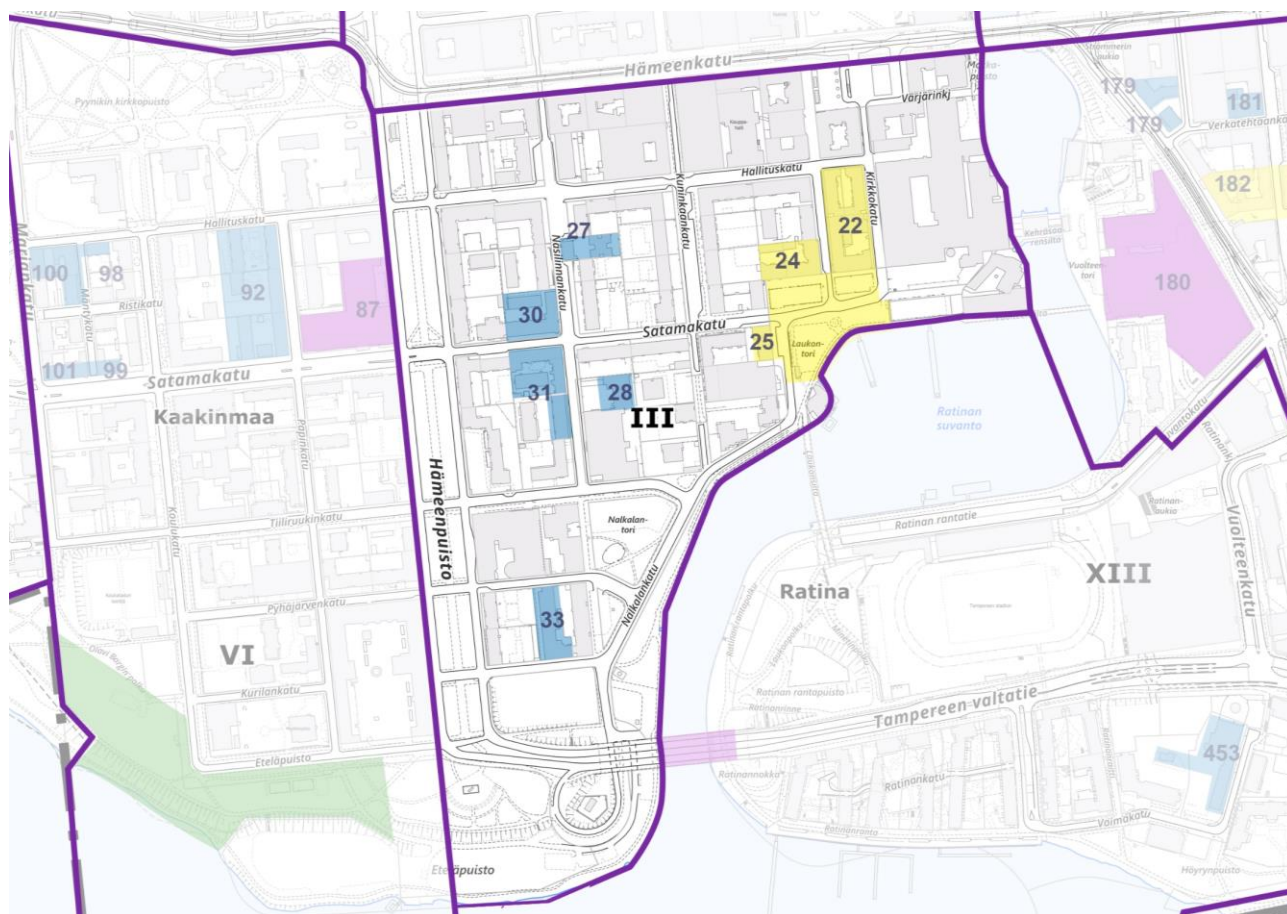
5.1.3 Tampereen vapaakirkko

Keskustassa Puutarhakatu 17:sta sijaitseva vapaakirkko on yksi kolmesta Bertel Strömmerin 1950-luvulla suunnittelema Tampereen vapaaseurakunnan kirkkorakennuksista. Funktionalistiseen kokonaisuuteen kuuluu kirkkorakennuksen lisäksi kaksikerroksinen liikesiipi. Sisätiloihin on tehty vuosikymmenten saatossa useita muutoksia, joissa kirkkosalin tilallis-toiminnallisia tarpeita ja akustiikkaa on parannettu. Kirkon ulkomuoto on kuitenkin säilynyt alkuperäisessä asussaan. Sisäänvedon ansiosta rakennusten edustalle muodostuu pieni sisäänkäyntiaukio ja ympärillä olevien matalammat rakennukset tuovat kaupunkikuvaan miellyttävää inhimillistä mittakaavaa. Veneen keulan tai goottilaisen kaaren muotoinen pääsisäänkäyntiä kehystävä korostusaihe on huomattava arkkitehtoninen elementti muutoin pelkistetyssä funktionalistisessa massoittelussa. Viereisen liikerakennuksen massa on kirkolle alisteinen. Rakennukset kytkeytyvät toisiinsa lasisella yhdyskäytävällä, joka sisäänvedettynä ja tummana antaen vaihtelun kahdesta erillisestä rakennuksesta. Vuonna 2018 aivan kirkkorakennuksen viereen sen vanhalle parkkipaikalle rakennettiin 7-kerroksinen asuintalo. Rakennus on säilynyt ulkoasultaan pääosin muuttamattomana ja viereiseen rakennukseen liittyvät lisäykset on yritetty tehdä huomaamattomasti. Rakennus on suojeltu asemakaavamerkinnällä sr-7 ja liikesiipi merkinnällä sr-3.

Kuva 10. Vapaakirkko Puutarhakadulla. Arkkitehti Bertel Strömmer.

5.2 III Nalkala

Kuva 11. Nalkalan kaupunginosan kartta valituista kohteista ja alueista.

Tyyppi	Nimi	Kortteli	Arvo
Kohde	<u>As Oy Näsilinnankatu 33</u>	27	PA
Kohde	<u>Letkutehdas</u>	28	PA
Kohde	<u>Turtolan talo, Satamakatu 8</u>	30	PA
Kohde	<u>Fagerströmin talo ja Saarisen talo</u>	30	PA
Kohde	<u>Näsilinnankatu 38 / Satamakatu 7</u>	31	PA
Kohde	<u>Näsilinnankatu 38</u>	31	PA
Kohde	<u>Näsilinnankatu 40</u>	31	PA
Kohde	<u>Leijona-pukineen (Yhtyneet pukutehtaat Oy:n) vanha tehdasrakennus</u>	33	PA
Pienalue	<u>Laukontorin alue</u>	yleinen	PA

Taulukko 4. Nalkalan valitut kohteet ja alueet.

Alueen kuvaus

Nalkalan kaupunginosa rajoittuu lännessä Hämeenpuistoon ja pohjoisessa Hämeenkatuun. Idässä ja kaakossa sitä rajoittaa Tammerkoski, Ratinan suvanto ja Ratinan vuolle. Kaupunginosassa on rakennuksia, kortteleita ja pienalueita, jotka voi erottaa kaupunkikuvassa omaleimaisina, mutta osin erillään ja irrallisena alkuperäisestä kontekstista. Nämä ovat yksittäisiä vanhoja aikakaudelleen tyypillisiä puutaloja, teollisuus- tai liikerakennuksia, joiden lähiympäristössä on tapahtunut lukuisia muutoksia. Paikallisia huomiokohteita ovat hyvin säilyneet 1800-luvun massiiviset kivitalot yhtä hyvin kuin 1930-luvun funkisrakennus. Kaupunginosan tunnusmerkki on keskustassa hyvin tunnettu kaupunkilaisten yhteinen tila Laukontori, sekä sitä ympäröivät vanhat kaupunkikerrostalot. Laukontorin ja sataman toimintojen luonteen vuoksi tori on jatkuvasti elävä ja muuttuva ympäristö, mikä kuuluu kaupunkikuvaan. Toriympäristössä vanhojen kivijalkakauppojen toiminta edustaa kaupunginosalle tärkeää pienyritysjyyttä. Viheralueista Nalkalankadun ranta on alueen ainoa hoidettu viherkäytävä kevyelle liikenteelle ja oleskelulle. Vihreä rantaväylä jatkuu Laukontorille saakka, alkaen Ratinan sillan tuntumasta suvantoon päin 1970-luvulla istutetun rantapuuston ansiosta.

Alueen historia

Maankäytöltään Nalkala oli jo 1800-luvulla varsin moni-ilmeinen kaupunginosa, jossa liike-elämä, teollisuus ja asuminen sovitettiin kasvavaan kaupunkirakenteeseen. Hämeenkadun eteläläitä ja Hallituskatu olivat keskustan vilkkaita ostoskatuja. Niistä etelään oli kaupunkiasutusta aina Nalkalan pallokentälle asti.⁴ Nalkalan varhaisimpaan kaupungistumiseen liittyy koskivoiman varaan teollisuudella ja muilla elinkeinoilla vaurastuneiden porvarien ja yrittäjien rakennuttamat kohteet. Näitä ovat 1870–1880-luvulla rakentuneet ja hyvin säilyneet hirsirakenteiset kauppias- ja kaupunkitalot Näsilinnankadulla. Ensimmäisiä Tampereen kivisiä asuintaloja edustaa hyvin säilynyt palatsityyppinen ja uusrenessanssityyliin rakennettu kerrostalo liiketiloi- neen Satamakadulla.⁵ Näyttävien kaupunkitalojen merkitys oli olla alueen käyntikorttina ja vaurauden merkinä. Keskustaa lähellä oleviin kortteleihin rakennuksia suunnittelivat 1800-luvun lopun kaavoittajat ja kaupunginarkkitehdit kuten F.L. Calenius ja Lambert Petterson. Nalkalan ja keskustan ennen 1890-lukua rakennetuista puutaloista suurin osa on jo purettu. Tästä huolimatta Nalkalassa voi yksittäisten hyvin säilyneiden puutalojen myötä saada hyvän kuvan kaavoituksellisista tavoitteista ja aikakerroksista 1800-luvulta tähän päivään.

Myöhempiä asuin- ja liikerakennuksia, jotka kertovat modernismin ja modernin kaupunkikuvan muutoksista, on säilynyt Satamakadulla ja Näsilinnankadulla. Satamakadulla Aarne Sarvelan suunnittelema rakennus on huomiokohde kaupunkikuvassa. Se edustaa tyyliltään 1930-luvun mannermaista modernismia, eurooppalaista tyyliä – kaupunkikuvaa, joka saapui Suomeen varhaisen funktionalismin myötä.

Näsilinnankadulle 1950-luvulla valmistunut Heimo Kautosen suunnittelema Takon kartonkitehtaan työntekijöiden asuinkerrostalo, kertoo työväen asuinolojen parantumisesta, asumisen vaatimuksista sekä työnantajan velvoitteista voimakkaan muutoksen aikana jälleenrakennuskaudella. Rakennusta on kutsuttu Piippulinnaksi, sillä rakennusaikaan ihmisten mielestä talossa oli tavallista enemmän piippuja. Rakennuksen kellari- ja autotalli tilaratkaisuja on muutettu

⁴ Koskesta Voimaa- sivusto www.koskivoimaa.fi

⁵ Siiri-tietopalvelu.

2000-luvun alun peruskorjauksessa. Ulkoasun muutokset on tehty säilyttäen pääosin alkuperäiset ominaispiirteet.⁶

Nalkalasta löytyi 1900-luvun alusta kolme torialuetta. Keskustorin eteläosa linja-autopysäkkeineen sijaitsi Nalkalan puolella. Ratinan suvannon rannalla sijaitsi tärkeä kauppatori Laukontori. Torikauppaa vilkastutti sen asema tärkeän Satamakadun päätteenä, satamatoiminnot ja vesiliikenne Pyhäjärven laitureille. Laukontorilta etelään Ratinan Vuolteen tuntumassa oli vielä kolmas torialue, Nalkalan tori, joka toimi lähinnä puutavaran varastoalueena. Alueen kolme toria rytmitti ruutukaavan ja koskenrannan väliset alueet.⁷

Laukontorille on saapunut säännöllinen vesiliikenne 1800-luvun puolivälistä. Reittiä liikennöi Laukko-niminen alus, josta myös tori sai nimensä. Sataman eli Alarannan henkilöliikenne oli huipussaan 1920-luvulla. Alueen merkitys torialueena kasvoi 1930-luvulta alkaen, jolloin keskustorin torikauppa lopetettiin. Laukontori on säilyttänyt hyvin merkittävän asemansa ja jatkuvuuden toimintoineen. Sen sijaan Nalkalan torin asema, ominaispiirteet ja toiminnot ovat muuttuneet 1900-luvulla. Alkuperäisestä Nalkalan tori- ja varastointitoiminnasta on säilynyt paikannimi ja avoimena kaupunkitilana oleva toriaukio.

Laukontorin katujulkisivun muodostavat korkeat kivitalot 1900-luvun vaihteesta modernille ajalle. Näitä ovat kansallisromanttisia piirteitä omaava Laukonlinna, suunnittelijana Birger Ferdery; Laukonhovi, josta voi erottaa 1920-luvulle tyypillisiä klassisimmin mukaisia muotoaiheita; Laukonkulma, jonka suunnitteli Arthur af Hällström, käyttäen pääosin 1900-luvun vaihteessa vanhahtavasti vielä kertaustyyliin liittyviä tyylipiirteitä. Näiden 1900-luvun vaihteen ja alun rakennusten rinnalla torin julkisivua rajaa 1950-luvun lopulla suunniteltu ja modernismia edustava Kauppaseurantalo, suunnittelijana Jaakko Tähtinen. Laukontoria rajaava katujulkisivu on säilynyt kaupunkikuvassa hyvin kerroksisena ja edustavana.

Tampereen 1900-luvun alusta voimistuva teollistuminen näkyi erityisesti Nalkalan itäosissa, joka oli suurelta osin tehdastoimintojen aluetta. Aivan Laukontorin vieressä Tammerkosken rannalla ja Kehräsaarella sijaitsivat Takon ja Liljeroosin tehtaot.⁸ Nalkalan varhaiset tehtaot olivat valmistuttuaan Nalkalan vetovoimatekijä, niin kaupan kuin asumien suhteen. 1900-luvun vaihteen suuria tehdaskomplekseja kosken varrella seurasi muutakin tehdastoimintaa ja yrittäjyyttä.

Nalkalan tehdasrakennuksia 1920–1940-luvulla suunnitteli hyvin tunnetut arkkitehdit. Yhtyneet pukutehtaot suunnitteli Heikki Tiitola. Viimeisimpänä rakennuksessa vuoteen 1983 saakka toiminut Leijona-pukine on antanut nimensä talolle. Leijona-pukineen tehdasjulkisivu edustaa 1920-luvulle tyypillistä järeää punatiiliarkkitehtuuria, mutta sen asemaa on korostettu laadukain ja näyttävin koristeaihein. Tehtaan merkittävä toiminta ja asema 1920-luvun kaupunkikuvassa heijastuu sen ulkoasussa.

Yhtyneet pukutehtaot valmistuivat Nalkalan rantatontille, missä oli sijainnut Tampereen ensimmäinen sairaala. Nalkalan rantaa oli muutoin käytetty lähinnä puutavaran varastoalueina. Leijona-pukineen tehdasrakennusta on 1960-luvulla laajennettu pohjoiseen päin O.Lekan ja K.Arajärven suunnitelmien mukaan. Rakennus on toiminut myös Pirkanmaan liiton toimistorakennuksena ja sittemmin yleisemmässä toimisto- ja harrastuskäytössä.⁹

⁶ Siiri-tietopalvelu.

⁷ Koskesta Voimaa- sivusto www.koskivoimaa.fi

⁸ Koskesta Voimaa- sivusto www.koskivoimaa.fi

⁹ Koskesta voimaa verkkosivut ja Siiri-tietopalvelu.

Suomen Hihnitehtaan entinen tehdasrakennus valmistui vuonna 1944 tontille, jolta oli yhteys vesistöön. Sotien jälkeen rakennetun Letkutehtaan, entisen hihnitehtaan, suunnitteli arkkitehti Bertel Strömmer. Tämän tiilirakennuksen tyyli vastaa käytännöllisyydellään tehtaan käyttötarkoitukseen, ja ulkoasun piirteet ovat peräisin funktionalismista. Nykyisin tehdasrakennuksen ja Tammerkosken väliin on rakennettu asuinkerrostaloja, joten rakennuksella ei ole enää suoraa yhteyttä vesistöön.

Nalkalan alue rajoittuu Ratinan suvantoon ja venelaitureihin. Ranta-alue oli hyvin pitkään teollisuuden käytössä, pääasiassa varastoalueena. Vasta viime vuosikymmeninä rantaan on muodostettu virkistysalue, joka yhdistää keskustan eteläpuistoon. Suuri osa entisistä puutavaran varastokentistä on nykyään pysäköintikäytössä ja erilaisina peli- ja leikkikenttinä.

Kohteet

5.2.1 As Oy Näsilinnankatu 33

Näsilinnankadun varrella sijaitsevalla tontilla on kaksi rakennusta. Tonttia ympäröivät modernismin ajan korkeammat asuinkerrostalot, minkä ansiosta tontin rakennukset erottuvat oman aikakautensa edustajina katukuvassa. Yksikerroksinen F.L Caloniuksen suunnittelema puurakennus sijaitsee tiiviisti kadun varressa, kokonaisuudessaan muusta katujulkisivusta ulkonevana, kun taas sen ympärillä olevat uudemmat rakennukset on rakennettu kauemmaksi kadusta. Rakennus on 1800-luvun kertaustyylien mukaisesti pääjulkisivun vuorilaudoitukseltaan vaihteleva ja jaettu kerroslistoin. Hierarkkista julkisivua jäsentävät pitkälle ulottuva räystääs, korkeat ikkunat pinnan tasossa ja korkea rustikoitu kivisokkeli sekä sokkelilista. Ikkunoiden alapuolella on pystypanelointi ja kapea hammastettu sekä profiloitu kerroslista. Ikkunoiden kehyslaudoissa on puuleikkauksia, ylin lista on profiloitu päätykolmio konsolein. Ullakkokerroksessa on vaakapanelointi komeroin sekä konsolein.

Sisäpihalla hieman kadulta piiloon jäävä Kaarlo Lindroosin 1910 suunnittelema kolmikerroksinen kivirakennus on hahmoltaan kuutio ja keskusta-arkkitehtuurissa poikkeuksellinen X-muotoinen kaksiporrasratkaisu. Sen rapatuissa ulkoseinissä on pyöristetyt kulmat, jotka on muotoiltu koristeelliseksi päistään kulmapilarien tapaan. Räystäskerros on erotettu kerroslistalla. Ikkunoiden yläosa ja puite on jaettu pieniin ruutuihin jugend-tyylisesti. Asuinkäytössä olevien rakennusten väliin jää pieni suojaisa sisäpiha. Molempien rakennusten sijainti muusta kaupunkirakenteesta poikkeavasti kertoo vanhasta ruutukaavajaosta.

Arvot

H, kaupunkiasutuksen historia, henkilöhistoria;
Rh, arkkitehtoninen ja rakennusperinteinen;
Y, maisemallisesti keskeinen

Ominaispiirteet

Uusrenessanssityylinen puinen kaupunkirakennus on säilynyt hyvin aikakauden 1890-luvun tyylipiirteiden ja rakennustavan mukaisena. Kaupunkikuvassa huomioita herättää sen todistusvoima ja kertovana säilynyt hierarkkinen luonne. Kohde on Tampereen keskustassa harvinainen 1800-luvulta säilynyt rakennustyyppinsä edustaja.

Sisäpihan kivitalo on hyvin säilyneiltä tyylipiirteiltään jugend-vaikutteinen. Koko tontti on merkityksellinen esimerkki vanhasta kaupunkirakenteesta.

Rakennukset on suojeltu asemakaavamerkinnällä sr-6.

Kuva 12. As Oy Näsilinnankatu 33 katulinjaan kiinni sijoittuva puurakennus.

Kuva 13. As Oy Näsilinnankatu 33 sisäpihan puolella sijaitseva jugend-vaikutteinen asuintalo.

5.2.2 Letkutehdas

Osoitteessa Näsilinnankatu 39 eli tontin pohjoisosassa sijaitseva niin kutsuttu vanha Letkutehdas on kolmikerroksinen 1940-luvun tiilirakenteinen teollisuusrakennus. Rakennuksen lähiympäristö muodostuu enimmäkseen väljästi massoitelluista 1950–1960-luvun asuinkerrostaloista ja TPO:n toimistorakennuksesta. Letkutehdasta ympäröivät, jopa 8-kerroksiset rakennukset, sen asettelu tontin perälle ja tontin etualan laaja parkkialue vähentävät Letkutehtaan maise-mallista arvoa. Kohde kuuluu kuitenkin ajanmukaisena punatiilisenä ja rationalistisesti sommiteltuna tehdasrakennuksena oleellisesti Nalkalan vanhojen tehdasrakennusten jatkumoon.

Arvot

H, teollisuushistoria;
Rh, moderni rakennusperintö

Ominaispiirteet

Näsilinnankatu 39:n letkutehdas on osa Tampereen kulttuuriympäristölle merkittävää teollista perintöä, joka sijoittui vesistön äärelle. Tyyliään ta-sakattonen punatiilirakennus edustaa aikakaudelleen tyypillistä teollisuus-rakentamista. Ulkoarkkitehtuuri on säilynyt lähestulkoon täysin alkuperäi-ässä asussaan. Ikkunoita on uusittu ja kuivaustorni katkaistu vesikaton tasoon, eikä siihen ole tehty kuin joitakin ikkunoiden ummistamisia ja uusi-misia. Sisätiloiltaan se on kunnostettu 70-luvulla toimistotiloiksi. Rakennus edustaa teollista paikallishistoriaa, mutta ei ole enää kaupunkikuvallisesti merkittävässä asemassa.

Kuva 14. Letkutehtaan rakennus Näsilinnankadulta kuvattuna.

5.2.3 Turtolan talo, Satamakatu 8

Turtolan talo on Näsilinnakadun ja Satamakadun kulmaa vahvasti määrittävä huomiokohde. Rakennuksen pyörästetty kulma ja kaari-ikkunat risteyskohdalla ovat rakennuksen merkittävimmät arkkitehtoniset piirteet. Ikkunoiden välillä turkoosit klinkkerilaatat korostavat pyöreän osan vaakaaihetta. Rakennuksessa on sakaraharjaiset päätykolmiot. Porrashuoneet on korostettu pystyaiheilla ulottuen vesikaton yli torniaiheiksi. Katolla on aidattu kattoterassi. Katussa on aikaudelle tyypillisesti kivijalan liikehuoneistot. Kerroksissa 2–5 on asuinhuoneistot. Satamakadulta menee porttikongi sisäpihalle, jossa on paikoitusalue.

Arvot

H, modernisaatio;
Rh, arkkitehtoninen;
Y, kaupunkikuvallinen, maisemallisesti keskeinen

Ominaispiirteet

Arkkitehtuuriltaan eheänä säilynyt, tyylipuhdas funktionalismin edustaja alkuperäisessä käyttötarkoituksessaan. Porrashuoneiden sisäänkäynnit ja graniittisokkelit ovat säilyneet alkuperäisinä. Julkisivu on palautettu alkuperäistyyppiseksi oltuaan pitkään pellitettynä. Pyörästetty kulma ja kaari-ikkunat ovat ominaista funktionalismille. Rakennus on kaupunkikuvallisesti merkittävällä paikalla.

Kuva 15. Satamakatu 8 kulma, Aarne Savelan suunnittelema funkisirakennus.

5.2.4 Fagerströmin talo ja Saarisen talo

F.L Caloniuksen suunnittelema Fagerströmin talo vuodelta 1867 sijoittuu yhdelle Näsilinnankadun ja Satamakadun risteuksen tonteista osoitteeseen Näsilinnankatu 36. Tontilla sijaitsee myös kaksi uudempaa eri aikakausien rakennusta, funktionalistinen Turtolan asuin- ja liiketalo ja sisäpihalla lisärakennus vuodelta 1910. Matala puurakennus sijoittuu historiallista kaavaa noudattaen kiinni katulinjaan, ja jää sitä itseään huomattavasti korkeampien kerrostalojen väliin. Alun perin asuinkäyttöön valmistunut rakennus palvelee nykyään toimistokäytössä. Sisäpihan puolella on Heikki Tiitolan 1910-luvulla suunnittelema hirsirunkoinen Saarisen talo asuinkäytössä. Rakennukset ovat rakennustaiteellisesti ja kaupunkikuvallisesti merkittäviä. Tonttia ympäröivässä kaupunkikuvassa on erinomaisesti säilynyttä rakennustaiteellista ja kaavahistoriallista kerroksellisuutta 1800-luvulta aina nykypäivään saakka.

Arvot

H, asutushistoria, henkilöhistoria (arkkitehti);
Rh, arkkitehtoninen;
Y, maiseman huomiokohde katukuvassa

Ominaispiirteet

Rakennuksen julkisivu on hyvin säilynyt ja säilytetty kertaustyyleistä ja uusklassismista tutuin tyylipiirtein. Pääjulkisivun ulkovuoraus on 1800-luvun lopun kertaustyylien mukaisesti jaettu kolmeen kerrokseen koriste- ja vesilistoin. Vuorilauditus on vaakalautaa kaikissa kerroksissa. Korkeiden ikkunoiden kehyslistojen ja komerokenttien muotoaihe muistuttaa uusklassismin tyylipiirteitä ja voi olla 1900-luvun alkupuolelta, samoin kuin pääsisäänkäynnin uudistus klassisistisin aihein. Rakennus on viimeisiä keskusta-alueen vanhoja rakennusperinteisellä arvokkaita F.L. Caloniuksen suunnittelema puita asuinliikerakennuksia. Sisäpihan hirsirunkoisen asuinrakennuksen rakennustapa ja arkkitehtoninen ulkomuoto on säilyttänyt hyvin aikakautensa piirteet.

Kuva 16. Näsilinnankatu 36 vuodelta 1876. Kadunpuoleinen sisäänkäynti on lisätty jällempään.

Kuva 17. Näsilinnankatu 36 sisäpihan rakennus.

5.2.5 Näsilinnankatu 38 / Satamakatu 7

Vuonna 1899 valmistunut Lambert Pettersonin suunnittelema palatsityyppinen kivistinen kaupunkirakennus, jota on täydennetty 1907 Heikki Tiitolan suunnitelmien mukaan. Rakennus sijoittuu näkyvälle paikalle Satamakadun ja Näsilinnankadun kulmaan, kiinni katulinjaan. Samalla tontilla sijaitsee myös Pettersonin suunnittelema yksikerroksinen puurakennus ja sisäpihalla Tiitolan suunnittelema kolmikerroksinen asuinrakennus vuodelta 1916, joiden keskelle jää pieni suojaisa ja vehreä sisäpiha. Rakennus on suojeltu asemakaavassa.

Arvot

H, asutushistoria, kaupungistuminen, elinkeinohistoria;
Rh, arkkitehtoninen;
Y, maisemallisesti keskeinen, kaupunkikuvallisesti arvokas

Ominaispiirteet

Kaupunkiporvaristalo kertoo Tampereen keskustan kaupunkikuvan muutoksesta ja keskustatoimintojen laajentumisesta 1800-luvun lopulla. Kerros- ja hierarkkinen julkisivukoristelu viittaavat porvaristaloissa yleiseen liike-, juhla- ja asuinkerrosjaotteluun. Voimakkaasti profiloituneet kerroslistat rytmittävät massaa. Holvikivi-koristeaiheet pyörökaari-ikkunat liikekerroksissa ja T-ikkunat asuinkerroksissa. Juhlakerroksen ikkunakehykset pilasterit on näyttävästi koristettu kapiteelein. Graniittikivijalka on vahvasti rustikoitu. Matala aumakatto ja voimakkaasti profiloitu räystäslista luovat jyrkän päätteen. Keltaisen eri sävyt jäsentävät julkisivua, koristeaiheet korostuvat valkoisena. Uusrenessanssin runsain tyylipiirtein hyvin säilyneellä kohteella on merkittävä kaupunkikuvallinen arvo ajallisesti monikerroksisella keskusta-alueella.

Rakennus on suojeltu asemakaavamerkinällä sr-1 ja piharakennus sr-31.

Kuva 18. Näsilinnankatu 38 / Satamakatu 7 uusrenessanssin tyyliuunnan mukainen kivitalo.

5.2.6 Näsilinnankatu 38

Satama- ja Näsilinnankadun risteuksen kulmatontilla sijaitseva nikkari- ja jugend-tyylinen hirsirakenteinen kaupunkipuutalo on Lambert Pettersonin vuonna 1891 suunnittelema ja Nalkalan säilyneistä puurakennuksista vanhin. Tontin kahden muun rakennuksen kanssa se muodostaa tontille pienen ja intiimin sisäpihan. Katulinjassa kiinni sijaitsevan rakennuksen lähiympäristö muodostuu pääsääntöisesti sitä uudemmista ja korkeammista asuinkerrostaloista. Muodostaa ajallisen ja osin rakennustaiteellisen parin viereisen koristeellisen kivitalon kanssa.

Arvot

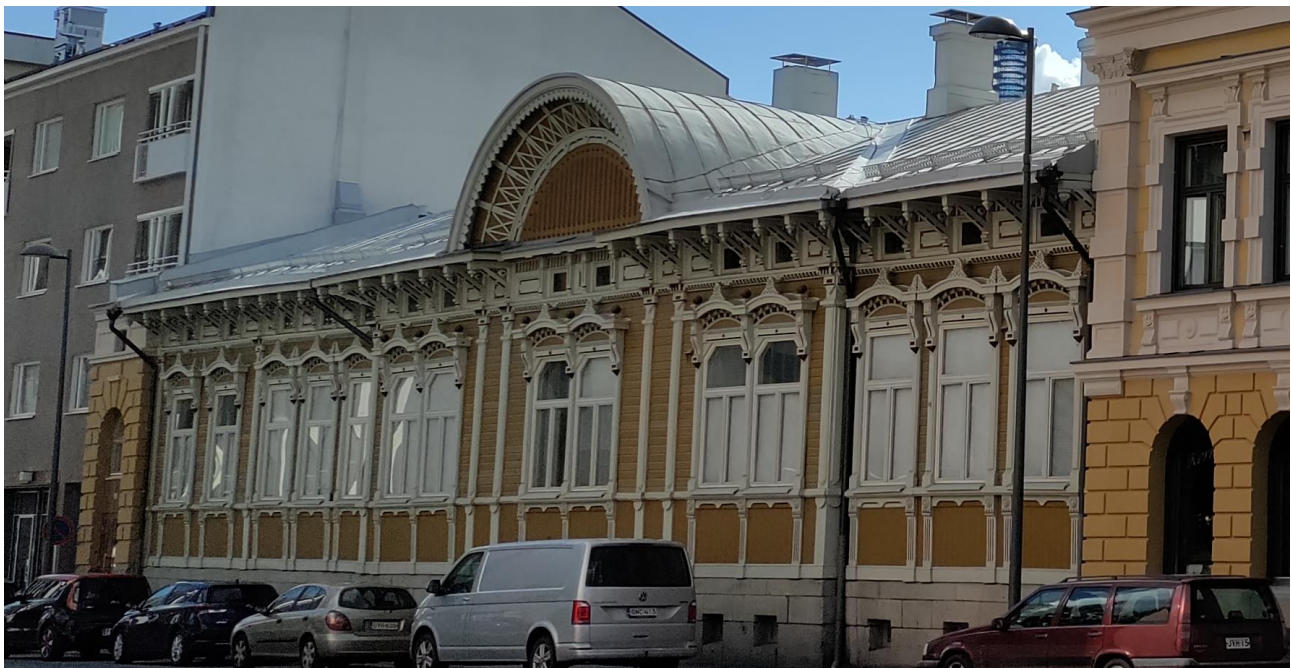
H, kaupunginosan asutus- ja kaupungin henkilöhistoria (arkkitehti);

Rh, arkkitehtoninen;

Y, maiseman huomiokohde, harvinainen 1800-luvun lopun kerros katu- ja kaupunkikuvassa.

Ominaispiirteet

1800-luvun lopun arkkitehtuurin tyylipiirteitä edustava, hyvin säilynyt ja asemakaavalla suojeltu puurakennus. Pääjulkisivun tyylipiirteet ovat näytävät ja runsaat. Eteläpäädyn vuonna 1898 rakennettu kivrakenteinen portaali on uusklassismin tyyliin rustikoitu, jäljitellen kiviharkotusta. Muualla julkisivussa voi tunnistaa mannermaisen Art Noveaun ja uusgotiikan tyylin mukaisia yksityiskohtia puuleikkauksin viimeistellyissä ikkunoiden koriste- ja kehyslistoissa. Korkeat T-ikkunat ovat jäsenetty nauhaksi katusivulla. Vuoraus vaihtelee vaaka- ja pystylaudoin eri kerroksissa. Ikkunakerroksessa on vaakalautoitus ja alinna on pystylautoitus koristekomeroihin. Ullakokerroksessa on nauhamaiset komerokoristeet. Voimakkaasti ulostyöntyvän räystään alla on tiheä konsolirivi. Pääjulkisivun näyttävin elementti on katolla, todennäköisesti salia eli juhlaosaa merkitsevä pyörökaari (holvi-aihe) runsain puukoristein, mikä on aikakaudelle tuttu julkisista kauppias-, halli- tai koulurakennuksista, ei niinkään asuinrakennuksista. Rakennuksen alkuperäisyysaste on suuri, samoin sen todistusvoima. Rakennus on suojeltu asemakaavamerkinillä sr-1.

Kuva 19. Satamakatu 38 nikkari- ja jugend-piirteinen puutalo.

5.2.7 Näsilinnankatu 40

1950-luvun asuinkerrostalo sijoittuu Näsilinnankadun toiminnallisesti ja ajallisesti sekoittuneeseen kaupunkiympäristöön. Hienoisesti katulinjasta sisäänvedettynä se jatkaa vanhemman rakennuskannan luomaa alkuperäistä katujulkisivun linjaa. Rakennus toimii edelleen alkuperäisessä käyttötarkoituksessaan asuinkerrostalona. Julkisivusta voi tunnistaa huoneistojen pohjaratkaisut porrashuoneiden molemmin puolin.

Arvot

H, sosiaalihistoria, työväen asuttaminen;
Rh, moderni rakennusperintö;

Ominaispiirteet

Rakennuksen julkisivusta löytyvät 1950-luvulle tyypilliset rakennusmateriaalit ja rakennustapa. Julkisivut edustavat ansiokkaasti aikakautensa kerrostalorakentamista. Parvekerivit liittyvät 1950-luvun uusiin huoneratkaisuihin, olohuoneeseen. Sisäänkäyntien smyygit ovat hiotuista kivilaatoista ja ulko-ovissa on teräskehykset (maalattu) suurin lasiruuduin. Sokkelissa on alun perin ollut liuskekivilaatoitusta. Julkisivut ja tilaratkaisut ovat pääosin alkuperäisessä muodossaan. Myös ulko-ovet ja ikkunat, parvekekaihteet ja väliovet ovat alkuperäiset tai niissä ovat säilyneet aikaudelle ominaiset piirteet materiaaleineen.

Kuva 20. Piippulinnaksikin kutsuttu Näsilinnankatu 40.

5.2.8 Leijona-pukineen (Yhtyneet pukutehtaat Oy) vanha tehdasrakennus

Pyhäjärvenkatu 1 ja Nalkalankatu 12 väliin paikantuvan tontin vanha tehdasrakennus sijoittuu Näsilinnankadun eteläiseen päähän. Heikki Tiitolan 1025 suunnittelema nelikerroksinen tiilirakennus on maisemallisesti keskeisellä paikalla, sen pääjulkisivun reunustaessa Nalkalan kenttää ja uudisosa Nalkalan vanhaa toria. Kenttä avaa näkymän pääjulkisivuun Tampereen valtieltä saakka. Lehtipuut kiertävät L-muotoisen rakennusmassan julkisivua ja häivyttävät sitä kesäisin. Nykyisin rakennus on toimistokäytössä. 1960-luvun laajennus erottuu alkuperäisestä osasta rakennusteknisesti ja arkkitehtonisilta piirteiltään, mutta jatkaa vanhan osan massoitte-
lua luoden rakennusten väliin jäävän sisäpihan.

Arvot

H, teollisuushistoria; henkilöhistoria (arkkitehti)
Rh, arkkitehtoninen (edustava/klassisismi);
Y, maisemallisesti keskeinen

Ominaispiirteet

Vanhin osa edustaa Tampereen rakennettua teollisuushistoriaa ja ylläpitää sitä. Rakennus on yhtenäinen Nalkalan alueen muiden teollisuusrakennusten kanssa ja sijaitsee kaupunkikuvallisesti merkittäväällä paikalla puiston ja aukion laidalla. Eheänä säilyneet, punatiiliklassismin tyylipiirteet: laatikko-
mainen massa, aumakatto, pääjulkisivun tyyppillinen katutasoa korostava kerrosjäsenitys ja symmetrinen sommitelma, profiloitunut kerros- ja koriste-
listat, tiiliset kehyskaaret ikkunoissa. Sisäpihan puolella torni, jossa lunetti-
ikkuna. 1960-luvun laajennus mukailee alkuperäisen arkkitehtuurin pää-
piirteitä modernistisin ottein: betonisokkeli, nauhaikkunat, kupariset si-
säänkäyntikatokset ja tasakatto.

Rakennus on suojeltu asemakaavamerkinnällä sr-7.

Kuva 21. Yhtyneiden Pukutehtaiden tehdasrakennuksen sisäpiha, oikealla Leijona Pukineen ajalta periytyvä 60-luvun laajennusosa.

Pienalueet

5.2.9 Laukontorin alue

Laukontori on pinta-alaltaan melko pieni mutta vilkas tori, joka rajautuu Pyhäjärven rantaan eli Ratinan suvantoon. Pohjoisessa se rajautuu Satamakatuun ja lännessä Laukonhovin rakennukseen entisen Kaijakanmäen vieressä. Se on saanut nykyisen muotonsa vuoteen 1918 mennessä, jolloin sitä ympäröivät tontit oli rakennettu. Toriin on vaikuttanut Takon ja Kehräsaaren tehtaiden korjaukset ja uudisrakennukset, erityisesti Federleyn suunnittelemat laajennusosat ja sittemmin Palmqvistin, ja Auttila & Noppa rakennustoimiston suunnittelemat uudistukset.

Toria suojaavat kiviset ja kerrokselliset asuinrakennukset, jotka antavat paikoitusalueelle yksityisemmän ja rauhallisen luonteen. Myyntikojut sijoittuvat Laukontorin tien varteen kulmaukseen koskenrannalle. Rannanpuolella kulkee kevyenliikenteen väylä ja venelaiturit. Torin reunoilla on lukuisia lounaskahvilaravintoloita. Kadun materiaalivaihteluilla ohjataan liikkumista ympäristössä.

Kauppaseuran talo on arkkitehti Jaakko Tähtisen suunnittelema, niukkaeleistä modernismia edustava asuinliikerakennus vuodelta 1956–1957. Julkisivultaan se on jaettu kolmeen osaan, jossa Laukontorin puolella korkein 7-kerroksinen rakennusmassa muodostaa näyttävän osan Laukontoria rajaavasta julkisivusta. Julkisivukäsittely edustaa maltillista ja punnittua muodonantoa, jota jäsentävät taittavat erkkerit ja parvekelinjat pinnakaiteineen. Paikallisen elinkeinöelämän kautta kauppaseuran rakennuksella on myös kulttuurihistoriallista arvoa. Rakennukseen on tehty vain vähäisiä teknisiä korjauksia ja muutoksia.¹⁰

Laukonlinna on jugendtyylinen, Birger Federleyn suunnittelema vuonna 1907 valmistunut asuinliiketalo, jonka rakennutti tiilitehtailija Matti Wigelius. Rakennus on arkkitehtuuriltaan aikakaudelle tyypillisesti hierarkkinen, sisäänkäyntiportaaleineen, pylväineen ja katon frontonaiheineen. Julkisivua jakavat kerroslistat ja ikkunoita koristavat tympanon kehukset. Julkisivuväriyys korostaa salityyppisiä huoneita. Federleyn on tulkittu pyrkineen luopumaan jo tuolloin kansallisromantiikan muotokielestä, yksinkertaisempia rationaalisempia piirteitä suosimalla. Rakennus on edelleen piirteiltä alkuperäisen kaltainen eikä siihen ole tehty merkittäviä julkisivumuutoksia joitakin liiketilojen ikkuna-aukkoja lukuun ottamatta.¹¹

Laukonhovin suunnitteli Veikko Kallio vuonna 1926 Laukontorille asuinrakennuksen jo aiemmin valmistuneiden Laukonkulman ja Laukonlinnan jatkoksi. Edellisten arkkitehtuuri on varmasti vaikuttanut Laukonhovin arkkitehtoniseen ilmeeseen, koska talot liittyvät kiinteästi toisiinsa ja muodostavat näin suhteellisen yhtenäisen pohjoisreunan Laukonhoville. Arkkitehtuuriltaan Laukonhovi on muistuttaa klassismia.¹²

Laukonkulma valmistui vuonna 1901 ja rakennuksen suunnitteli Arthur af Hällström. Rakennuksen tyyli on 1800-luvun perinteitä noudattava, vaikka siinä on monia jugend-aikakauden yksityiskohtia. Talon Satamakadun puoleinen osa suunniteltiin alun perin lähes kaksi kertaa torijulkisivua pidemmäksi mutta toteutettiin lopulta lyhyenä päätynä. Rakennusta on korotettu 2020-luvulla ja ullakkokerrokseen on tehty lisää asuntoja, mutta muutokset sopeutuvat alkuperäiseen tyyliin.¹³ Laukonkulma on suojeltu asemakaavamerkinnällä sr-38.

¹⁰ Siiri-kuvatietopalvelu.

¹¹ Koskesta Voimaa- sivusto www.koskivoimaa.fi.

¹² Koskesta Voimaa- sivusto www.koskivoimaa.fi.

¹³ Siiri-kuvatietopalvelu

Arvot	H , asutushistoria; kaupungistuminen, elinkeinohistoria (torikauppa) Rh , arkkitehtoninen teollisuustoiminnan historia Y , ympäristöarvo, mks.
Ominaispiirteet	Torin ominaispiirteet ovat sitä rajaavissa asuinliikekerrostalojen muodostaman kaupunkitilan mittakaava ja Pyhäjärven rannan läheisyys. 1900-luvun alun kerrostalojen edustavuus, rakennusaikakautta ja -tapaa ilmentävät tyylipiirteet julkisivuilla ovat säilyneet hyvin. Julkisivujen alkuperäisyysaste on suuri. Ominainen hierarkkinen julkisivujäsennys värityksen, listoituksen ja erkkerein on 1900-luvun alulle tyypillinen suunnitteluratkaisu, joka esiintyy torin pohjoisreunan rakennuksissa. Samoin aikaudelle ominainen uutuus, kaupunkilaisille suunnattu kivijalkakauppa ja liiketilat.

Kuva 22. Laukontori.

Kuva 23. Kauppaseuran talo, vuodelta 1957. Arkkitehti Jaakko Tähtinen.

Kuva 24. Laukonlinna valmistui vuonna 1907. Arkkitehti Birger Federley.

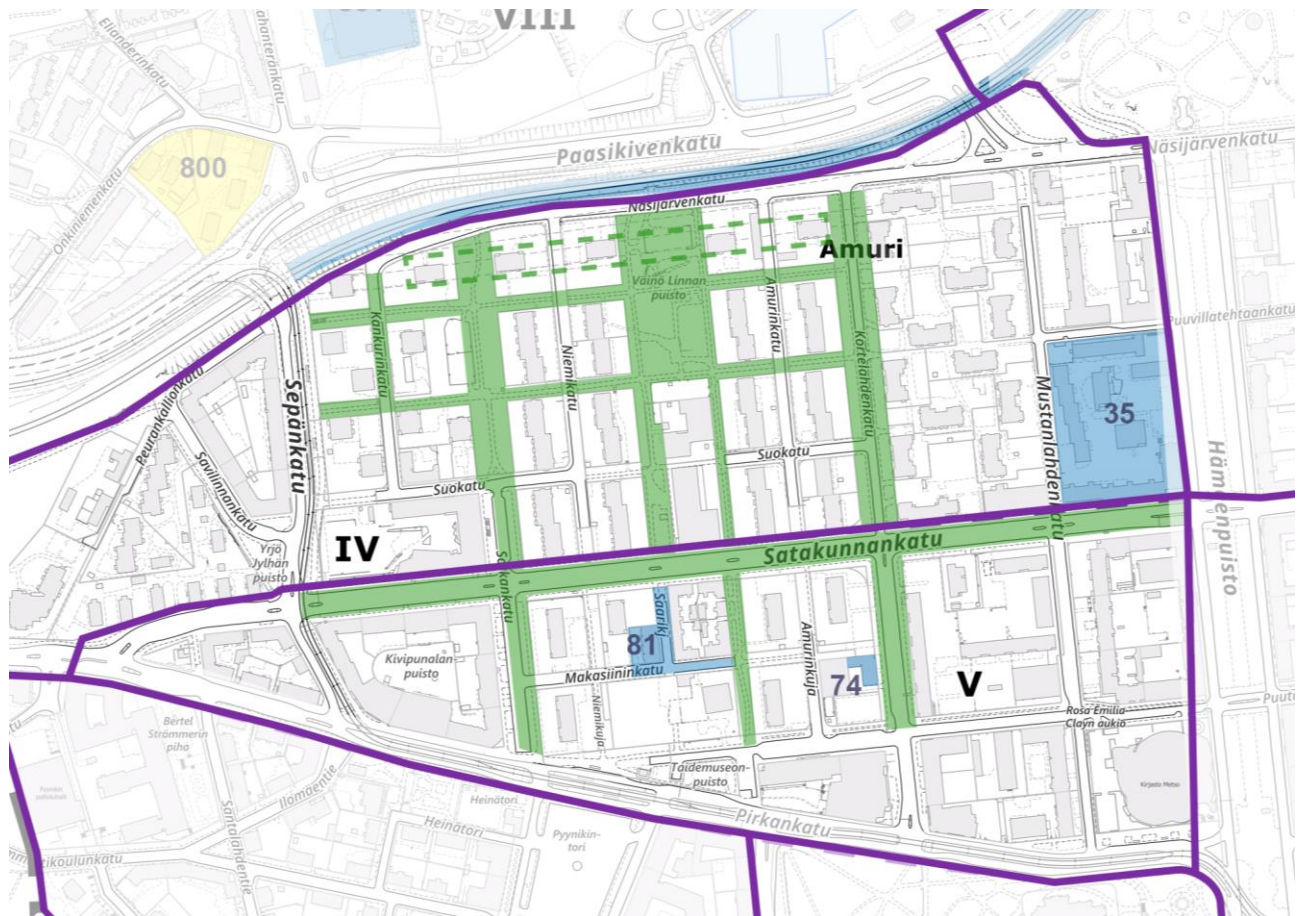
Kuva 25. Laukonhovi valmistui vuonna 1926, suunnittelija Veikko Kallio.

Kuva 26. Laukonkulma. suunnittelija Arthur Af Hällström.

5.3 IV – V Amuri

Kuva 27. Amurin kaupunginosien kartta valituista kohteista ja alueista.

Tyyppi	Nimi	Kortteli	Arvo
Kohde	<u>Amurinlinnan kortteli</u>	35	PA/RKY
Kohde	<u>Makasiininkatu 14 ja nupukivikatualueet</u>	81, yleinen	PA
Kohde	<u>As Oy Lommantalo</u>	74	PA
Puistoalue	<u>Amurin puistoalueet / Näsijärvenkadun tornitalot</u>	yleinen	PA

Taulukko 5. Amurin valitut kohteet ja alueet.

Alueen kuvaus

Amurin kaupunginosat IV ja V sijaitsevat Hämeenpuiston länsipuolella, Pohjanmaan radan ja Pirkankadun välisellä alueella. Aluetta halkoo Satakunnankatu, joka jakaa Amurin alueen pohjoiseen (IV) ja eteläiseen (V) osaan. Amurin kaupunginosat rajautuvat idässä Hämeenpuistoon ja lännessä Sepänkatuun. Pohjois-eteläsuuntaisia pääkatuja reunustavat pääosin molemmin puolin katuja puurivit, kuten Kortelahdenkadun ja Sotkankadun bulevardit.

Amurin tontteja ei ole rajattu voimakkaasti, vaan korttelirakenne on avoin ja väljä mikä luo kortteleiden väliin ilmavuutta ja takaa pitkiä näkymiä, erityisesti Amurin eteläisessä V osassa Taidemuseon ja Pyynekintorin suuntaan. Alueen keskiosa on lamellitalovaltainen ja reunoilla sijaitsee korkeita pistetaloja.

Porin radan historiallinen ratamuuri on merkittävä osa Tampereen julkisivua pohjoiseen Näsijärvelle. Pitkä ja korkea muuri luonnonkivistä erottaa Särkänniemen ja Amurin IV kaupunginosat. Se erottuu hyvin kaukonäkymissä Näsijärvenkatua pitkin, mutta myös Väinö Linnan puistossa, pohjoisosan puistokatuja suuntaisesti ja niiden päätteenä. Ratavarren tornitalojen rivistö on kaupunkikuvassa maamerkki Erik Bryggmanin suunnitteleman Amurinlinnan tornitalon ohella.

Amurin vehreimmät puistokadut ja bulevardit ovat Satakunnan-, Sotkan- ja Kortelahdenkadut, joita reunustaa molemmin puolin vanhat lehmukset. Puistot, viheralueet ja leikkipaikat ovat olennainen osa Amurin kaupunkikuvaa, mikä luo alueelle vehreän yleisilmeen. Väinö Linnan puisto on toiminnallinen ja yhteisen julkisen tilan alueen asukkaille tarjoava keskus.

Alueen historia

Amurin kaupunginosat puutalokortteleineen suunniteltiin 1800-luvun lopulla vaiheittain Tampereen tehdastyöväen asuinalueeksi. Ruutukaavamuo on säilynyt hyvin tunnistettavana suorista kaduista ja kapeista kujista. Historiallinen katutila ja mukulakivipinnat ovat säilyneet hyvin vain Makasiinikadun ja Amurin museokorttelin ympäristössä. Puu-Amurin alkuperäisistä asuinoloista ja sisäpihoista toimintoinen todistaa nykyinen museokortteli. 1900-luvun vaihteen puisto- ja puukujien merkityksestä sekä vaiheista kertovat hyvin säilyneet Amurille tyypilliset bulevardit ja puukujat Satakunnankadun länsipäässä ja Sotkankadun ympäristössä.¹⁴

Sotien välisenä aikana arkkitehti Jaakko Tähtisen perustetussa Tähti-Set arkkitehtitoimistossa suunniteltiin Puistolinna, kuusikerroksinen asuinrakennus Hämeenpuiston ja Puutarhakadun kulmassa. Talo valmistui vuonna 1934 ja se oli aikoinaan suurin sähköistetty talo pohjoismaissa.

Puu-Amurin muutos alkoi 1950-luvun yleisen rakennemuutoksen ja kaupungistumisen eli modernisaation myötä. Tästä aikakaudesta ja kaupunkikäsityksestä on säilynyt hyvin todistusvoimaisena Amurinlinnan korttelikonaisuus. Amurinlinnan alkuperäinen pihapiiri ja asuinkerrostalot edustavat funktionalismin aikakauden rakennussuunnittelun ja asumisen ihanteita. Niiden mukaisesti asuminen korttelissa jatkuu edelleen.¹⁵

Amurin 1960-luvun asuinalue suunnittelussa haettiin modernistisen suunnitteluideologian mukaisesti puistojen, matalien lamelli- ja korkeiden tornitalojen mukanaan tuomaa avaruutta ja viihtyvyyttä. Tämä toteutettiin rakentamalla puistoihin rajautuvia tontteja puutalokorttelien tilalle. Saneerauksessa tontteja myös yhdisteltiin modernin elementtirakentamisen

¹⁴ Esplanadit, bulevardit ja puukujanteet Tampereella 2022.

¹⁵ Siiri-tietopalvelu.

mittakaavaan soveltuviksi. Nykyiset tonttirajat noudattavat vanhoja korttelirajoja. Saneera- tuilla tonteilla on tyypillisesti keskeisesti sijoitettu elementtikerrostalo, josta tunnistaa hyvin rakennusaikakauden piirteet. 1960-luvun tyyli- piirteet ovat hyvin tunnistettavissa Näsijärvenka- dun tornitalojen ympäristössä sekä niiden ulkoasussa. Talojen aikaudelle tyypilliset lasiset nau- hajulkisivut heijastavat ympäristön vehreyttä, luonnon ja kaupungin valoja.

Vastakohtana Amurin laajamittaiselle 1960-luvun saneeraukselle ja puutalojen purkamiselle oli Amurin kortteleiden suojelukysymys ja julkinen keskustelu vaatimuksineen. Suojelusta ilmiönä todistaa ainoana Puu-Amurista säilytetty museokortteli, mutta myös hyvin säilyneet perinteiset Amurin puistokadut.

Amurin uudempien puistojen suunnittelu liittyi 1960-luvun kaupunkiasumisen uusiin kaavalli- siin ratkaisuihin. Tästä hyvin kertova esimerkki on alkuperäinen Aaro Alapeuson laatima ase- makaava vuodelta 1965, jossa yhdistettiin pohjoisosan kerrostalojen piha-alueet sekä kaupun- ginosan keskelle tuleva puisto julkiseksi virkistysalueeksi. Kaavassa huomioitiin Näsijärvenka- dun tornitalojen tonttien ja Väinö Linnan puiston perustaksi vanhan puutalokorttelien muoto, käytävä- ja katulinjat, autopaikoituksen jäädessä sivuun kadun puolelle.

Kuva 28. Amurin asemakaavanmuutos nro 2087 vuodelta 1965. Aaro Alapeuso, Tampereen kaupunki.

Amurin paikalliset arvot ovat sen historian, kaupunkikuvan ja maiseman kerroksisuudessa. Alueen kaupunkikuvallinen yhtenäisyys liittyy 1960-luvulta alkaneeseen muutokseen, jolloin Amurin pohjoisen kaupunginosan rakennuskantaa uudistettiin. Arkkitehtonisesti edustavina esimerkkeinä ovat säilyneet Amurin 1950-luvun kokeellinen moderni asuin- sekä korttelirakentaminen. Alkuperäisyyttä voi aistia erityisesti leveiden lehvästöjen kattamilla bulevardien ja puukujien reunustamilla kaduilla. Osa Amurin kaduista on katkaistu ja muutettu puistoalueiksi tai kevyenliikenteen väyliksi, mutta perinteinen korttelirakenne on yhä havaittavissa.

Vaikka 1960-luvun saneerauksessa Amurin vanha rakennuskanta purettiin lähes kokonaan, eteläisellä alueella on säilynyt kaupunkikuvallisesti ja rakennushistoriallisesti arvokkaita rakennuksia, kuten Tampereen taidemuseo, VPK:n talo, Amurin työläismuseokortteli ja saneerauskautta edeltäneitä asuinkerrostaloja, jotka ovat kulttuuriympäristön identiteetin kannalta tärkeitä fragmentteja menneeltä ajalta. Kaupunginosa on osin määritelty RKY-alueeksi.¹⁶

¹⁶ Siiri-tietopalvelu.

Kohteet

5.3.1 Amurinlinnan kortteli

Amurinlinnan asuinkortteli sijoittuu Hämeenpuiston esplanadin länsipuolelle (Hämeenpuisto 10–12) Satakunnankadun, Mustalahdenkadun ja Puuvillatehtaankadun väliin. Korttelissa on seitsemän arkkitehti Erik Bryggmanin suunnittelemaa, vuosina 1951–1955 valmistuneita asuin-kerrostaloja, jotka muodostavat yhdessä Amurinlinnaksi nimetyn kokonaisuuden. Kokonaisuus koostuu lamellikerrostaloista, Amurintorniksi nimetystä- mutta Impilinna -nimellä tunnetusta tornitalosta, huoltorakennuksesta ja päiväkodista. Korttelipiha on sisäosiltaan kierrettävissä huoltorakennuksen ympäri ja piha avautuu Puuvillatehtaankadun ja Hämeenpuiston kulmassa vihreään puistoon. Korttelin kulmassa on kivijalan liiketila ja avoin tasanne julkista tilaa kadulle. Suojaisin ja yhtenäisin korttelisivu on Mustalahdenkadulla, missä kerrostalon porrastettu julkisivu jättää tilaa myös viheralueelle kadun varrella.

Arvot H, kaupunkiasutus, modernisaatio;
Rh, arkkitehtoninen;
Y, pienmaisema, korttelikokonaisuus

Ominaispiirteet Kortteli on luokiteltu rakennustaiteellisesti, maisemallisesti ja kaupunkikuvallisesti merkittävaksi ympäristökokonaisuudeksi, jonka alkuperäisyysaste on suuri. Sen itäosa kuuluu valtakunnallisesti merkittävään rakennettuun Hämeenpuiston kulttuuriympäristöön. Jatkuvuus ja todistusvoima asuin-kerrostalokorttelina ovat säilyneet hyvin. Mustalahdenkadun kunnostettujen rakennusten sisäänkäyntien julkisivudetaljit, liuskekivilaattakiviset rappu-askelmat, smyygit ja puiset ulko-ovet on säilytetty alkuperäisinä. Sisätiloissa rappuhuoneet ovat säilyneet hyvin alkuperäisinä.

Kuva 29. Amurinlinnan korttelin sisäpihanäkymä lännestä, päätteenä Impilinna.

Kuva 30. Amurinlinnan korttelin katujulkisivua Mustanlahdenkadun puolella.

5.3.2 As Oy Makasiininkatu 14 ja nupukivikatualueet

Makasiinin- ja Saarikujan kulmassa oleva tontti on hyvin tunnistettava osa puu-Amurin ajoilta, jolloin kaikki korttelit jakautuivat neljään pienempään tonttiin. Rakennus on sijoitettu aivan tontin nurkkaukseen kiinni katualueeseen. Asuin- ja liiketalossa on sileäksi rapattu julkisivu ja aumakatto. Sokkeli on punaista graniittia. Ulkoasussa on funktionalistisia piirteitä, mutta vielä 1900-luvun alkupuolen klassismista tuttua julkisivun ankaraa symmetriaa jäsennyksessä. Klassismista tuttuja ovat myös aumakatto ja voimakas profiloitu räystäslista. Kahden porrashuoneen rakennuksessa on 33 asuntoa neljässä kerroksessa sekä yksi liiketila katutasossa. Taloa kiertää osin nupukivikatu.

Arvot

H, moderni rakennusperintö ja kaupungistuminen;

Rh, arkkitehtoninen;

Y, maisemallisesti keskeinen avoimessa katutilassa

Ominaispiirteet

Rakennus edustaa 1930-luvun lopulle tyypillistä kerrostaloarkkitehtuuria, jossa yhdistyy kivijalan liiketilat ja yläkerrosten asuinhuoneistot. Ulkoasun tyylipiirteet ja materiaalit ovat säilyneet hyvin alkuperäisinä. Uudistetut tummat liiketilat ikkunapuitteet ja räystäslistat ovat ristiriidassa alkuperäiseen asuun nähden. Asemakaavalla suojeltu vuonna 1939 valmistunut asuinrakennus edustaa ensimmäisiä alueelle toteutuneita uudisrakennushankkeita. Nupukivikatu on merkittävä säilynyt aikakerros Puu-Amurin ajalta. Kerrostalo sijaitsee maiseman huomiokohteena Amurin museokorttelia vastapäätä.

Rakennus on suojeltu asemakaavamerkinnällä sr-12.

Kuva 31. Makasiininkatu 14.

5.3.3 As Oy Lommantalo

Lommantalo sijoittuu Kortelahdenkadun ja Puutarhakadun risteykseen, osoitteeseen Kortelahdenkatu 22. Kerrostalon katujulkisivu ja pääsisäänkäynti on 1950-luvun rakennustavan mukaan liitetty katulinjaan. Julkisivu peittyy kesällä vanhojen lehmusten lehvästöön Kortelahdenkadun bulevardilla. Kerrostalossa on 12 huoneistoa ja yksi porrashuone. Sileäksi rapatut ulkoseinät ovat vaaleanruskeat ja sokkelissa liuskekivipinta. Katujulkisivulla on erkkeri-ikkunat, alinta kerrosta lukuun ottamatta. Pääsisäänkäynnin smyygi on mustaa hiottua kiveä. Ulkoovessa on lasiruudut ja lakatut tammipuiset kehykset. Pääjulkisivun koilliskulmassa on sisäänvedetyt parvekkeet. Pihan puoleinen julkisivu on vähäeleisempi asultaan. Tontin pohjoislaidalla on yksikerroksinen liikesiipi.

Arvot

H, modernisaatio;
Rh, arkkitehtoninen, moderni rakennusperintö;
Y, maisemallisesti keskeinen

Ominaispiirteet

Yksi harvoista säilyneistä kohteista puu-Amurin ja Amurin 1960-luvun saneerauksen aikakausien väliin jäävästä asuinrakennuksista. Rakennus on säilyttänyt hyvin alkuperäisen 1950-luvun ilmeensä funktionalistisin tyyli-
piirtein. Julkisivussa toistuvat aikaudelle tyypilliset rakennusmateriaalit ja niiden käsittely. Julkisivun erkkerit ovat tyypillinen sisävaloratkaisu 1950-luvun kerrostaloissa. Lommantalo sijaitsee Kortelahden bulevardin maisemallisesti keskeisellä osalla.

Kuva 32. Kortelahdenkatu 22, As Oy Lommantalo.

Puistoalueet

5.3.4 Amurin puistoalueet

Amurin puistot ja puistokadut ovat piirteiltään yksilölliset ja pienalueille ominaiset. Hyvin yhtenäisinä ja laajoina säilyneet puistokadut, kuten Sotkankatu ja Kortelahdenkatu yhdistävät Amurin V ja IV kaupunginosat, jatkuen niiden läpi pohjoisesta etelään. Huomiota herättävä katupääte ja näyttävä ratkaisu on Sotkankadun bulevardin päättyminen Amurin pohjoisosassa laajaan puistoon. Kortelahdenkadun yhtenäinen bulevardinäköy näköy muodostuu lehmuspuiden rajaamista paikoin leveistä käytävistä nurmialueineen.

Satakunnankadun puurivit liittyvät iältään ja asemaltaan 1900-luvun vaihteen bulevardisuunnitelmiin. Puu-Amurin sivukadut olivat perinteisesti kapeita ja lähes puuttomia. Kuitenkin Amurin korttelipiha olivat vehreitä. Korttelissa 37 pitkien asuinkasarmien edessä ja korttelin läpi kulki vielä 1960-luvun vaihteessa vehreät puurivit. Nämä kaadettiin myöhemmin 1980-luvulla modernin nykykorttelin pihajäsennyksessä.

Amurissa 1950-luvulta alkaneissa muutoksissa uudistetut korttelit ja kadut suunniteltiin hyvin puistomaisiksi. Pohjoisosan Väinö Linnan puistosta etelään jatkuu mm. koivujen reunustama kapea kävelytie Amurin eteläosiin, museokorttelin sivuitse Taidemuseon puistoon ja Pirkankaatuun asti. Vehreän pienmaiseman muodostaa Satakunnankadun eteläpuolella Niemikuja, joka liittyy Makasiinikadun ympäristössä Taidemuseon pihapiriin ja julkiseen avoimeen tilaan. Amurissa säilyneet pieniipiirteiset kujat kertovat 1950–1960-luvun muutoksista ja puutalokorttelien purkamisesta.

Väinö Linnan Puistoon on erotettu lähelle päiväkotia leikkipuisto ja levähdyspaikkoja penkkeineen. Vanhimmat puistopuut luovat varjoa tarjoavan viilentävän virkistysalueen kesäaikaan. Puisto sijaitsee Amurin asuinalueen keskeisellä julkisten toimintojen akselilla, jonka ympäristö on rauhoitettu ajoneuvoliikenteeltä. Puiston keskelle johtavat kaikki Amurin tärkeimmät kävelytiet, joita reunustavat runsaat istutukset tai puurivit.

Arvot	H , moderni puistokulttuuri ilmiönä; Y , maisemakokonaisuus
Ominaispiirteet	Amurin modernit puistot ovat säilyneet hyvin 1960-luvun jälkeen rakennettujen mallin mukaisena. Väinö Linnan puistoa on uudistettu, mutta sen muoto, puurivit ja istutusalueet ovat säilyneet rakennusaikaudelle tyypillisinä. Amurin kapeita kävelyteitä kulkiessa voi hahmottaa vielä Puu-Amurin ruutukaavasta periytyvät linjat. Amurin edustavimpia puisto-osia ovat sen yhtenäiset hyvin säilyneet bulevardit. Vanhimmat bulevardit edustavat alkuperäistä 1900-luvun vaihteen puistohistoriaa. Puistot, puistokadut ja puurivit Amurissa muodostavat maisemakokonaisuuden, johon liittyvät modernien kerrostalokorttelien jo vehreäksi kasvaneet piha-alueet.

Kuva 33. Amurin vehreitä pihakäytäviä korttelin 37 asuinkasarmien edessä. Näkymä idästä kohti Mustalahdenkatua. Aika-arvio 1960–1969. Lähde: Siiri-tietopalvelu. Muuttuva Tampere näyttely. Tampereen museot. Kuvaaja Paavo Korhonen.

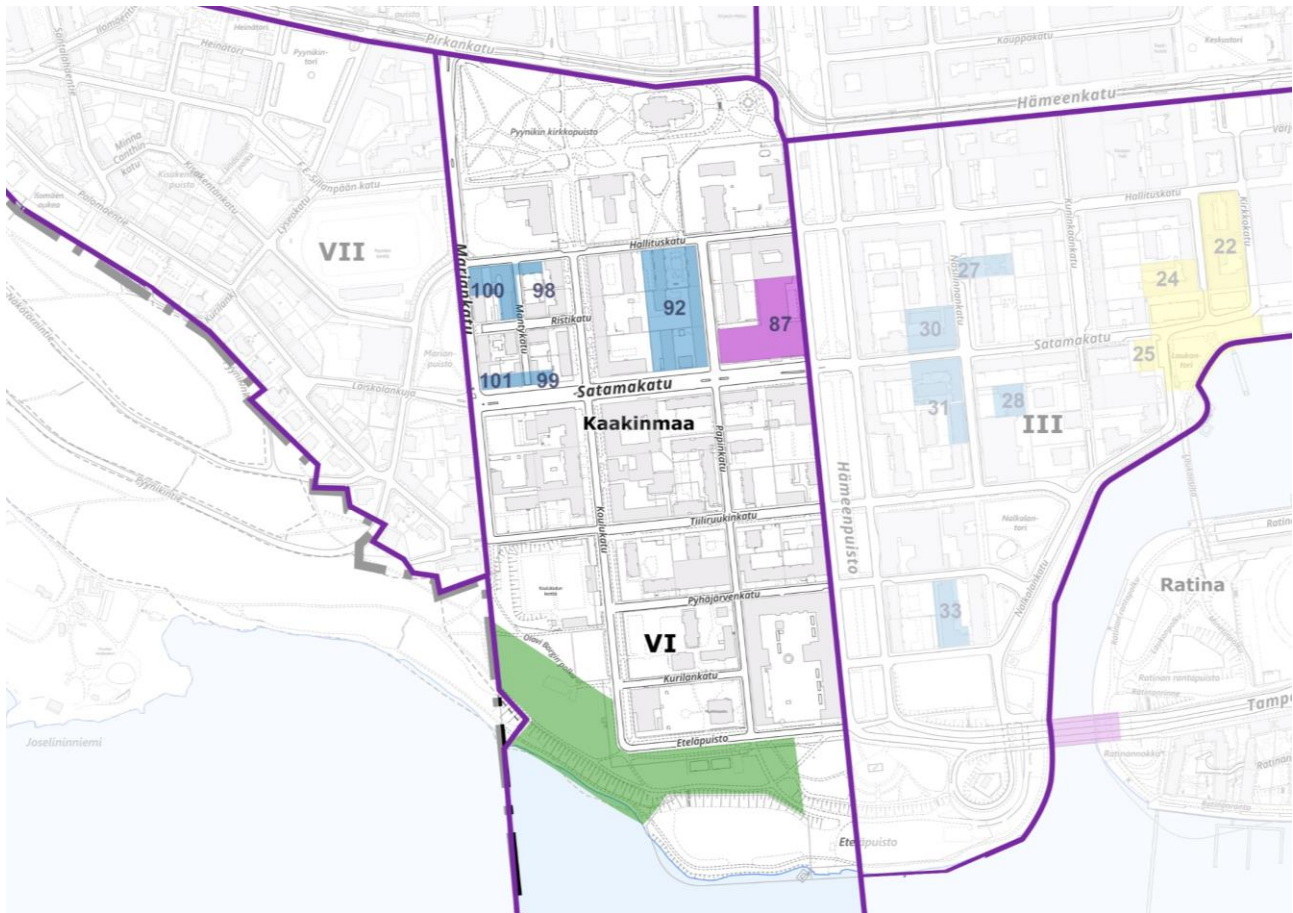

Kuva 34. Näkymä Kankurinpuiston kävelyteiden risteyksestä Paasikivenkadun ratamuurille päin.

Kuva 35. Näkymä Kankurinpuiston kävelyteiden risteyksestä Sepänkadulle päin

5.4 VI Kaakinmaa

Kuva 36. Kaakinmaan kaupunginosan kartta valituista kohteista ja alueista.

Tyyppi	Nimi	Kortteli	Arvo
Kohde	<u>Hallituskatu-Satamakatu välinen asuinkortteli</u>	92	PA
Kohde	<u>Hallituskadun ja Mäntykadun korttelijulkisivu</u>	98, 100	PA
Kohde	<u>Satamakadun korttelijulkisivu</u>	99, 101	PA
Puistoalue	<u>Eteläpuiston liikunta-alueet</u>	yleinen	PA
Moderni	<u>Tampereen työväen teatteri</u>	87	PA

Taulukko 6. Kaakinmaan valitut kohteet ja alueet.

Alueen kuvaus

Kaakinmaan kaupunginosa VI rajoittuu idässä Hämeenpuistoon, lännessä Mariankatuun- ja puistoon sekä pohjoisessa Pirkankatuun. Kaupunginosa käsittää keskeisen Pyynikin kirkkopuiston ja Eteläpuiston liikunta-alueet. Kaakinmaa päättyy etelässä Pyhäjärven rantaan, jossa on vehreä rantapolku ja puistokäytäviä. Kaakinmaan tiivis asutus kivitaloineen ja -pihoineen sekä säännöllinen korttelirakenne on kaupunkikuvassa kuitenkin vehreiden puistojen, bulevardien ja rantojen ympäröimä. Kaakinmaan pääkaduista lehmuksin reunustetut ovat Satamakatu, Hallituskatu ja bulevardi Kuolukatu. Satamakadun puurivit ovat jatkumo Pyynikiltä ja Marianuistosta itään kohti Hämeenpuistoa. Samoin Koulukadun bulevardi on jatkumo Pyynikin kirkkopuistosta kohti Pyhäjärveä. Kaakinmaan pääkadut laskevat Pyynikiltä itään kohti Nalkalaa ja etelään kohti Pyhäjärveä.

Kaakinmaan pohjoisosa on kaavoitukseltaan kaupunginosan vanhinta rakennetta. Sen voi tunnistaa Aleksanterin kirkosta, Pyynikin kirkkopuistosta sekä lähellä olevista vanhoista puu- ja kivikouluista. Tämä keskeinen alue sijoittuu Hallitus- ja Koulukadun solmukohtaan. Kaakinmaan pääkatujen varteen sijoitetut vanhimmat julkiset rakennukset, koulut, sijaitsevat lähes kaikki nimensä mukaisesti Koulukadun varrella. Koulukatu avautuu kaukonäkymissä Pyynikin kirkkopuistosta pitkänä katuna kohti etelää ja jatkuu läpi kaupunginosan Eteläpuistoon.

Kaakinmaan vanhimpia teollisuusrakennuksia on säilynyt tunnistettavissa pääosin Satamakadulta Eteläpuistoon ulottuvissa kortteleissa. Kaupunkikuvassa erottuvat erityisesti korttelin mitalla katuseinää muodostavat punatiiliset tehtaot, tai risteysalueella sijaitseva huomattava tehdaskortteli.

Kaakinmaan moderneja asuinrakennuksia on sijoitettu kortteleihin täydennysrakentamisen myötä. Yhtenäisen asuinrakennusalueen voi erottaa parhaiten Satamakadulla, Satama- ja Hallituskadun kortteleissa. Modernit julkiset rakennukset, kuten Tampereen työvänteatteri ovat huomiokohde erityisesti leveän Hämeenpuiston bulevardin varrella.

Alueen historia

Kaakinmaa on historiatietojen mukaan saanut nimensä Tampereen Yhteiskoulun tontin ja Mariankadun ympäristössä sijainneesta muinaisesta rangaistus- ja piiskapuusta. 1800-luvun puolivälissä Kaakinmaa oli vielä ruutukaavakeskustaan nähden takamaata, jonne asutus ei ollut laajemmin levinnyt.¹⁷ 1800-luvun lopulla kaupungin kaavoitus tähtäsi laajentumiseen Hämeenpuiston esplanadista länteen, jatkamalla ruutukaavaa. Asutusta siirtyi alueelle Amurin mallin mukaisesti 1800-luvun lopulta alkaen. Tämä on tunnistettavissa hyvin säilyneenä Pyynikin kirkkopuiston ja Hallituskadun ympäristössä. Pyynikin kirkkopuiston muodostuminen Aleksanterin kirkon ympäristöön 1800-luvun loppupuolella¹⁸ vauhditti myös Kaakinmaan pohjoisosan kehittymistä ja jäsentyneempää rakentamista. Pohjoisin kortteli Hallitus- ja Mariankadun kulkussa muistutti erityisesti Amurin puutalokortteleita ja tonttijakoa.

Kadunnimien mukaisesti 1800-luvun lopulla rakentui erityisesti Hallituskadun julkiset rakennukset kuten Aleksanterin koulu, Reaalilyseo ja Yhteiskoulun lukio Pyynikin kirkkopuiston lähelle. Kaakinmaan pääkadut Satamakadun länsipää ja Koulukatu muuttuivat 1860-luvulta alkaen bulevardeiksi.¹⁹ Kaupunginosan koulujen yhteyttä Kaakinmaan perustamisen aikoihin ilmentää parhaiten Koulukatu, joka alkaa Pyynikin kirkkopuistosta. Kadun varrelle pohjoisesta

¹⁷ Siiri-tietopalvelu.

¹⁸ Esplanadit, bulevardit ja puukujanteet Tampereella, 2022.

¹⁹ Esplanadit, bulevardit ja puukujanteet Tampereella, 2022.

etelään rakennettiin 1800-luvun lopulta myös Svenska Samskolan ja Talouskoulu. Lisäksi Tyttölyseo Pyynikin koulu rakennettiin 1900-luvun vaihteessa Satamakadun ja Hämeenpuiston kulmaan. Kaakinmaan koulut kuuluvat edelleen vahvasti Kaupunginosan identiteettiin.²⁰

Tampereen keskustan laajentaminen kaavoittaen länteen jatkui 1900-luvun vaihteessa. Korttelikonaisuudet ja tonttikoot olivat alueella suurempia kuin työväen tiiviisti asuttamassa Amurissa. Työväen asutus Kaakinmaalla oli Amuria vaihtelevampaa. Eron Kaakinmaan kortteleissa ja 1900-luvun vaihteessa kaavoitetulla Pyynikrinteen välillä oli tätäkin selkeämpi. Pyynikrinteen korttelit perustuivat vapaampaan jugend-aikakauden kaavaan ja rakentui huvilatyyppiseksi kaupunginosaksi. Kaakinmaan puolelle rakentui 1800-luvun lopulta teollisuuslaitosten myötä paikoin työväen tiivis asutus. Työväen asumukset ja korttelit eivät uudistuneet laajasti tai yhtenäisiksi 1900-luvun alkupuolella. Tästä esimerkkinä on muun muassa Hallituskadun ja Koulukadun korttelijulkisivun kerroksisuus, erityisesti katujulkisivu Hallituskadulla. Katusivulla on tunnistettavissa varhaisia kaupunkikerrostaloja 1920–1940-luvulta ja modernia rakennusperintöä 1960-luvulle asti.

Kaakinmaan kaupunkikuva muuttui merkittävästi 1950-luvulla. Suuri osa puutalokortteleista uusiutui silloin nopeammin kuin Amurissa. Kaakinmaan täydennysrakentaminen osaltaan herätti keskustelua umpikorttelimaisen täydennysrakentamisen vaihtoehtoisista ratkaisuista. Uusiutuminen tapahtui korkeintaan umpikorttelien kokoisina kokonaisuuksina ja pirstoutui maanomistuksen vuoksi. Modernien asumisvaatimusten myötä kaupunginosa koettiin vanhanakaiseksi ja virkistysmahdollisuuksiltaan heikoksi. Funktionalismi nähtiin parempana ympäristönä, koska se jätti vihreää ympäristöä rakennusten väliin. Tämä on nähtävissä Satamakadun korttelijulkisivussa kadun länsipäässä ja Marianpuiston lähellä kerrostaloissa. Uudemmissa ratkaisuissa oli selkeää pyrkimystä funktionalismin ihanteisiin. 1950-luvun puolivälistä rakennetut Hallituskadun-Satamakadun välinen asuinkortteli muodostettiin lamellikerrostalojen taapaa. Korttelin asuinkerrostalojen väliin jätettiin avoin piha ja puita, jotka katukuvassa sekä näkymissä liittyvät Hallituskadun ja Pyynikin kirkkopuiston vihreään ympäristöön.

Kaakinmaan eteläisin ranta-alue kaavoitettiin Hämeenpuiston jatkeeksi jo 1800-luvun lopulla. Eteläpuisto käytävineen ja rakennettiin osin täyttömaalle 1910–1920-luvulla.²¹ Varhaisia Eteläisiä liikunta-alueita oli vuoden 1896 asemakartalle merkitty ”sporttikenttä” Koulukadun päässä. Kentän sijainti oli luonteva ja kenttä alueen lukuisten koulujen käytössä. 1900-luvun vaihteessa koulu- ja ulkoliikunta olivat merkittävä osa kasvatusta. Vuoden 1921 asemakartalle oli merkitty myös Palomäen uimalaitos Pyhäjärven rantaan. Uimalaitokset olivat suosittuja vapaa-ajan viettopaikkoja 1800-luvun lopulla. Uimalaitos ja liikuntakentät olivat kaupunkilaisten yhteistä tilaa. Liikuntatoimintoja oli Pyynikin rannoilta aina Hämeenpuiston eteläpään pesäpallokentälle saakka. Ranta-alueella sijaitsi myöhemmin myös speedwayrata, jossa järjestettiin kilpailuja aina 1980-luvulle asti. Etelärannan luonnontilaisempi rantakaista polkuineen on ollut todennäköisesti pitkään Pyhäjärvelle pyrkivien veneilijöiden käytössä.

²⁰ Siiri-tietopalvelu.

²¹ Keskusta osa-yleiskaavan arkeologinen inventointi, 2014; Pirkanmaan maakuntamuseo, 2023.)

Kohteet

5.4.1 Hallituskatu-Satamakatu välinen asuinkortteli

Kortteli sijaitsee kaupunkikuvallisesti ja -rakenteellisesti kaupunkikehityksen eri aikakausien nivelkohdassa osoitteessa Papinkatu 6–10. Pohjoisessa kortteli rajautuu Pyynikin kirkkopuiston alueeseen, joka kuuluu osin maakunnallisesti ja osin valtakunnallisesti arvokkaisiin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin, kun taas idässä sitä rajaa Hämeenpuiston RKY-alueita sivuava Tampereen teatterin kortteli. Korttelin etelä- ja länsipuolella kaupunkirakenne on tiiviimpää koostuen lähinnä modernismin aikakauden elementtiasuinrakentamisesta ja avokorttelirakenteesta. Korttelia etelässä rajaava Satamakatu on vilkas autoliikenteen väylä.

Kokonaisuus käsittää kuusi 1950–1969-lukujen vaihteessa rakennettua asuinkerrostaloa korttelin itäosassa, jakaantuen kolmeen taloyhtiöön. Rakennuksista kolme sijoittuu kiinni Papinkatuun muodostaen yhtenäisen, aikakautensa tyypillisiä piirteitä omaavan katujulkisivun. Toiset kolme taloa sijoittuu sisemmäs tonttia siten, että muodostuu avokortteli. Rakennusten maanläheinen väri ja materiaalien käyttö yhdistävät ne luontevasti ympäröivään vanhempaan rakennuskantaan, ja toisaalta erottavat sitä myöhemmän modernismin vaaleasävyisestä elementtirakentamisesta. Tiiliverhoillun taloparin julkisivut yhdistyvät sitä vastapäätä sijaitsevan Tampereen työväen teatterin ja Pyynikin kirkkopuiston rakennusten punatiileen. Katutasoon on sijoitettu liiketiloja vilkkaimpien katujen varsille.

Arvot	H , modernisaatio ja kaupungistuminen; Rh , moderni rakennusperintö; Y , pienmaisema, maisemassa keskeinen
Ominaispiirteet	Kaupunkirakenteellisesti ja -kaupunkikuvallisesti aikakausien taitekohdassa sijaitseva kokonaisuus, joka kertoo kaupunkirakenteen tiivistymisestä. Hahmottuu kaupunkikuvassa eheänä, modernismin alkuaikojen tyypillistä rakentamista ilmentävänä kokonaisuutena: taloissa kuusi kerrosta, yhteneväinen hoikka ja laatikkomainen hahmo, rationalistisesti sommitellut julkisivut, aikakaudelle tyypillistä materiaalikäyttöä, avokorttelirakenne ja liiketilaa pääkaduille avautuvissa katutaso kerroksissa. Muodostaa kaupunkikuvassa sopusointuisen jatkumon lähiympäristön eri aikakausien rakennusten välille. Aikakauden rakentamistapa ja arkkitehtuuri ovat säilyneet pääsääntöisesti alkuperäisinä.

Kuva 37. Kuva Satamakadun risteyksestä Papinkatua pitkin. Oikealla punatiilinen Tampereen työväen teatteri ja taustalla Aleksanterin kirkon torni.

Kuva 38. Näkymä Satamakadulta. Etualalla Satamakadun merkittävä puurivi ja sen takana olevat koristelemattomat tiilipintaiset rakennusten päädyt.

5.4.2 Hallituskadun ja Mäntykadun korttelijulkisivut

Alue sijaitsee Kaakinmaan läntisellä reunalla, Pyykinrinteen RKY-alueen ja Koulukadun puistokadun maakunnallisesti arvokkaan rakennetun kulttuuriympäristön ympäröimänä. Sen länsipuolella sijaitsee Marianpuisto sekä Pyykinrinteen historiallista rakennuskantaa, pohjoispuolella Pyykin kirkkopuisto historiallisine koulurakennuksineen. Vaikka katujulkisivu ulottuukin visuaalisesti Koulukadulle saakka, tarkastelualue ei sisällä Koulukadun risteykseen sijoittuvia rakennuksia, sillä ne ovat osa maakunnallista arvoaluetta. Hallituskadun katujulkisivu on maisemassa keskeinen, löyhemmän ja puistomaisen kaupunkirakenteen rajalla sekä keskustalienteelle tärkeän väylän varrella. Mäntykadun katujulkisivu puolestaan jää korttelirakenteen sisään. Alueelle poikkeuksellinen korttelirakenne perustuu edelleen historialliseen puutalokavaan. Nykyään pienitonttinen umpikorttelirakenne on suurimmilta osin menetetty, mutta katulinjaan ja toisiinsa kiinni sijoitetut rakennukset kertovat edelleen kaavahistoriasta. Katujulkisivu on ajallisesti kerroksinen, koostuen 1930-, 1950- ja 1960-lukujen rakennuksista, jotka ovat säilyttäneet alkuperäiset tyylipiirteensä pääsääntöisesti hyvin. Rakennusten massoittelu, mittakaava ja arkkitehtoniset piirteet ovat harmoniassa keskenään luoden sopusointuisen katujulkisivun, jonka yhtenäisyys syntyy eri aikakausien piirteiden säilyneisyydestä. Jokainen rakennus kertoo edustavasti aikakautensa asuinkerrostalorakentamisesta.

Arvot

H, modernisaatio ja kaupungistuminen;
Rh, moderni rakennusperintö;
Y, kaupunkikuvallinen arvo, maisemassa keskeinen

Ominaispiirteet

Ajallisesti kerroksinen katujulkisivu, joka koostuu pääsääntöisesti hyvin alkuperäiset piirteensä säilyttäneistä asuinrakennuksista, jotka ovat edelleen alkuperäisessä käyttötarkoituksessaan. Kaupunkikuvallisesti ja maisemallisesti tärkeässä asemassa muutoin väljästi rakennetun ja puistomaisen alueen reunustajana. Alueen kaavahistoriallinen rakenne on säilynyt alkuperäisessä muodossaan, vaikka kaupunkikuva onkin kokenut suuria muutoksia.

Kuva 39. Näkymä Hallituskadun länsipäästä, Marianpuiston kohdalta kohti itää.

Kuva 40. Näkymä Hallituskadun länsipäästä kohti Koulukadun puistobulevardin risteystä.

Kuva 41. Näkymä Mäntykadun korttelijulkisivusta.

5.4.3 Satamakatu korttelijulkisivu

Satamakadun korttelijulkisivu koostuu Satamadun ja Mariankadun kulmassa sijaitsevasta vuonna 1942 valmistuneesta 6-kerroksisesta liike-asuintalosta (As oy Honkalinna) ja kahdesta 1950–1960-lukujen vaihteessa valmistuneesta elementtikerrostalosta. Kokonaisuus sijoittuu Satamakadun läntiseen päätteeseen Pyykinrinteen kaupunginosan rajalle, Marianpuistoa vastapäätä. Kaupunginosan rajalla kaupunkirakenne muuttuu Satamakadun tiiviistä ja korkeasta korttelirakenteesta Pyykinrinteen historialliseen, väljemmin ja matalammin rakennettuun puutalovaltaiseen RKY-alueeseen. Kohteen läheisyydessä on useita rakennustaiteellisesti ja historiallisesti merkittäviä julkisia rakennuksia, kuten 1800–1900-lukujen taitteessa rakennetut Svenska samskolanin koulukokonaisuus sekä vanha teknillinen oppilaitos. Kohteen sijainti on kaupunkikuvallisesti tärkeää aluetta sekä sijaitsee keskustaliikenteen solmukohdassa.

Arvot

H, modernisaatio ja kaupungistuminen

Rh, moderni rakennusperintö; jälkiteollinen funktionalismi

Y, kaupunkikuvallisesti keskeinen sijainti RKY-alueeseen rajoittuen.

Ominaispiirteet

Jälleenrakennuskauden keskustan täydennysrakentamisen edustava kokonaisuus. Satamakadun että Mariankadun katuihin rajoittuvan talon osalta pääosin kunnostettu alkuperäisyyttä kunnioittaen. As Oy Honkalinnan ulkoarkkitehtuuri on pysynyt hyvin alkuperäisessä funktionalistisessa ulkomuodossaan. 1960-luvun kerrostalojen julkisivusommitelma väreineen jatkaa funktionalismin jäljissä modernistisella otteella, mikä säilyttää yhtenäisen ja harmonisen ulkonäön katujulkisivussa. Osin elementtitalojen remonteista on toteutettu suuremmin muutoksia siten, että julkisivut eivät vastaa alkuperäistä rakennustyyliä tai -tapaa, mikä vähentää niiden kaupunkikuvallisia arvoja.

Kuva 42. Näkymä Satamakatua pitkin kohti itää, risteyksen kulman funkistalo.

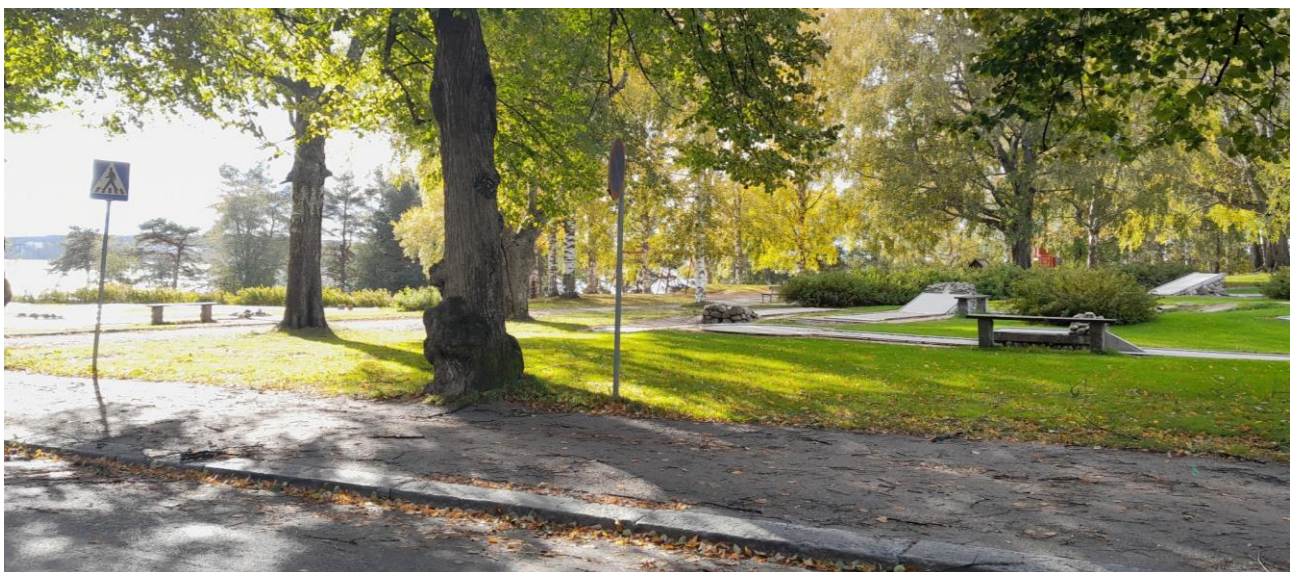
Kuva 43. Näkymä Satamakatua pitkin kohti itää, 1950–1960-luvun vaihteen elementtitalot.

Puistoalueet

5.4.4 Eteläpuiston liikunta-alueet

Tampereen keskusta-alueen viherverkoston keskeinen osa Eteläpuisto sijaitsee Kaakinmaan eteläosassa Ratinan suvannon ja Pyhäjärven rannalla, toimien Hämeenpuiston esplanadin eteläisenä päättenä. Liikunta-alueisiin kuuluu ulkoilu- ja virkistysreittien lisäksi pallopelikenttiä ja ulkoratagolf-alue, soutuvenesatama sekä nurmialueita puistomaisessa ympäristössä. Liikunta-alueet muodostavat Eteläpuiston läntisen osan, jota rajaavat Pynnikinharjun luonnonsuojelu-alue, Hämeenpuistoon kytkeytyvä Eteläpuiston muotopuutarhan RKY-alue ja Koulukadun puistobulevardin maakunnallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö. Puusto ja kasvillisuus on vehmasta, ja viheralueet vaihtelevat hoidetusta istutetusta puistoympäristöstä rantavyöhykkeen luonnonmukaisemmin kasvaneeseen ympäristöön. Rantaraitti on kenties ainoa lähes luonnontilaisena pysynyt julkinen rantapolku kantakaupungin alueella. Rantavyöhykkeen liikuntapuistosta erottava jyrkänne mäntyineen osoittavat alueen kuulumisesta Pynnikinharjun maisemakokonaisuuteen, jonka jatkumona se näyttäytyy myös Pyhäjärveltä katsottuna. Pynnikinharjulta tulevat ulkoilureitit kulkevat puiston läpi jatkuen katkeamattomissa rantamaisemissa kohti ydinkeskustaa. Rantavyöhykettä korkeammalla sijaitseva liikuntapuiston alue on merkittävällä maisemallisella paikalla, useiden vilkkaiden teiden varrella, kantakaupungin reunalta, ja sieltä avautuu näkymiä rakennushistoriallisesti arvokkaalle ruutukaava-alueelle, ja sieltä on myös näköala Pyhäjärvelle.

Arvot	H , ilmiönä puistokulttuuri ja liikuntapaikat Y , maisemallinen asema, kaupunkikuvallisesti merkittävällä paikalla
Ominaispiirteet	Kantakaupungin laajin yhtenäinen kaupunkilaisten virkistyskäytössä oleva puisto. Merkittävä maisemallinen asema. Kytkeytyy Pynnikinharjun luonnonsuojelualueeseen, sen ulkoilureitistöön ja maisemakokonaisuuteen. Osa Hämeenpuiston RKY-alueen eteläistä päätettä muotopuutarhan ohella. Maisemallisesti arvokasta, vanhaa puustoa. Kantakaupungin alueella harvinaisen lähes luonnontilaisena säilynyt rantavyöhyke, jossa polku ja venepaikoja.

Kuva 44. Näkymä liikuntapuistoon kohti ratagolf-kenttää ja Pyhäjärven näköalapaikkaa.

Modernit kohteet

5.4.5 Tampereen työväen teatteri

Marjatta ja Martti Jaatisen suunnittelema, vuonna 1985 valmistunut teatteritalo sijaitsee RKY-alueella sivuavalla Hämeenpuiston länsilaidalla osoitteessa Hämeenpuisto 28-32. Kulttuurirakennus on osa Tampereen Työväen Teatterin yli satavuotista historiaa, ja se sijaitseekin samassa korttelissa työväentalon kanssa. Valmistuessaan rakennus oli osa laajaa julkista keskustelua, joka koski betonin ja ihmisläheisempänä koetun tiilen asemaa arkkitehtuurissa. elementtikerrostalojen ympäristöön ja erottuu huomionarvoisena julkisena rakennuksena.²²

Regionalismia edustavan rakennuksen suunnittelussa on otettu huomioon paikallinen punatiilirakennusperinne ja teollisuushistoria massoittelun ja materiaalivalintojen kautta. Ulkoasun tunnusomaiset piirteet ovat laatikkomainen massoittelu, punatiilimateriaali, näyttämötornin korkeus massan keskellä sekä pääjulkisivun ulostyöntyvä ikkunaosa Hämeenpuiston suuntaan. Erinomaisesti säilyneiden sisätilojen materiaali- ja värivalinnat edustavat aikakautensa suunnittelua ja luovat yhtenäisen ja lukuisia uniikkeja yksityiskohtia sisältävän kokonaisuuden.²³ Teatteri luo vahvan kontrastin sen välittömässä läheisyydessä sijaitsevien jugendin ja uusklassismin tyyliuuntia edustaviin rakennuksiin, mutta toisaalta myös sovittaa itsensä 1960–1970-lukulaisten elementtikerrostalojen ympäristöön ja erottuu huomionarvoisena julkisena rakennuksena.

Teatterirakennus on säilynyt ulkoarkkitehtuuriltaan pääosin muuttumattomana ja ilmentää edelleen aikakaudelle tyypillistä tiiliarkkitehtuuria, sekä on edelleen kaupunkikuvallisesti merkittävässä asemassa.

Kuva 45. Tampereen Työväen teatteri, näkymä Hämeenpuiston ja Satamakadun risteyksestä.

²² Siiri-tietopalvelu.

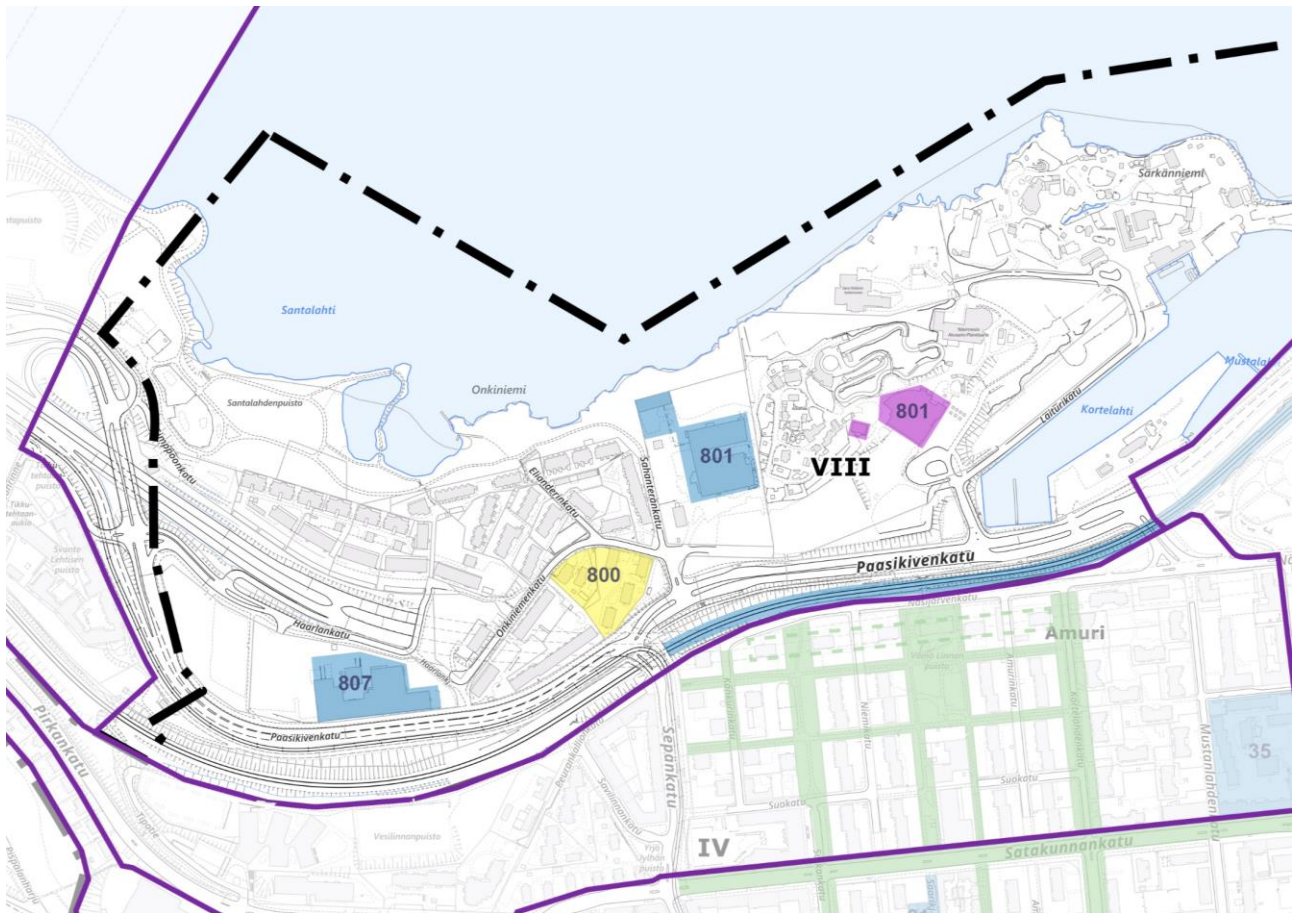
²³ Siiri-tietopalvelu.

Kuva 46. Tampereen työväen teatteri 1985. Kuvassa myös 1970-luvun olutkuljetuksiin yleisesti käytetty englantilainen Bedford-avolava kuorma-auto. Kuvajaaja Paavo Korhonen, Museo-keskus Vapriikin kuva (finna.fi).

5.5 VIII Särkänniemi

Kuva 47. Särkänniemen kaupunginosan kartta valituista kohteista ja alueista.

Tyyppi	Nimi	Kortteli	Arvo
Kohde	<u>Suomen trikoon tehdas ja voimalaitos</u>	801	PA
Kohde	<u>Haarlan Onkiniemen tehdas</u>	807	PA
Kohde	<u>Paasikivenkadun ratarinne</u>	yleinen	PA
Pienalue	<u>As Oy Näsikartano</u>	800	PA
Moderni	<u>Delfinaario-rakennus</u>	801	PA

Taulukko 7. Särkänniemen valitut kohteet ja alueet.

Alueen kuvaus

Tammerkosken länsipuolella sijaitseva Särkänniemi kaupunginosana rajoittuu Näsijärveen. Kaukonäkymissä pitkä niemi ja sen kallion laella huvipuistoalue erottuvat hyvin Paasikiventieltä. Maamerkkinä on Näsinneulan torni niin idästä kuin lännestä lähestyttäessä. Mustalahden satama-allas laitureineen on Näsijärven tasossa. Lahdella ja Paasikiventiellä erottuu hyvin kaukonäkymissä myös vanha "ratarinne", eli Porin radan 1890-luvun pengeri kivimuureineen. Historiallinen ratamuuri erottaa näyttävästi Särkänniemen ja Amurin kaupunginosat. Paasikiventiellä näkymissä länteen erottuu tien pohjoislaidalla Onkiniemen tehdasalue, jonka vanhimmat puunatiiliset osat rajaavat tiejulkisivua. Kaupunginosan tehtaista Suomen Triכון tehdasalue erottuu Onkiniemenkadun päätteenä kallioalueen laella, osin hoitamattoman puiston ja kasvillisuuden keskellä. Paasikiventien nähtäessä Suomen Triכון tehdasalue jää sivuun, mutta erottuu kaukonäkymissä hyvin Pispalan harjulta sekä Näsijärveltä. Särkänniemen Asunto Oy:n Näsinkartanon 1950-luvun asuinkerrostalot erottaa näkymissä jo Paasikiven- ja Onkiniemenkadun risteysalueelta. Kerrostalojen alueelle 1980-luvun jälkeen tullut täydennysrakentaminen Elianderin-, Sahanterä- ja Onkiniemenkadun välissä herättää huomiota vehreässä ympäristössä.

Kaupunginosan historiallinen kerroksisuus ja erilaiset toiminnot ovat säilyneet hyvin aikaudelleen tyypillisinä tunnistettavissa. Teollisen perinnön ja historian kanssa rinnan huvipuisto- ja museotoimintaan liitetty niemen kärki on sovitettu ja sopeutunut hyvin kaupunginosaansa. Pohjoisrantaa on hallinnut 1970-luvulta Sara Hildénin taidemuseo ja sen ympärille muodostettu veistospuisto runsaan puuston ja kasvillisuuden lomassa. Delfinaarion kookas rakennus nousee hyvin esiin Mustalahden tapahtumasataman kaupunkikuvassa.

Alueen historia

Särkänniemen alueella on toiminut 1800-luvun alusta vuosisadan lopulle erilaisia teollisuuslaitoksia ja satama. Varhaisten teollisuuslaitosten jälkeen Suomen Triכון tehdasalue rakennettiin osaksi Onkiniemen tehdasaluetta vaiheittaisesti laajentaen 1950–1960-luvulla. Haaralan Onkiniemen alkuperäinen tehdasrakennus valmistui vuonna 1920 Bertel Strömmerin suunnitelmien mukaan. Tehtaan lisäsiipeä on laajennettu 1930-luvulla Strömmerin ja kantarakennusta korotettu kerroksella 1950-luvulla Harry W. Schreckin suunnitelmien mukaan. Suomen Triכון ja Haaralan Onkiniemen tehdas ovat näistä säilyneet hyvin, edustaen alueen tehdastoiminnan jatkuvuutta. Suomen Triכון tilat ovat olleet pienteollisuuden ja käsityöläisten käytössä vuodesta 1992, jolloin tehdas lopetti toimintansa. Haaralan Onkiniemen tehtaan toiminta loppui 1980-luvulla ja tehdasalueen matalampia osia purettiin kantarakennuksen ympäriltä, minkä jälkeen rakennus on ollut liike-elämän ja erilaisten viihdepalvelujen sekä osittain myös asuinkäytössä.²⁴

Kaupunginosan varhaisvaiheissa tärkeäksi muodostui Kortelahden ja Mustalahden satama-alueet. Satama toimi kaupan ja liiketoiminnan solmukohtana Tampereen kaupungin perustamisesta aina 1930-luvulle saakka. Musta- ja kortelahden satamat toimintoihin sekä Mustalahden vanha satamamakasiini kertovat edelleen satamahistoriasta vaikkakin uudiskäytössä liike- ja ravintolatiloina. Satama-alue muistuttaa myös kaupunginosan tehdas- ja satamatyöväen kulttuurista ilmiöineen 1900-luvun alusta aina 1960-luvulle. Amurin asukkaille Mustalahti oli lähiranta myös vapaa-ajalla. Radan alikulkua käyttivät päivittäin Amurin asukkaat ja Mustalahden satamatyöläiset.²⁵

²⁴ Siiri-tietopalvelu; Lyytinen 2006.

²⁵ Kanerva 2004, 62–67, 83–89.

Särkänniemen huvipuistoalueen kehittäminen alkoi 1960-luvun puolivälissä. Tampereen kaupunki perusti matkailun edistämiseen tarkoitetun Tampereen Särkänniemi Oy:n. Ensimmäiset valmistuneet rakennukset olivat akvaario ja planetaario vuonna 1969. Vuonna 1985 valmistui arkkitehti Pekka Ilveskosken suunnittelema delfinaario, joka oli Suomen ainoa, ja Pohjoismaiden toinen erityisesti delfiinien käyttöön rakennettu akvaariorakennus. Vuonna 2015 delfinaario suljettiin, jonka jälkeen rakennuksen käyttötarkoitus muutettiin kahvilaksi, urheilutiloiksi ja sisäaktiviteettipuistoksi.²⁶ Edelleen alueen toiminnot todistavat hyvin tunnistettavasti moderniin kaupunkikulttuuriin liittyvistä vapaa-ajan ilmiöistä.

Junayhteys Tampereelta Kokemäelle avattiin 1890-luvulla. Rautatien alikulun sijainti Näsiäukeella on alkuperäinen, vaikka ratarakenteet onkin uusittu vuosien saatossa useampaan kertaan ja siihen on lisätty moderneja turvalaitteita. Ratarinteen kaupunkikuvallinen asema ja historiallinen todistusvoima ei ole heikentynyt, päinvastoin se on korostunut erityisesti Amurin puutalokortteleiden purkamisen jälkeen. Kivityö on paikallinen maamerkki ja radan muistomerkki.²⁷ Ratarinteen 1900-luvun merkittävimmät muutokset Särkänniemen kohdalla liittyvät 1960-luvun lopulta alkaneisiin Paasikivenkadun väylien laajentamiseen tieliikenteen vilkastuessa. Paasikivenkadusta tuli kaksikaistainen. Ratarinteen ja -muurin eteläpuolella Amurissa Näsijärvenkatu oli ollut ennen tätä jopa Paasikivenkatua leveämpi ja yksi Amurin pääkaduista.

Särkänniemen kaupunginosan asuttaminen on alkanut sotien jälkeen ja As. Oy Näsinkartanon ensimmäiset neljä kolmikerroksista asuintaloa valmistuivat alueelle vuonna 1954 Onkiniemen ensimmäisinä kerrostaloina. Särkänniemen asuinalueen länsiosaan ja laskevalle rinteelle on kaupunkikuvallisesti taidokkaasti sovitettu²⁸ myöhempi postmoderni pienkerrostalotyypinen rakennuskanta. Asuinalueen kerroksinen ja hyvin ominaispiirteensä säilyttänyt rakennuskanta kertoo modernismin ajan kaupungistumisesta ja asuinolojen kehityksestä.

²⁶ Siiri-tietopalvelu; Ahola 2018.

²⁷ Kanerva 2004, 62–67; 83–89.

²⁸ Siiri-tietopalvelu.

Kohteet

5.5.1 Suomen trikoon tehdas ja voimalaitos

Tehtaasta, voimalaitoksesta ja varastosta koostuva kokonaisuus sijaitsee jyrkällä rinnetontilla Näsijärven rannalla Särkänniemen huvipuistoalueen läheisyydessä Sahanteränkadulla osoitteessa Onkiniemenkatu 2. Tehtaan massa mukautuu laskevaan maastoon kahdella maantasoa alempana olevalla kerrostasolla, ollen korkeimmillaan viisikerroksinen.

Tehdas ja voimalaitos edustavat 1900-luvun puolivälin teollisuusfunktionalismia, joka mahdollisti tilavat ja avoimet tuotantotilat. Rationalistista ulkoarkkitehtuuria leimaa ankaruus: säännöllinen ikkunajako, muurimaiset punatiiliseinät ja tasakattoisuus. Voimalaitos mukailee tehtaan arkkitehtuuria. Rakennukset on suojeltu asemakaavamerkinnällä sr-55.

Arvot

H, teollisuushistoria;
Rh, moderni rakennusperintö;
Y, maisemallisesti keskeinen

Ominaispiirteet

Teollisuushistoriallisesti ja kaupunkikuvallisesti merkittävä kokonaisuus. Punatiilitehdas edustaa Tampereen rakennettua teollisuushistoriaa ja ylläpitää sitä. Poikkeuksellisen hyvin säilynyt funktionalismia edustava kokonaisuus. Ulkomuoto ja rakennustapa kertovat rakennusten alkuperäisestä käyttötarkoituksesta sekä suunnitteluperiaatteista. Käsimuuratut julkisivut ja niiden pelkistetty symmetria yhdistyvät kivirakennusten klassiseen rakennusperinteeseen. Julkisivut katon mainoslaitteineen ovat pääosin alkuperäiset. Rakennukset ovat pääosin säilyttäneet alkuperäisen 1950-luvun muotonsa, sisätilat ovat pääosin säilyttäneet jopa alkuperäisen asunsa. Kaupungin näköalapaikoilta tarkasteltuna tehdas erottuu kaupunkikuvassa merkittävällä paikalla ja alueen maamerkinä Näsinneulan ohella. Sorapintaisen piha-alueen lähiympäristö on hoitamaton.

Kuva 48. Pyynikin Triכון tehdasrakennus Näsijärven rannan puolelta kuvattuna.

5.5.2 Haarlan Onkiniemen tehdas

Haarlankatu 4:ssä sijaitsevan Onkiniemen tehdaskokonaisuuden kaupunkikuvallisesti merkittävien julkisivu avautuu Paasikivenkadulta. Tehtaan vanhimmat punatiilijulkisivut näkyvät tiellä liikkujalle parhaiten etelästä ja liikuttaessa Paasikivenkatua länteen. Pitkältä tiilijulkisivulta erottaa nauhamaisesti jäsennetyt 1930-luvun tehtaan hallitilojen ikkunarivit ja niiden välissä tiilijaokkeet. Vanhemman ja alkuperäisen paperikoneiden hallin kaariaiheinen ikkunapäätty pienin lasiruuduin avautuu etelään. Paperitehtaan Näsijärven puoleisella julkisivulla erottuu hyvin 1920-luvulta peräisin oleva koristeellinen tiilitorni ja tehtaan kattilahuone sekä tiilipiippu. Nämä rakennusosat näkymät hyvin myös Pispalan harjulta. Tehtaan vanhimman osan hyvin säilynyt läntinen konehallijulkisivu kaariaukkoisin ikkunoin on huomiokohde Paasikiventtiellä liikuttaessa. Tehdas, sen historia toimintoineen ja ilmiöineen yhdistää hyvin kertovana Santalahden kaupunginosan Onki- ja Särkänniemeen.

Arvot

H, teollisuushistoria;
Rh, rakennusperinteinen, teollisuusrakennukset
Y, maisemallisesti keskeinen

Ominaispiirteet

Bertel Strömmerin suunnittelemat klassisismia ja myöhempää funktionalismia edustavat punatiiliset tehdasrakennukset ovat tyypillisiä Tampereelle ja sen kaupunkikuvalle. Kokonaisuus on kulttuuri- ja teollisuushistoriallisesti tärkeä, hyvin kerroksisena ja todistusvoimaisena säilynyt. Kaupunkikuvallinen arvo on paikallisesti merkittävä ja identiteettiä vahvistava. Laajennuksista ja käyttötarkoituksen muutoksista huolimatta kohde on säilyttänyt monin paikoin alkuperäisestä toiminnasta kertovan ulkomuodon ja arkkitehtonisen luonteensa, vaikka käyttötarkoitus on muuttunut. Ympäristöarvo ovat merkittäviä rakennuksen sijaitessa näkyvällä paikalla Paasikivenkadun tiemaisemassa, kaukonäkymissä Pispalan harjulta sekä Näsijärveltä. Rakennukset on suojeltu asemakaavamerkinnällä sr-2 ja sr-3.

Kuva 49. Haarlan tehdas ja alue kuvattuna pohjoisesta.

Pienalueet

5.5.3 Paasikivenkadun ratarinne

Vanha "ratarinne", eli Porin radan 1890-luvun pengeri kivimuureineen erottuu hyvin kaukonäkymissä Mustalahdella satamassa ja Paasikiventiellä. Ratarinne koostuu uudemmissa ja vanhemmissa muuriosista alikulkuineen, ja se on merkittävä osa Tampereen julkisivua pohjoiseen Näsijärvelle. Historiallinen ratamuuri luonnonkivistä erottaa Särkänniemen ja Amurin kaupunginosat. Muuri erottuu hyvin näkymissä Amurin katujen suuntaisesti ja niiden päätteenä.

Arvot

H, tie- ja väylähistoria;
Rh, rakennustekninen;
Y, maisemallisesti keskeinen

Ominaispiirteet

Tampereen, sen teollisuuden ja työväen asuinalueen historian kannalta olennainen rautatien kivimuurirakenne. Ikänsä puolesta 1890-luvulta hyvin säilynyt ratamuuri ilmentää jatkuvuutta. Sen pitkälle jatkuva muurirakenne alikulkuineen ja muuraustapa on aikaudelle tyypillinen ratkaisu. Paikallinen ominaispiirre on sen huomiota herättävä korkeus ja asema keskeisessä kaupunkitilassa. Ratarinne erottaa Amurin ja Mustalahden satama-alueet näkymissä, mutta toisaalta sen historia yhdistää nämä alueet. Ratarinne ja sen muuri on kaupunginosien yhteinen tunnus- ja maamerkki kaupunkikuvassa sekä -näkymissä.

Kuva 50. Rautatien alikulku Näsijärvenkadulta etelästä kuvattuna.

Kuva 51. Ratapenkka ja -muuri Paasikiventieltä sillan jälkeen Mustalahden kohdalta.

Pienalueet

5.5.4 As Oy Näsikartano

Onkiniemenkadun ja Paasikivenkadun väliin jäävä Näsikartano muodostaa eheärajaisen kerrostalojen ja puistomaisten pihojen kokonaisuuden Särkänniemen korkeimmalla kohdalla. Rakennukset sijoittuvat toisiinsa nähden avoimen rivimäisesti, säilyttäen miellyttävän mittakaavan ja luoden intiimin pihapiirin keskelle. Rakennusryhmän keskelle vie tonttitie Onkiniemenkadulta, avautuen vehreään ja puistomaiseen sisäpihaan, josta kulkevat käytävät pääoville.

Rakennukset ovat hahmoltaan 1950-luvulle ominaiset ja massiivisia muodoltaan sekä rakenteiltaan. Julkisivusommitelma kuvastaa aikaudelle ja funktionalismille tyypillistä asumisen normia uudistuksineen sekä käytännöllisyyttä. Tämä ilmenee julkisivujäsennyksessä (sisäänkäynnit, ikkuna-aukotus), joka perustuu huoneisto- ja huonejakoon. Jäsennys on pääosin symmetriaan perustuva. Sisäänkäyntien ja ikkunoiden yksityiskohdissa kuten smyygeissä on käytetty rakennustavalle sekä -tyylille tyypillisesti luonnonkiviä sekä tiiltä.

Arvot

H, kaupunkiasutus, modernisaatio;
Rh, rakennustekninen, moderni rakennusperintö;
Y, pienmaisema, maisemakokonaisuus

Ominaispiirteet

Hyvin historiallista rakennusaikakauttaan edustava kerrostaloalue, joka toimintoinen on sijoitettu vanhan teollisuus- ja satamatoimintojen lähiympäristöön. Eheä, ulkoasultaan hyvin alkuperäisenä säilynyt kokonaisuus. Hyvin säilyneitä piirteitä ovat: sileä rappaus, maaläheiset värit ja perinteinen julkisivusommitelma. Aikansa asuinrakennuksille rakennusteknisesti aikansa edistyksellinen palkkirakenne, joka on mahdollistanut uniikit huoneistojaot. Vähäisiä muutoksia on tehty parvekkeiden kaiteisiin, jotka olisi helppo palauttaa alkuperäisiksi. Kerrostalot muodostavat pienmaiseman puistomaisen, suojaisan ja hyvin pidetyn keskuspihan ympärille. Pihapiiri on lähikatujen uudemmassa rakennuskannasta visuaalisesti selkeästi eriytyvä ja puistomaisena erottuva oma alueensa.

Kuva 52. Näsikartanon sisäpihanäkymä pohjoisesta.

Modernit kohteet

5.5.5 Delfinaario-rakennus

Laiturinkatu 5:ssa kookas rakennus kallioisella rinteellä nousee hyvin esiin Mustanlahdelta ja Särkännimen huvipuistoalueen julkisivuna kaupunkikuvassa. Kyseessä on 1980- ja 2010-luvun arkkitehtuuria edustava veistoksellinen rakennus. Sen arkkitehtoniseen ilmeeseen vaikuttaa määräävästi alkuperäiseen käyttöön liittynyt katsomotila, kaareva lasipintainen pääjulkisivu pohjoiseen ja sen korkealle nouseva kaarikatto. Pääovea pohjoissivulla korostaa katos, jonka sisäpinta on alumiinilevystä ja umpinaiset sivut ovat sinistä klinkkeriä. Pääjulkisivu on koko leveydeltään lasia. Materiaaleina vanhan puolen julkisivulla on lasia ja sileää betonia. Uudemmassa laajennusosassa on käytetty lasilankkuverhoilua, betonia ja vaneria. Puiston puolelle avautuvalla lasisella pääfasadilla on merkittävä maisemamerkitys yhdessä Näsineulan ja akvaarion kanssa. Ne sijoittuvat yhteisen kokoontumis- ja tapahtuma-aukion ympärille, sisäänkäynnit vastakkain.

Alkuperäisen ulkoarkkitehtuurin muoto ja värit ovat säilyneet pääsääntöisesti muuttumattomana alkuperäisenä lukuun ottamatta pääjulkisivua, joka on kokenut muutoksia muun muassa käyttötarkoituksen muutoksen aikaan. Vuonna 2015 delfinaario suljettiin, jonka jälkeen rakennuksen käyttötarkoitus muutettiin kahvilaksi, urheilutiloiksi ja sisäaktiiviteetti- ja tapahtumapaikaksi.²⁹

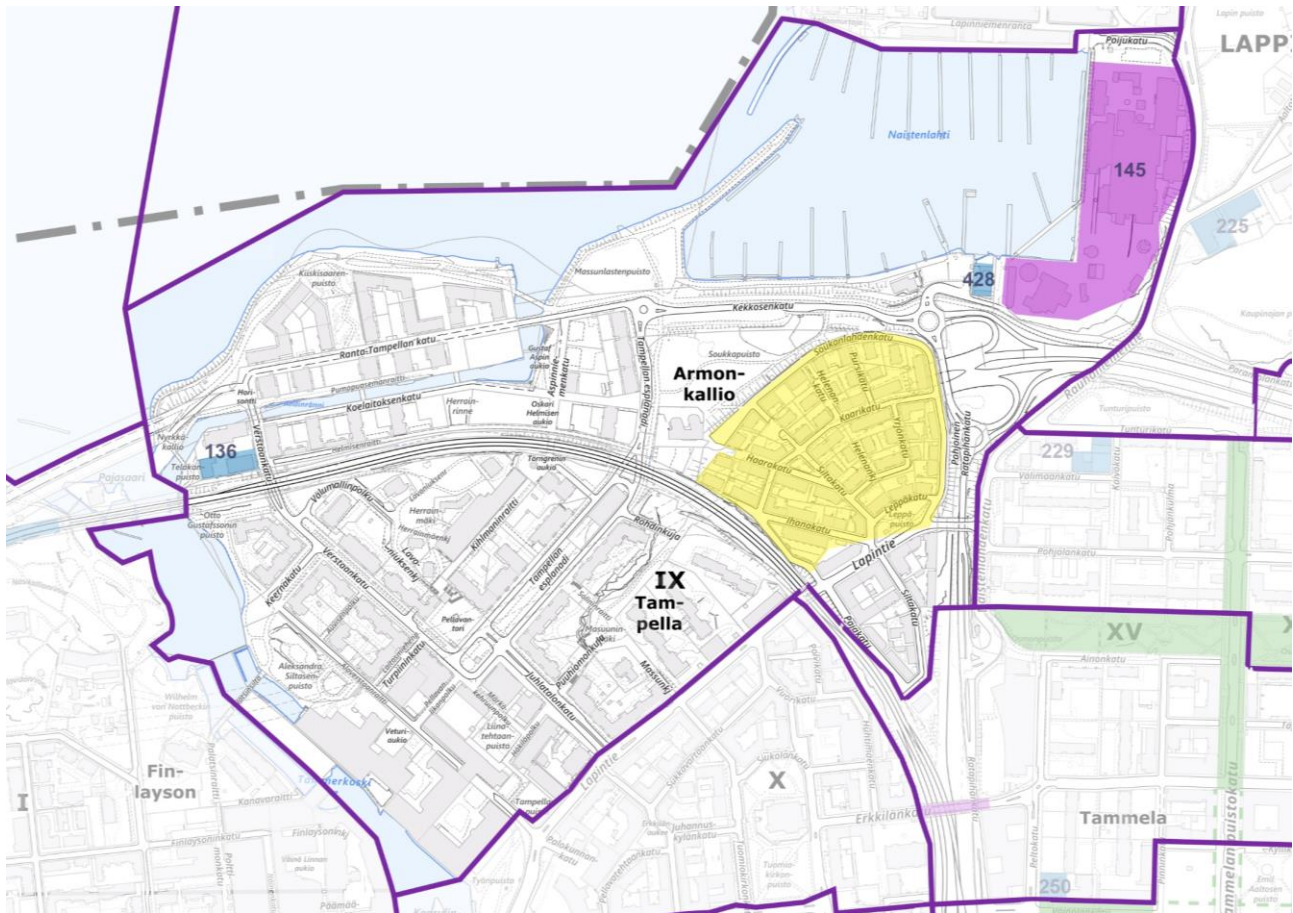
Rakennus on suojeltu asemakaavamerkinnällä sr-55.

Kuva 53. Delfinaario vuonna 2023.

²⁹ Ahola, 2018, 23.

5.6 IX Tampella

Kuva 54. Tampellan kaupunginosan kartta valituista kohteista ja alueista.

Tyyppi	Nimi	Kortteli	Arvo
Kohde	<u>Takomo & Veistämö</u>	136	PA
Kohde	<u>Hydraulinen laboratorio</u>	136	
Kohde	<u>Naistenlahden satamakonttori</u>	428	PA
Pienalue	<u>Armonkallio</u>	yleinen	PA
Moderni	<u>Naistenlahden voimalaitos</u>	145	PA

Taulukko 8. Tampellan kohteet ja alueet.

Alueen kuvaus

Tampereen IX kaupunginosa muodostuu kolmesta erillisestä kokonaisuudesta: Tampella, Armonkallio ja Naistenlahti. Tammerkosken yläjuoksulla koskenniskalla on ollut paikallisesti tunnettu Myllysaari, joka on kiinteä osa ranta-alueita 1960-luvulta alkaneen rantojen maantäytön, tie- ja katurakentamisen vuoksi. Myllysaari ja sen paikallisesti arvokkaat kohteet rajautuvat lännessä Pajasaaren maakunnallisesti arvokkaaseen Pajasaaren paviljongin alueeseen ja idässä uuteen Ranta-Tampellan asuinalueeseen. Etelässä on tiivis Tampellan kerrostaloalue ja Tampellan tehdasalue, Tammerkosken teollisuusmaisema RKY- valtakunnallisesti arvokas rakennettu ympäristö. Myllysaaren kohteiden pohjoispuolella on vanha Paasikiventie, nyt lähinnä virkistysalueena, yhdistettynä uuteen Puistosiltaan.

Tammerkosken Takomo ja Hydraulinen laboratorio sijaitsevat Tammerkosken ylittävän ratasilan lähellä itärannalla. Kosken yläjuoksun rakennuskohteen jäävät Tampellan tehdas- ja Tammerkosken teollisuusmaiseman RKY-alueen ulkopuolelle. Takomon ja laboratorion lähiympäristöön liittyy Myllysaaren uusi silta sekä Telakanpuisto.

Armonkallion alue on muodostunut kahden rautatelinjauksen väliselle kolmion muotoiselle alueelle, jota pohjoisessa rajaa Soukkapuisto ja Kekkosen tie. Armonkallion eteläisen kärjen halkaisee Lapintie, joka toimii yhdysväylänä kantakaupungin ja Tammelan kaupunginosan välillä. Alue sijaitsee nimensä mukaisesti korkean kallion päällä siten, että pohjoista kohti mentäessä maasto nousee, kunnes alkaa laskeutua jyrkästi ennen Soukanlahdenkatua kohti Soukkapuistoa.

Alueen historia

Tammerkosken itärannalle perustettiin ensimmäinen masuuni 1800-luvun puolivälissä. Siitä kehittyi konepaja, jonka viereen tuli Pellavatehdas. Laitokset yhdistyivät 1860-luvun alussa. Tampellaksi (Tampereen Pellava- ja Rautateollisuus Oy:ksi). Näsijärven rannassa kulki ennen Paasikiventietä Näsiranta-niminen katu, jossa järjestettiin muun muassa Näsin ajot 1950-luvulla. tel

Pajasaaren länsipuolelta Myllysaareen valmistui vuonna 1895 Porin junarata ja silta. Siltoineen se on Tampereen teollistumisen ajan historiallinen monumentti, samoin kuin Tampellan tehdasalueen rakennukset. Ratasilta rakennettiin teräsrakenteisena vuonna 1937. Tammerkoski on ollut erittäin tärkeä kaupungin muodostumisen kannalta, ja sen ylittävät sillat kertovat myös sen estevaikutuksesta, liikenteen ratkaisuista ja toiminnallisesta historiasta, joista säilyneet rakenteet ovat erittäin todistusvoimaisia.

Paasikiventie ja Näsinsilta rakennettiin 1970-luvun puolivälissä. Ne muuttivat merkittävästi vanhan rantaa seuranneen pienipiirteisen tiemaiseman. Paasikiventien ja sillan yhteyteen laajennettiin 2020-luvulla kevyenliikenteen väylänä Puistosilta.

Armonkallion rakennuskannan vanhinta osaa ovat 1900-luvun alkupuolella rakennetut puutalot. Näiden lisäksi alueelta löytyy monipuolisia ja edustavia esimerkkejä 1920–1940-lukujen kerrostalorakentamisesta (esim. Laivatalo, As Oy Kastinlinna ja As Oy Siltakatu 2)³⁰.

Ensimmäiset kerrostalot rakentuivat 1930-luvun lopulla rantaan. Vanhempia puisia asuinrakennuksia on purettu ja tontteja muutettu kerrostalonteiksi suurimmaksi osaksi 1960–1970-luvulla, mutta myös melko hiljattain 2020-luvulla.

³⁰ Siiri-tietopalvelu.

Naistenlahdessa Tampereen kaupungin vanhan satamatoimiston rakennus on luultavasti peräisin vuodelta 1876, jolloin Naistenlahden satamarata valmistui. Rakennuksessa on asunut VR:n vaihdemiehiä sekä Tampereen kaupungin satamahenkilökuntaa. Rakennus on toiminut myös Tampereen kivivaraston toimistona.³¹

³¹ Siiri-tietopalvelu.

Kohteet

5.6.1 Takomo ja veistämö

Koskenniskalla osoitteessa Verstaankatu 15:sta olevat punatiilirakennukset linkittyvät ranta-polkuja ja -raitteja kulkiessa Tammerkosken teolliseen perintöön ja kansallismaisemaan. Takomo on rannassa lähinnä koskea ja uutta Ahdirännin suuta. Rakennus erottuu hyvin Myllysaaren kevyen liikenteen sillalta, Telakan- tai Kiiskisaaren puistoon kulkiessa. Takomon voi erottaa myös näkymissä korkealta Paasikivensillalta ja sen uudelta 2020-luvulla rakennetulta virkistysalueelta. Takomoa ei huomaa helposti idästä Ranta-Tampellan suunnalta, koska se jää osin laboratoriorakennuksen varjoon. Pajatilalle tyypilliset suuret ikkunat herättävät huomioita rannalta ohi kulkiessa. Muutoin tiilijulkisivut ovat koristelemattomat ja niissä on tehty joitain aukotusmuutoksia.

Ranta-Tampellan alueen säilyneet vanhat rakennukset sijoittuvat varsinaisen Tampellan tehdasalueen ulkopuolelle. Rakennuksissa ei ole ollut Tampellan teollisuushistorian kannalta merkittäviä toimintoja ja ne ovat säilyneet vaihtelevassa käytössä. Takomo ja veistämö kertovat edelleen alueelle perinteisestä sekä tyypillisestä pienpajatoiminnasta.

Arvot

H, teollisuushistoria, pienteollisuus;
Rh, rakennusperinteinen;
Y, maisemakokonaisuus.

Ominaispiirteet

Tampereen Ranta-Tampellan rakennusinventoinnissa todetaan, Laboratoriorakennuksen ja sen viereisen teollisuusrakennuksella Takomo on koskenniskan läheisen sijaintinsa ansiosta ilmeistä maisemallista arvoa ja rakennukset muodostavat viehättävän kokonaisuuden.³²

Myllysaaren vanhat teollisuusrakennukset ovat asemakaavalla suojeltuja, ja ne muodostavat paikallisesti arvokkaan kokonaisuuden Pajasaaren ja rautatien kanssa, rajautuen valtakunnallisesti merkittävää Tammerkosken kansallismaisemaan. Alueen yhteyteen toteutettu täydennysrakentaminen sopeutuu vanhojen rakennusten arkkitehtuuriin.

Kulttuurihistoriallista arvoa Ranta-Tampellan alueen säilyneistä rakennuksista on sr-49 merkinnällä suojelulla Hydraulisella laboratoriollla. Koskenniskan sr-9 merkinnällä suojeltu takomorakennus muodostaa sen kanssa yhtenäisen kokonaisuuden, ja on siksi paikallisesti arvokas.

Rakennukset on suunnitellut 1950-luvulla rakennusmestari Oskari Helminen ja ne on suojeltu asemakaavalla vuonna 2011.

³² . Pajasaaren paviljongin RHS, Arkkitehtitoimisto Lasse Kosunen

Kuva 55. Takomorakennus (nro 136-2).

5.6.2 Hydraulinen laboratorio

Laboratoriorakennus sijoittuu Ranta-Tampellan tornitalojen ja kosken väliin osoitteeseen Verstaankatu 17. Punatiilinen laboratorio erottuu hyvin Verstaankadun laidalla heti Ratasillan alikulun jälkeen. Katusivulta sitä ei heti tunnista vanhaksi teollisuusperinteen kohteeksi. Tämä johtuu sen erittäin pelkistetystä ulkoasusta ja ajattoman rationalistisista tyylipiirteistä. Yläkerroksen suuret salityyppiset ikkunat ja aukotusjäsenitys sekä tasakatto kertovat teollisuushistoriaa tutkimustiloista sekä -toiminnasta.

Rakennukset Myllysaaren rannassa ovat osa Tampellan teollisuushistoriaa. Laboratorio on paikalla rakennettu betoni- ja tiilirakennus, jonka on suunnitellut Tampellan rakentajana tunnettu rakennusmestari Oskari Helminen. Helminen on suunnitellut ja toteuttanut myös useita muita jälleenrakennuskauden ajan asuinyhtiöitä.³³

Arvot	H , teollisuushistoria; Rh , arkkitehtoninen; Y , maisemakokonaisuus.
Ominaispiirteet	Tampereen Ranta-Tampellan rakennusinventoinnissa todetaan, että Hydraulinen laboratorio on tyyllisesti puhdaslinjainen ja arkkitehtonisesti koMEA ja ilmentää olemuksellaan hyvin rakentamisajankohtaansa ja käyttötarkoitustaan sekä tyyppillistä rakennustekniikkaa tuon ajan teollisuusrakennuksissa. Rakennuksella on todettu oleva käyttöarvoa nykyisessä, alkuperäisessä käytössä, toisaalta käyttöarvoa lisää monipuolisen uudiskäytön mahdollistavat korkeat valoisaat sisätilat ja ikkunajako sekä sijainti Tammerkosken partaalla. ³⁴ Kulttuurihistoriallista arvoa Ranta-Tampellan alueen säilyneistä rakennuksista on laboratoriorakennuksella nro 136. Kulttuurihistoriallista arvoa Ranta-Tampellan alueen säilyneistä rakennuksista on sr-49 merkinnällä suojelulla Hydraulisella laboratoriollla.

³³ Tampereen Ranta-Tampellan rakennusinventointi 2009.

³⁴ Tampereen Ranta-Tampellan rakennusinventointi 2009.

Kuva 56. Laboratoriorakennus (nro 136-4) kuvattuna lännestä, taustalla Ranta-Tampellan asuinkerrostaloja.

5.6.3 Naistenlahden satamakonttori

Vanha satamakonttori sijaitsee osoitteessa Kekkosenkatu 8, Näsijärven rannalla Naistenlahden venesatamassa. Pientä tonttia rajaa pohjoisessa tärkeä valtateiden liittymäkohta, Naistenlahden liittymä, idässä toimiston tonttiin asti laajentunut Naistenlahden voimalaitos ja lännessä satama-alueen paikoitusalue. Näin mittakaavaltaan pieni konttorirakennus tontteineen on jäänyt puristuksiin sitä paljon massiivisempien kaupunkirakenteiden keskelle. Venesataman vastarannalta konttori erottuu teollista kaupunkimaisemaa vasten ainoana aikakautensa satamahistoriasta kertovana muistumana omalla pienipiirteisellä tontillaan, jossa myös kasvillisuutta.

Rakennus on luultavasti peräisin vuodelta 1876, jolloin Naistenlahden satamarata valmistui³⁵. Rakennustyyppiltään konttori viittaa rautatierakennuksiin ja on siten tyyppiirustusten mallin mukainen puurakennus pittoreskeilla ja melko vaatimattomilla koristeaiheilla. Tontilla sijaitsee lisäksi kaksi konttoria uudempaa apurakennusta. Nykyisellään hyväkuntoisessa rakennuksessa toimii Tampereen Satamatoimisto.

Arvot	H , satamahistoria; Rh , arkkitehtoninen; Y , huomiokohde lahdella.
Ominaispiirteet	Lähiympäristön kaupunkirakenteellisten ja -kuvallisten muutosten seurauksena ainoa aikakautensa satamahistoriasta kertova edustaja massiivisen kaupunkirakenteen keskellä. Tyyppiirustusten mukaiset rakennustapa ja arkkitehtoniset piirteet säilyneet pääpiirteissään hyvin nykypäivään: yksinkertainen hahmo, lohkokivisokkeli, nurkkapilasterit, ikkunoiden ja ovien vuorilautojen ristinurkkakoristelu, kiilamainen ullakkoikkuna, sahalaitakoristeltu otsa- ja kerroslistat.

Kuva 57. Pihan puolelta kuvattu Satamakonttori on edelleen käytössä satamatoimistona.

³⁵ Siiri-tietopalvelu.

Kuva 58. Satamakonttorin taustalla näkyy Naistenlahden voimalaitos ja tuo esiin mittakaavan erot.

Modernit alueet

5.6.4 Armonkallio

Armonkallion alue rajautuu lännessä rautatiehen ja Pajakatuun, pohjoisessa Kekkosenkatuun ja Naistenlahteen. Itäpuolella on pohjoinen ratapiha ja Ratapihakatu. Armonkallion molemmin puolin lännessä ja idässä on huomattavat kallioleikkaukset. Pohjoista kohti mentäessä maasto nousee, kunnes alkaa laskeutua jyrkästi ennen Soukanlahdenkatua kohti Soukkapuistoa. Alue sijaitsee nimensä mukaisesti Soukanlahden kallioilla korkealla Naistenlahteen nähdessä.

Armonkallion puutalot ovat harvinaisuus alueella. Rakennuskannan vanhinta osaa ovat 1900-luvun alkupuolella rakennetut puutalot. Näitä ovat Kaarikadun varrella Heikki Tiitolan suunnittelemat 1900-luvun alussa valmistuneet uusrenessanssi ja jugendtalot. Kallioalueen reunalla Soukanlahdenkadulla on jugendasultaan hyvin säilynyt Loutuntalo. Talorivistö Soukanlahdenkadun kallioalueella on näyttävä ja hyvin kerroksinen. Armonkallion alueelta löytyy monipuolisia ja edustavia esimerkkejä 1920–1940-lukujen kerrostalorakentamisesta esimerkiksi Laivatalo, As Oy Kastinlinna ja As Oy Siltakatu 2.³⁶

Arvot	H , modernisaatio; Rh , asutushistoria ja kaavoitushistoria; Y , maisemakokonaisuus.
Ominaispiirteet	Kaupunkikuvallinen, kulttuurihistoriallinen paikallisesti arvokas asuinalue, jossa säteittäinen ja kaareutuva katuverkko on säilynyt vanhan 1900-luvun vaihteen puukaupunginosan mukaisena. Armonkallion vanhin asutus oli varhaisen kaupungistumisen mukaista: korkeita puukerrostaloja ja -kasarmeja. Niitä korvasivat tai täydensivät 1920–1930-luvulla kiviset pienkerrostalot. Modernisaation myötä asumismukavuuksia kaivattiin lisää ja jälleenrakennuskaudelta osa Armonkallion rakennuksista korvautui moderneilla korkeilla kerrostaloilla. Armonkallion alueelle onkin tyypillistä moderni kerroksisuus, varhaismodernismista jälkimodernismiin. Rakennuskannan uusiutuminen todistaa 1900-luvun asumisen muutoksista, mutta myös kaupunki-kehityksestä ja suunnittelusta, jossa historialliseen asemakaavaratkaisuun on voitu sovittaa uudisrakentamista.

³⁶ Siiri-tietopalvelu; Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 139.

Kuva 59. Armonkallion koillisreunalla rakennuskanta on vaihtelevan ikäistä. Kuvassa kerrostalojen välissä on Loutuntalo, jonka Jugendasu modernien kerrostalojen välissä on huomiota herättävä ja rakennus sijaitsee kaupunkikuvallisesti merkittävällä paikalla.

5.6.5 Naistenlahden voimalaitos

1970-luvulla rakentunut voimalaitos (Naistenlahdenkatu 2) edusti aikansa teollista betonirakentamista. Alkuperäisen rakennusperinteen piirteitä on edelleen näkyvissä etenkin voimalaitosrakennuksen alimmissa kerroksissa ja siihen kiinteästi liittyvissä muissa rakennuksissa, kuten silloissa ja säiliöissä. Voimalaitoksen ajallisesti kerrostunut rakenne kertoo alueen 1800-luvulla alkunsa saaneesta teollisuushistoriasta ja sen eri vaiheista yhteiskunnan muutoksissa, mikä luo sille merkittävää teollisuushistoriallista arvoa. Voimalaitoksen maisemallinen arvo korostuu sen sijaitessa Tampereen keskustan läheisyydessä, Näsijärven rannalla. Voimalaitoksen piipuilla on sekä rakennusperinteistä että historiallista ja kaupunkikuvallista arvoa uuden ajan teollisuuden maamerkkeinä Tampereen kaupunkikuvassa sekä kaupungin siluetissa.³⁷

Naistenlahden voimalaitos on laajennettu useaan otteeseen, ja siihen on tehty näyttävät valaistukset, jotka ovat korostaneet sen maisemallista merkitystä entisestään.

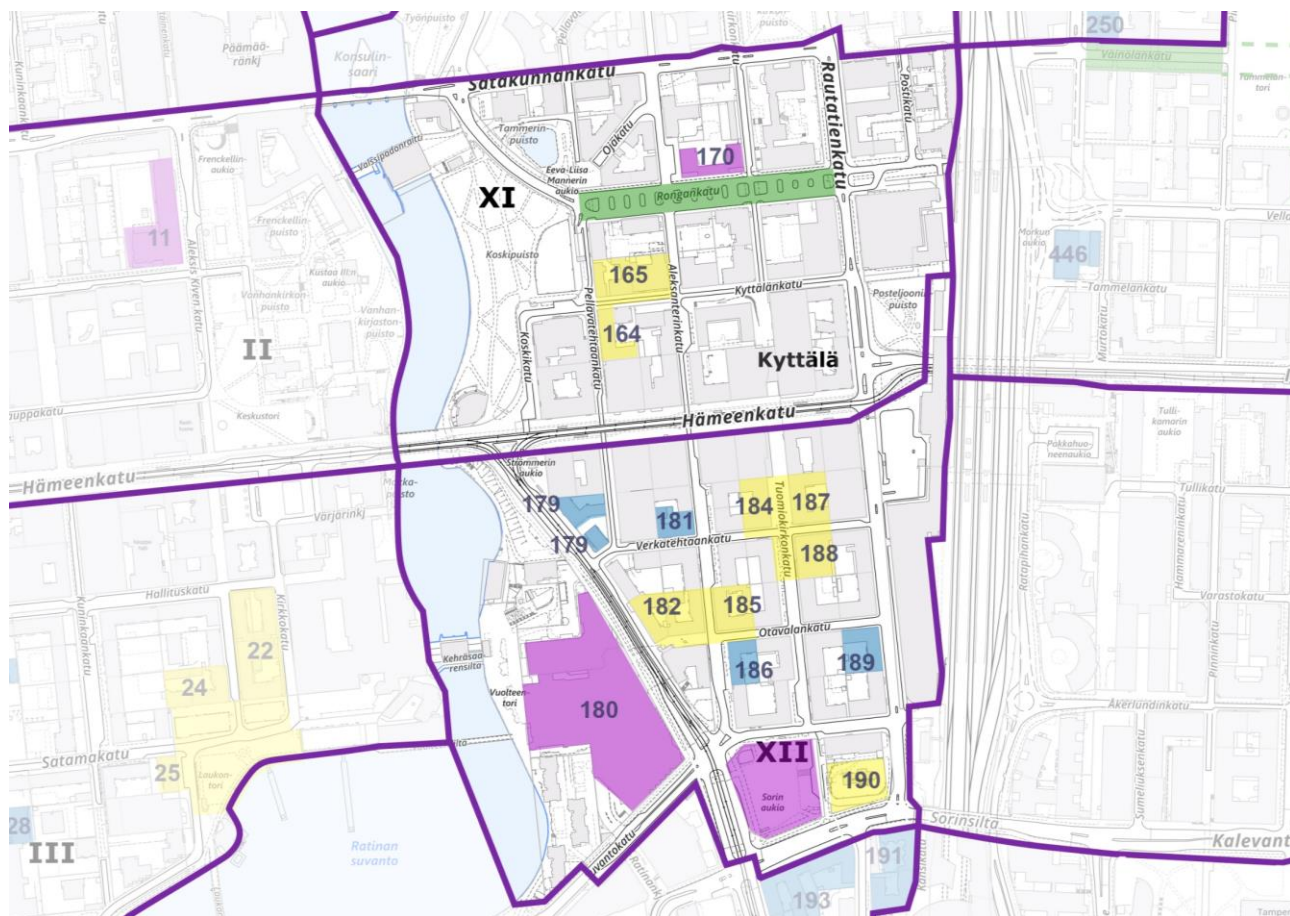
Kuva 60. Naistenlahden voimalaitos vuonna 2023.

Kuva 61. Naistenlahden voimalaitos vuonna 1979. Kuvaaja Teuvo Kanerva, Museovirasto Historian kuvakokoelma, lähde: finna.fi.

³⁷ Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, 2012.

5.7 XI-XII Kyttälä

Kuva 62. Kyttälän kaupunginosan kartta valituista kohteista ja alueista.

Tyyppi	Nimi	Kortteli	Arvo
Kohde	<u>Kiinteistö Oy Koskilinna</u>	179	PA
Kohde	<u>Haarlan palatsi</u>	179	PA
Kohde	<u>Ososentalo / Kiinteistö Oy Keski-Kyttälä</u>	181	PA
Kohde	<u>Virkamiestalo</u>	186	PA
Kohde	<u>Asunto-osakeyhtiö Rautatiekatu 24</u>	189	PA
Pienalue	<u>Seurakuntien talot - katujulkisivu</u>	164, 165	PA
Pienalue	<u>Otavalankatu-Aleksanterinkatu-katujulkisivu</u>	182, 185	PA
Pienalue	<u>Verkatehtaankatu-Tuomiokirkonkatu-katujulkisivu</u>	184, 187, 188	PA
Pienalue	<u>Ortodoksinen kirkko</u>	190	PA
Puistoalue	<u>Rongankadun puistokatu</u>	yleinen	PA
Moderni	<u>Asunto Oy Rongan tornit</u>	170	PA
Moderni	<u>Hotelli Ilves</u>	180	PA
Moderni	<u>Koskikeskus</u>	180	PA
Moderni	<u>Sorin aukio</u>	yleinen	PA

Taulukko 9. Kyttälän valitut kohteet ja alueet.

Alueen kuvaus

Kyttälä muodostuu kaupunginosien XI ja XII Hämeenkadun molemmin puolisista osista. Pohjoispuoli XI rajautuu Satakunnankadulle ja eteläinen puoli XII alkaa Hämeenkadusta ja päättyy Vuolteenkatuun. Huomionarvoista on, että Tuomikirkonkatu alkaa Juhannuskylästä Tuomikirkolta ja jatkuu Kyttälän kaupunginosien läpi päättyen Ortodoksiselle kirkolle. Asemaltaan merkittävät kirkot sijoittuvat kadun päätteiksi. Tuomiokirkonkatua on rajoitettu autoliikenteeltä lähellä Hämeenkatua ja Sorin aukiota. Samoin Kyttälät yhdistävän Aleksanterinkadun autoliikennettä on rajoitettu Hämeenkadun molemmin puolin.

Kyttälän kaupunginosia rajaa itäpuolella rautatie ja länsipuolella Tammerkoski. Kyttälän kaupunginosat ovat kaupunkikuvassa tiivistä ja 1900-luvun puolivälistä alkaen korkeaksi rakennettua ydinkeskustaa toimintoineen. Hämeenkadun molemmin puolin on 1900-luvun vaihteen ja alun kivitaloja, joiden tyyli viittaa 1800-luvun lopun arkkitehtuuriin, tai 1900-luvun alun varhaiseen modernismiin. Kyttälä XI osassa on suosittu kaupunkilaisten Koskipuisto Tammerkosken ja Pellavatehtaankadun välissä. Kyttälä XI rajautuu pohjoisessa Rongankadun puistokatuun. Kyttälä XII kaupunginosassa vihreät puistomaiset alueet ovat pienipiirteiset ja pirstaleisemmat istutuksineen ja ne sijaitsevat lähellä koskea. Sorin aukion reunalla on puurivit, istutuksia ja Ortodoksisen kirkon pihapiirissä jalopuita sekä koristepensaita. Kirkon edustalla länsipuolella on katualuetta. Kirkon pohjoissivulla on 1980-luvulla valmistunut uusi seurakuntarakennus. Sorin aukiolla tapahtuma-alueen huomiokohteena on korkea Pirkka-patsas.

Alueen historia

Kyttälän nimi on peräisin Kosken itärannalle 1400-luvulla perustetusta Skytän talosta. Kyttälä alkoi rakentua tiheäksi asuinalueeksi torppariasutuksena 1800-luvulla. Vuosisadan lopulla alue muuttui enemmän Tammerkosken varrella olevien tehtaiden työväen asuntoalueeksi. Kun Kyttälä yhdistettiin Tampereen kaupunkiin, keskustan ruutukaava jatkettiin koskemaan myös Kyttälää. Tämä johti 1900-luvun vaihteessa vanhojen torppien ja työväen asuntojen purkamiseen. Kyttälä oli ensimmäinen teollisuuden luoma esikaupunkialue Suomessa.³⁸

Kyttälän kaupunginosien kortteleiden ruuturakenne on kaavakarttojen mukaan toteutettu 1900-luvun alusta alkaen vaihteittain. Vuoden 1908 asema- ja aluekartalla kaupunginosat jatkuivat säännöllisen ruutukaavan mukaisesti nykyiselle Sorin aukiolle asti. Ruudukon perusta oli aiempien puurakennusten muodostamat umpikorttelit piharakennuksineen. Kyttälän kaupunginosien itärajalta rautatie ja pääasema muodostivat valmistuttuaan ympäristöön liike-elämän ja kaupan keskuksen. Liike-elämään liittyvät rakennuksia sijoittui myös kosken ja Verkatehtaan lähelle. Säännöllinen ruutukaavarakenne molemmissa kaupunginosissa on tunnistettavissa pääpiirteittäin ennallaan.

1900-luvun alkupuolella Kyttälän kortteleita täydennettiin kivisin liike- ja asuinrakennuksin. Nämä muodostivat korttelien vauraamman pääjulkisivun, erityisesti Hämeen- ja Verkatehtaan kadulle sekä Hatanpään valtatielle. Tällaisia liike-elämän kortteleihin sijoittuvia rakennuksia ovat Kyttälä II puolelle Kiinteistö Oy Koskilinna, Haarlan palatsi Hatanpään valtatievarrella ja ja Ososentalo Verkatehtaan kadulla.

Haarlan Palatsi rakennettiin vuonna 1925 merkittävän tamperelaisen teollisuusmiehen Rafael Haarlan yksityisasunnoksi. Suunnittelijoina olivat Jussi ja Toivo Paatela. Kiinteistö Oy Koskilinna valmistui vuonna 1924 ja suunnittelijana oli Heikki Tiitola, samoin kuin vuonna 1910 valmistuneessa Ososentalossa. Ososentalo kärsi suuria vaurioita pommituksissa 1940-luvulla,

³⁸ Koskesta voimaa verkkosivusto; Siiri-tietopalvelu.

minkä jälkeen se rakennettiin uudelleen korkeampana. Vuonna 1988 taloa korotettiin kahdella ullakkokerroksella Reijo Laitron suunnitelmien mukaan.³⁹ Nämä hyvin säilyneet rakennukset herättävät huomiota kaupunkikuvassa. Kohteet on rakennettu hyvin samaan aikaan ja toteutettu osin saman arkkitehdin suunnittelemana, mutta ne edustavat arkkitehtonisesti hyvin erilaisia yksilöllisiä tyyliratkaisuja.

Kyttälän kaupunginosissa löytyy useita yksittäisiä kortteleita tai pidempiä katuosuuksia, joissa on nähtävissä keskustalle tyypillisiä kehityskulkuja ja aikakausiin liittyviä ilmiöitä. Tällaisia paikallisia hyvin säilyneitä aikakausiesimerkkejä pienalueina ovat Otavalankatu-Aleksanterinkatu ja Verkatehtaankatu-Tuomiokirkonkatu katujulkisivut. Näistä ensimmäinen edustaa 1920–1930-luvun umpikortteleiden muotoa. Jälkimmäinen toisen maailmansodan jälkeistä 1950–1960-luvun modernia ja korkeaa kerrostalorakentamista, jonka yhteydessä perinteinen umpikorttelimuoto ja -koko ei ole enää hyvin tunnistettavissa. Kyttälän kortteleiden katujulkisivut ovat paikoin useastikin muuttuneet täydennysrakentamisen myötä, erityisesti Suomen sotien jälkeen 1900-luvulla.

Otavalankadun rakennukset olivat valmistuttuaan esimodernille ajalle ominaisia, vielä suhteellisen matalia kerrostaloja. Kivijalan kauppaliikkeiden ja porrashuoneiden pääsisäänkäynnit yksilöitiin ornamentein ja laadukkain materiaalein. Samoin yläkerrosten ikkunoita korostettiin listoin ja ornamentein. Hyvin erityyppiseksi muodostui katujulkisivut 1950-luvulta alkaen Verkatehtaankadun ja Tuomikirkonkadun risteysalueella. Korkeiden liike- ja asuinkerrostalojen kivijalassa talosta toiseen jatkuivat suuret näyteikkunat. Sileät julkisivut säännöllisin ikkunarivein olivat pelkistetyt. Korkeisiin pääkadun suuntaisiin rakennusosiin liitettiin matala siipi sivukadulle. Siivissä oli usein liiketiloja ja porttikongi sisäpihalle.

Kyttälän rakennuskannan muutoksista ja modernin aikakauden asumistarpeista kertovat 1950–1960-luvun Virkamiestalo Aleksanterinkatu 35 ja Otavalankatu 6 kulmassa. Tontilta purettiin historiavalkuvien perusteella vanhempi 1920–1930-luvun kerrostalo, joka tuhoutui talvisodan pommituksissa. Tilalle rakennettiin asuinkerrostalo jatkosodan jälkeen 1950-luvun vaihteessa.⁴⁰ Rautatien- ja Otavalankadun kulmassa sijaitseva kerrostalo valmistui vuonna 1957. Se on 7–8-kerroksinen liike- ja asuintalo, johon liittyy alueelle tyypillisesti matala siipi sivukadulle. Siivissä oli todennäköisesti toimisto- ja liiketiloja.

Kyttälä XI ruutukaava 1800-luvun lopulta on ollut perustana Pellavatehtaan- ja Kyttälänkadun kortteleissa. Kapea Kyttälänkatu alkaa Koskipuiston sivulta ja jatkuu itään Rautatienkadulle asti. Pienalueen vanhin rakennus on 1890-luvulla valmistunut puutalo puistoa vastapäätä. Sen ulkoasua on uudistettu 1920-luvulla pelkistetyin klassismin muotoaihein.⁴¹ Risteysalueen tuntumassa Puuvillatehtaankatu 19, Kyttälänkatu 1 ja 3 ovat erityyppisiä seurakuntien käytössä olevia rakennuksia. Kyttälänkatu 1 valmistui Evankelisluterilaisten seurakuntien Diakoniakeskuksen taloksi. Suunnittelijana oli Heikki Tiitola vuonna 1922. Sen jatkeeksi valmistui Kyttälänkatu 3 Saalem-seurakunnan talo vuonna 1957, suunnittelijoina Bertel Strömmer ja Heikki Turunen. Rakennusta on laajennettu 1980-luvulla lisäämällä siipeen yksi kerros ja ullakkohuoneet.⁴² Puuvillatehtaankatu 19 korttelin kulmaan valmistui korkea kerrostalo arviolta 1940-luvun vaihteessa. Kerrostalo on niin sanottu Luther-talo, Kiinteistö Oy Koskipuistonkulma.

³⁹ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuria 1998; Tampereen kaupungin ympäristötoimi kaavoitusyksikkö, s. 166.

⁴⁰ Siiri-tietopalvelu.

⁴¹ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuria 1998; Tampereen kaupungin ympäristötoimi kaavoitusyksikkö, s. 154.

⁴² Tampereen Kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 161.

Luther-talo on edelleen Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistyksen toimipiste ja kirkkorakennus Tampereella. Pienalueelle ominaista on rakennusten ajallinen ja tyyllinen kerroksisuus sekä seurakuntakäytön jatkuvuus. Luther-talossa on ollut lisäksi kivijalan liiketiloja, asuinhuoneistoja sekä päiväkotitoimintaa.

Kyttälä XI laajennusta koskeva Lambert Pettersonin laatima asemakartta vuodelta 1896 esitti Rongankadun nykyisen linjan leveänä puistokatuna ja Koskipuiston muodon käytävineen. Molempien Kyttälän kaupunginosien laajennus tapahtui 1900-luvun alussa vanhoja puutaloryhmiä purkamalla. 1800-luvulta peräisin oleva säännöllinen ruutukaava oli alkujaan vapaampi eteläosassa Sorin aukion tuntumassa, ja osin tehdasymäristössä kosken varrella. Kosken itäinen ranta Hämeenkadusta Satakunnankatuun oli varattu Koskipuistolle jo 1800-luvun lopun asemakaavassa. Rongankatua jatkettiin vasta vuoden 1908 asemakartan pohjalta Koskipuiston kohdalta kohti Satakunnankatua.⁴³ Rongankatu on ollut perinteisesti vehreä puistokatu puurivein.

Sorinaukio, Ortodoksinen kirkko ja Sorinmäen (Sorinahde) ympäristö olivat 1900-luvun alkupuolella Kyttälä XII kaupunginosan eteläisin reuna-alue. Aukiota ympäröivät katusivut ovat säilyneet pienin muutoksin. Sen sijaan Ratinan ja Tullin suuntaan on tapahtunut merkittäviä kaupunkivallisia muutoksia 1900-luvun vaihteesta nykypäivään. Sorin aukio on ollut kartta- ja ilmakuviasta päätellen 1900-luvun alusta liikenteen, rautatien ja koskenrannan välinen risteyskohta. Aukion laidassa sijaitsee pitkään itäinen linja-autojen kaukoliikenne-asema ja polttoaineenjakeluasemia. Aluetta hallitsi Ortodoksinen kirkko, joka rakennettiin vuonna 1898. Kirkon aidattu ja hoidettu piha-alue rakennuksineen rajautui 1900-luvun vaihteessa Tuomiokirkonkatuun. Sorin aukio oli suunniteltu Tampereen asemakartan vuodelta 1896 mukaan puistoksi, puiston jatkuessa bulevardin tapaan Vuolteenkadulle. Aukio on rakennettu nykyasuunsa kuitenkin vasta 1980-luvulla. Sen jäsenyyksestä on vastannut kuvanveistäjä Harry Kivijärvi. Aukiolla on Kivijärven suunnittelema Pirkka-veistos. Kivijärvi on suunnitellut myös alueen valaisimet, penkit ja roska-astiat sekä aukion pohjoiskulmassa sijaitsevan mosaiikkikoristeisen vesialtaan. Teoskokonaisuus valmistui syksyllä 1987.⁴⁴ Sorin aukion nimi on esitetty asemakaavassa 1980-luvun puolivälissä. Nimi perustuu vanhaan paikannimeen Sorinahde.

Ortodoksisen kirkon punatiilestä suunnitteli armeijan arkkitehti T.U. Jazykov. Kirkko on pyhitetty Pyhän Aleksanteri Nevalaisen muistolle. Vuodesta 1903 se toimi venäläisten joukkojen varuskuntakirkkona, jonka johdosta siitä on käytetty ryssänkirkko-nimitystä. Tampereen taistelujen aikaan vuonna 1918 kirkko kärsi pahoja vaurioita. Vuonna 1950 perustettiin itsenäinen Tampereen ortodoksinen seurakunta, jonka pääkirkkona se toimii edelleen. Kirkon pohjoispuolelle vanhan puisen seurakuntatalon paikalle rakennettiin suurempi tiilirakennus vuonna 1988. Uuden seurakuntatalon tiloissa toimii myös liikehuoneistoja, ja sen on suunnitellut Reijo Lairto.⁴⁵

Kyttälä XII kaupunkikuvassa ajallisesti yhtenäinen 1960–1990-luvun moderni korttelirakenne ja ympäristö on säilynyt kauppakeskus Koskikeskuksen ja Ilves-hotellin muodostamalla alueella. Kyttälä XI kaupunginosan pohjoislaidalla Rongankadun varrella sijaitsee modernia aikakautta edustava Rongan tornitalojen kokonaisuus. Tornitalot valmistuivat 1960-luvun alussa ja olivat puistokadun varrella huomiokohteena. Nämä yksitoistakerroksiset tornitalot ovat paikallinen maamerkki.

⁴³ Tampereen Kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 161.

⁴⁴ <https://ekstrat.tampere.fi/ekstrat/taidemuseo/patsaat/teossivu.htm>

⁴⁵ Siiri-tietopalvelu.

Kohteet

5.7.1 Kiinteistö Oy Koskilinna

Rakennus on valmistunut 1924 Hatanpään valtatie ja Pellavatehtaankadun väliin. Kuusikerroksinen tiilirakennus sijaitsee Hatanpään Valtatie ja Pellavatehtaankadun kulmassa. Rakennuksen julkisivut ovat koristeellisia sokkelista lähtien. Toisen ja kolmannen kerroksen ikkunoita kehystää kolmioaiheet ja ikkunoiden välissä on kalanruotokuviot tehty tiilestä. Rakennuksen pitkällä sivulla keskellä on erkkeri toisesta neljanteen kerrokseen ja toisella sivulla on erkkeri neljänestä viidenteen kerrokseen. Neljännen ja viidennen kerroksen välissä kulkee koristeellista, joka on korostettu keltaisella värillä. Kivijalkaliikkeiden ja porrashuoneiden sisäänkäynnit on näyttävästi korostettu katusivulla. Rakennuksen sisäpihalla on porrashuoneiden tuuletusparvekkeet metallikaiteineen.

Arvot H, varhainen kaupungistuminen;
Rh, arkkitehtoninen;
Y, maisemallisesti keskeinen.

Ominaispiirteet Rakennuksessa on rakennusajankohdalle epätyypillinen pulpettikatto. Luultavasti myöhemmin on lisätty 1–2 kerrosta lisää. Samalla tiiliverhoilu on muuttunut. Ylimmässä kerroksessa ikkunatyyppejä on irrallinen rakennuksen muista aukotuksista. Ikkunoiden puitejako ei ole alkuperäinen missään katu- ja julkisivujen ikkunoissa. Sisäpihan ikkunoissa on luultavasti alkuperäisempiä puitejakoja. Pääsisäänkäynti kadulle on rustikoitu ja pyörökaassa on lunetti-ikkunat. Kivijalkaliikkeiden ikkuna- ja ovikehykset on uusittu metallisiksi, mutta pääporrashuoneen ovi on säästynyt tammisena. Rakennus on kohtalaisen hyvin säilynyt, maisemallisesti keskeisellä paikalla Tammerkosken läheisyydessä ja valtatievarrella.

Kuva 63. Hatanpään Valtatien pääjulkisivu.

5.7.2 Haarlan palatsi

Palatsi on rakennettu vuonna 1925. Se sijaitsee Hatanpään valtatie, Verkatehtaan ja Pellava-tehtaankadun risteyksessä (Hatanpään valtatie 2). Rakennuksen julkisivut on Kurun harmaasta graniitista tehty. Rakennuksessa on kuusi ja kahdeksan ruutuista tummat ikkunat sekä tam-miovet. Sisäpihalla on kaksi pientä parvekettä. Historiakuvia vertaillen 1970-luvulla piha oli rajattu metalliaidalla ja etualalla oli mukulakivetys. Rakennuksen pohjoispuolelta on ollut läpi-kulku kevyelle liikenteelle, ja rakennuksen ympärillä on ollut enemmän kasvillisuutta.

Arvot

H, henkilöhistoria;
Rh, arkkitehtoninen, rakennustekninen, alkuperäisyys, harvinaisuus;
Y, maisemallisesti keskeinen sijainti.

Ominaispiirteet

Hatanpään Valtatien pääjulkisivulla on tyylitelty graniittipylväät, jotka kannattelevat päätykolmioaihetta. Suurien sisäänkäyntiportaiden ympäröivät leijonapatsaat ovat alkuperäiset. Pääsisäänkäynnin yläpuolella on juhlakeroksen tapaan parvekkeen koristeellinen metallikaide. 1800-luvun historismin ja uusklassismin tyyliä edustava rakennus on harvinaisen toteutus 1910–1920-luvulle. Palatsi eroaa aiheiltaan, materiaalien ja värityksen osalta perinteisemmästä pohjoismaisesta 1900-luvun alkupuolen klassis-mista. Rakennus on säilynyt hyvin alkuperäisenä. Se todistaa henkilöhisto-riansa kautta myös Tampereen teollisesta historiasta, ilmiönä liikemiesten vaikutusvallasta, persoonasta ja varallisuudesta.

Kuva 64. Hatanpään Valtatien pääjulkisivu.

5.7.3 Ososentalo / Kiinteistö Oy Keski-Kyttälä

Rakennus sijaitsee Aleksanterin- ja Verkatehtaankadun risteyksessä (Aleksanterinkatu 26), jossa se kulmatorneineen alueen selkeä huomiokohde. Sitä ympäröivät korkeammat ja uudemmat elementtikerrostalot, minkä ansiosta se kertoo lähiympäristönsä kaupunkikuvassa Kyttälän vanhimmista kortteleista. Rakennus on suojeltu asemakaavassa merkinnällä sr-3.⁴⁶

Arvot

Rh, Arkkitehtoninen;
Y, maisemallisesti keskeinen sijainti.

Ominaispiirteet

Myöhäisjugendin aikakaudella valmistuneessa rakennuksessa on mannermaisen jugendin ja art decon tyylipiirteitä: sisäänkäyntejä korostettu erilaisin geometrisin muotoaihein, tyylitellyin pöllöaihein ja medaljonkidetaljein. Räystäsvyöhykkeessä kulkee hammaslista ja tornissa on pyöröikkunat. Verkatehtaankadun sisäänkäynti ja porrashuone on korostettu julkisivun ulosvedolla ja sen vertikaalisella kaarireliefillä. Muiden porrashuoneiden kohdalla on hillitymmät ulosvedot. Detaljointi on kuitenkin myöhäisjugendin aikakaudelle tyyppillisesti varsin maltillista. Rakennus on kaupunkikuvallisesti ainutlaatuinen ja lähiympäristönsä huomiokohde.

Kuva 65. Ososentalo.

⁴⁶ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuria 1998; Tampereen kaupungin ympäristötoimi kaavoitusyksikkö, s. 168.

5.7.4 Virkamiestalo

Kerrostalo sijoittuu Aleksanterinkadun ja Otavalankadun risteykseen (Aleksanterinkatu 35). Kuusikerroksinen tiilirunkoinen (kellari ja vintti) talo on 1940–1950-luvun modernismille tyypillinen. Julkisivu on pelkistetyt asiallinen. Siihen kuuluvat sileäksi rapattu ja vaaleaksi väritetty seinäpinta, symmetria ja säännöllinen aukotusrytmi. Julkisivu jakaantuu kahteen pääsisäänkäyntiin ja -porrashuoneeseen. Porrashuoneen molemmin puolin sijaitsevat kerrosten asuinhuoneistot. Julkisivun keskilinjaan on sijoitettu isompien huoneistojen erkkeri-ikkunat. Porrashuoneisiin tulee luonnonvalo. Ikkunoissa on aikaudelle tyypillinen puitejako tuuletusikkunalla. Otavalankadulle korttelin kulmasta jatkuu matala kaksikerroksinen rakennussiipi, jossa katutasossa on liiketiloja. Vastaava ratkaisu samalta aikakaudelta, korkea asuinkerrostalo ja matala liikesiipi, sijaistaa Otavalankadun itäpäässä Rautatienkatu 24.

Arvot

H, modernismin ajan kaupungistuminen;
Rh, arkkitehtoninen; moderni rakennusperintö;
Y, maisemallisesti keskeinen

Ominaispiirteet

Rakennus edustaa rakennusaikakautensa tyypillistä asuinkerrostaloa, jonka ominaispiirteisiin kuuluu tämän tyyppinen harjakatto, räystästyppi, ikkuna-aukotukset ja materiaalivalinnat. Rakennus on säilynyt hyvin alkuperäisenä. Se sijaitsee risteysalueella ja korttelin kulmassa maisemallisesti keskeisellä sijainnilla. Rakennus huoneistojakoineen todistaa modernin ajan asumisvaatimuksista ja -tavoista, mutta myös ilmiönä työsuhte-educista, mikä oli tyypillistä keskiluokalle ja virkamiestaloissa 1950-luvulla.

Kuva 66. Virkamiestalon Aleksanterinkadun puoleinen julkisivu ja puurivit.

5.7.5 As Oy Rautatienkatu 24

Rautatienkadulla sijaitseva rakennus on vuonna 1957 valmistunut 7–8-kerroksinen liike- ja asuintalo, johon liittyy L-muotoisesti kolmikerroksinen liikesiipi. Rakennus on osa Tampereen rautatieaseman ratapihalle avautuvaa, saman aikakauden talojen muodostamaa yhtenäistä katu- ja julkisivukokonaisuutta. Talon arkkitehtoninen ja pari on viereisen korttelin länsikulmassa sijaitseva Virkamiestalo. Lähellä Rautatienkadun päättänä on Tampereen Kannen areena, jonka risteys on tärkeä liikenteen solmukohta. Talon arkkitehtoninen pari ja peilikuva, Virkamiestalo, sijaitsee viereisessä korttelissa Kyttälän läntisellä puolella.

Arvot H, modernismin ajan kaupungistuminen;
Rh, Arkkitehtoninen;
Y, maisemallisesti keskeinen.

Ominaispiirteet Arkkitehtonisesti rakennus on 1950-luvulle tyypillinen liike- ja asuinrakennus, jossa on rationalistinen julkisivusommitelma. Näyttävä yksityiskohta on pääjulkisivulla detaljointina tiilismyygit ja liuskekivisokkeli. Ikkunajaottelu ja liiketilan isot ikkunat kertovat siirtymäaikakaudesta elementtirakentamiseen. Ulkomuoto ja detaljointi ovat säilyneet hyvin alkuperäisinä. Keskeinen sijainti on vilkkaalla Rautatienkadulla. Pitkä julkisivu muodostaa yhtenäisen kaupunkisiluetin ratapihan suunnasta katsottuna.

Kuva 67. Rautatienkatu 24 pääjulkisivu korttelin kulmassa.

Pienalueet

5.7.6 Seurakuntien rakennukset - katujulkisivut

Kyttälänkadun ja Pellavatehtaankadun risteuksen kortteleissa on paikallisesti arvokas pienalue, joka avautuu vehreästä Koskipuistosta Kyttälänkadulle. Kyttälänkatu on kapea ja pitkä katu-tyyppi, perinteisen ruutukaavakortteleiden mukaisesti. Liikenteen solmukohtassa on huomio-kohteena korttelin vanhin 1900-luvun alun puutalo, koristeellinen kulmatalo. Kyttälänkadun toisella puolella on korkea 1930–1940-luvulle tyypillinen kerrostalo, joka tunnetaan nimellä Luther-talo. Kyttälänkadulta puistoon asti erottuu punatiilinen 1920-luvun kerrostalo ja sen jatkeena uudempi 1950-luvun rakennus. Nämä molemmat ovat seurakuntakäytössä, ensimmäinen evankelisluterilaisen seurakunnan Diakoniakeskuksena ja jälkimmäinen Saalem-seurakuntatalona.

Arvot

H, seurakunta- ja kirkkohistoria, henkilöhistoria;
Rh, arkkitehtoninen ja varhaismoderni rakennusperintö
Y, maisemallisesti keskeinen.

Ominaispiirteet

Kyttälänkadun alkupäässä vanhin puutalo on todennäköisesti rakennettu 1800-luvun lopulla ulkoasultaan kertaustyylien mukaisesti. Ulkoasu on uudistettu klassismia edustavin tyylipiirtein Heikki Tiitolan suunnittelemana 1920-luvulla. Kyttälänkadulla huomiota herättää edustava ja hyvin säilynyt punatiilinen klassismin koristeaihein korostettu julkisivu, Diakoniakeskus. Tämän jatkeena on modernia rakennusaikakautta edustava 1950-luvun lopulla valmistunut Saalem-seurakunnan talo. Sen julkisivussa on erityinen korkeiden sali-ikkunoiden rivistö kadulle ja katolla erikoisen muotoinen kupoliratkaisu. Kyttälänkadun eteläpuolella on paikallisesti tunnettu Luther-talo. Sen arkkitehtoniset tyylipiirteet ja aukotusjäsenitys, maisemaikkunat kulmassa, viittaavat 1930-luvun lopun myöhäiseen funktionalismiin. Pienalueen rakennusten arkkitehteina ovat olleet Tampereen keskustan suunnittelijoina hyvin tunnetut Heikki Tiitola ja Lambert Petterson.

Kuva 68. Kyttälänkadun ja Pellavatehtaankadun risteys.

Kuva 69. Kyttälänkadun länsipää.

Kuva 70. Tampereen helluntaiseurakunnan rakennus Kyttälänkadulla.

5.7.7 Otavalankatu–Aleksanterinkatu-katujulkisivu

Pienalue käsittää kaksi 1920–1930-luvun umpikorttelia sekä Hatanpään valtatie puolelle taituvan 1920-luvun tiilikerrostalon. Korttelit muodostavat historialliseen umpikorttelirakentamiseen perustuvaa yhtenäistä katujulkisivua. Otavalankadun länsipäässä kävelykatu avautuu Hatanpään valtatielle. Hatanpään valtatie 6 puhtaaksi muurattu Hämeen talo muodostaa osaltaan Hatanpään valtatie alkupäässä punatiilisten rakennusten katujulkisivua. Alue on Kyttälän keskeisimpiä ja ajallisesti kerrostuneessa ympäristössä sijaitsee monia historiallisesti ja kaupunkikuvallisesti tärkeitä asuin- ja liikerakennuksia. Alueen rakennukset ovat suhteellisen matalia kerrostaloja. Kivijalan kauppaliikkeiden ja porrashuoneiden pääsisäänkäynnit on yksilöity. Myös yläkerrosten asuinhuoneistoja ja ikkunoita on korostettu listoin ja ornamentein.

Arvot

H, asutushistoria, varhainen kaupungistuminen, kulttuurihistoria;
Rh, arkkitehtoninen;
Y, keskeinen sijainti.

Ominaispiirteet

Umpikortteleiden päärakennusten arkkitehtuuri on pääsääntöisesti 1920-luvun klassismin mukaista, mutta nähtävissä on vielä joitakin tuolloin jo väistymässä olleista jugendin tyylipiirteitä esimerkiksi porrashuoneiden julkisivun ulosvedoissa. Pienalueen länsisivulla umpikorttelin vanhimmat osat ovat tyyliään jugendia Heikki Tiitolan piirtämänä. Itäisen korttelin päärakennus, Suojasen talo, omaa muista aikakauden rakennuksista poikkeuksellisen vaalean tiiliverhoilun. Sisäpihojen rakennusten arkkitehtuuri on päärakennuksille alisteista ja huomattavasti pelkistetympää klassismia katujulkisivuihin verrattuna. Sisäpihat ovat tyyppillisiä aikakautensa pienikokoisia kivipihoja. Umpikortteleiden arkkitehtuuri ja rakennusmassat ovat säilyneet hyvin alkuperäisinä. Hämeen talo on tyylipiirteiltään pelkistettyä tiiliklassismia. Sen katukerroksessa on lähes huomaamaton tyylihelty harjotus. Huomioita herättää julkisivun voimakkaat kerroslistat sekä toisen kerroksen ikkunakehysten geometrinen tiiliupotuskoristelu. Pienalueen rakennukset palvelevat edelleen alkuperäisessä käyttötarkoituksessaan liike- ja asuinrakennuksina. Hämeen talossa jatkaa toimintaansa lisäksi teatteri. Suojasen talo on suojeltu asemakaavalla merkinnällä sr-51.

Kuva 71. Otavalankadun katujulkisivua. Etualalla Otavalankadun kävelukatu, risteyksen toisella puolen tiiliverhoiltu Suojasen talo.

Kuva 72. Hatanpään valtatie varrella sijaitseva Hämeen talo, jossa toimii myös teatteri.

5.7.8 Verkatehtaankatu-Tuomikirkonkatu-katujulkisivu

Kyttälän alue kärsi kansalaissodan aikana pahoja vaurioita ja rakennettiin tämän jälkeen osin uudelleen. Verkatehtaankadulla näkyy selkeä kaupunkivan raja katujulkisivuilla Aleksanterinkadun ja Tuomiokirkonkadun risteyksissä. Muutos selittyy rakennusten eri tyyliuunnassa ja rakennusaikakaudessa. Aikakerroksia on tunnistettavissa Verkatehtaankadun länsipäässä erityisesti 1920-luvulta ja itäpäässä enemmän modernilta ajalta. Tuomiokirkonkatu on jälleenrakennuskauden yhtenäinen kaupunki- ja liikenneympäristö. Risteysalueen korttelien rakennuksissa on viitteitä myös alueen varhaisemmasta kaupunkirakentamisesta ja funktionalismista. Tuomiokirkonkatua muutettiin vuonna 2015 kävelypainotteiseksi kaduksi.

Arvot

H, modernismin ajan kaupungistuminen;

Rh, moderni rakennusperintö;

Y, maisemallisesti keskeinen.

Ominaispiirteet

Kyttälä uusiutui voimakkaasti toisen maailmansodan jälkeen. Aleksanterin- ja Tuomiokirkonkadun risteys oli valmistuessaan moderni 1950-1960-luvun asuin- ja liike-elämän keskus, lähellä päärautatieasemaa. Korkeissa kerrostaloissa on rakennusaikakautensa uusimmat huoneistokohtaiset mukavuu- det, kuten oleskeluun tarkoitetut parvekkeet. Huoneistoikkunat toistuvat pääjulkisivulla säännöllisinä riveinä. Risteysalueen korkeat rakennukset luovat paikoin varjoisaa katutilaa. Kivijalkakauppa ilmiönä ja moderniin kaupunkielämään liittyvät näyteikkunat ovat säilyneet hyvin. Liikkeet ovat jatkaneet toimintaa kivijalassa ja avautuen kävelykadulle myös uusin toi- minnin.

Kuva 73. Verkatehtaankatu.

Kuva 74. Risteysalueen katujulkisivua.

Kuva 75. Tuomiokirkonkadun katujulkisivua.

5.7.9 Ortodoksinen kirkko

Tampereen ortodoksinen kirkko sijaitsee Sorin aukion itälaidalla, vilkkaan liikenteen ja tiiviin asutuksen keskellä. Kirkko on niin sanotusti venäläisajalta ja tyypiltään suuren varuskuntakaupungin mukainen. 1800-luvun lopulla rakennetut Ortodoksiset kirkot ovat tyypillisesti punatiilisiä ja kaupunkikuvallisesti näyttävällä paikalla, kuten Tampereella. Nykyinen Sorin aukio jäsentelyltään mahdollistaa myös avoimet näkymät lähikaduilta kohti kirkkoa. Se on valtakunnallisesti merkittävä ja suojeltu rakennus, laki Ortodoksisesta kirkosta lailla.⁴⁷

Arvot

H; kirkkohistoria;
Rh; arkkitehtoninen;
Y; maisemallisesti keskeinen.

Ominaispiirteet

Kirkko on tyyliltään "moskovalainen", mikä tarkoittaa, että piirteissä on 1800-luvun lopun kertaustyylien mukaan otettu vaikutteita niin Bysantin yhtä hyvin kuin perinteisestä venäläisestä kirkkoarkkitehtuurista. Latalaisen ristin muotoisessa pohjaratkaisussa erottuu lyhyet ristivarret, keskitoriin pääkupoleineen ja länsipäässä kellotorni. Idässä on puolipyöreä apsidei. Ulkoasussa on erityisen runsas tiiliornamentiikka pilastereissa, kupolivarsissa ja kaariaukoissa.

Kirkko on suojeltu asemakaavalla merkinnällä sr-6.

Kuva 76. Ortodoksinen kirkko.

⁴⁷ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, s. 171.

Puistoalueet

5.7.10 Rongankadun puistokatu

Rongankadun puistokatu yhdistää Koskipuiston ja rautatien alueen. Radan ali kulkee Rongan alikulku Tammelan puolelle kevyenliikenteen väylänä. Alue on muuttunut vuosikymmenien saatossa rajusti. Viimeisimmät liikennejärjestelyiden muutokset tapahtuivat tämän työn tekemisen aikana 2023–2024.

Aiemmin kadun kohdalla oli Tammerkoskeen laskeva luonnonoja ”Ronganoja”, josta syntyi Rongankadun nimi vuonna 1897⁴⁸. Vanhoja ilma- ja karttakuvia vertaillen puurivit olivat Tampereen muiden puistokatuja tapaan autotien ja kävelytien välissä. Luultavasti autoliikenteen yleistyessä ojanpohja ei kestänyt autoliikenteen kasvua, joten 1950-luvulla katu uudistettiin perusteellisesti ja kadun keskelle tehtiin nykyisen tapaan pysäköintialue ja puurivistöt sekä autoliikenne siirrettiin leveän kadun sivuille. Aiemmin Rongankadun puurivistöt olivat yhteydessä Tuomiokirkonkadun puurivistöihin, jotka johdattelivat Tampereen tuomiokirkolle. Täydennysrakentamisen myötä puistokaduilla ei ole enää niin selvää yhteyttä, vaikkakin Tuomiokirkonkadulla edelleen on nähtävillä jäänteitä puukujista.

Arvot	H , varhainen kaupungistuminen; Rh , kaavoitushistoria (puistot ja puistokadut).
Ominaispiirteet	Leveä puistokatu on todistusvoimainen, kertoo puisto- ja kaavoitushistoriasta. Vaakasuora katuosuus perustuu vuoden 1886 asemakaavaan. Kaupunkikuvallisesti tärkeä puiden vihreä elementti yhdistää kaupunginosan puistoalueita. Puurivit myös erottavat auto- ja kevyenliikenteen väylät. Puurivistö johtaa näkymiä kohti koskenrantaa.

Kuva 77. Rongankatu Koskipuistoon päin kuvattuna marraskuussa 2023.

⁴⁸ <https://fi.wikipedia.org/wiki/Rongankatu>

Modernit kohteet

5.7.11 As Oy Rongan tornit

Vuonna 1961 valmistunut Rongan tornien kokonaisuus Aleksanterinkadun, Rongankadun ja Tuomiokirkonkadun välissä muodostuu kahdesta 11-kerroksisesta asuinkerrostalosta ja ne yhdistävästä yksikerroksisesta liikesiivestä. Tampereen keskustassa sijaitsevan kohteen on suunnitellut arkkitehtitoimisto Vahtera & Heino, jonka kädenjälkeä Tampereella on nähtävissä myös Peltolammin asuinalueen 1960-luvun kaavaratkaisussa ja rakennuksissa. Vaaleiden tornien laatikkomaisten rakennusmassojen julkisivut ovat hallitut nauhamaisten ikkunarivistöjen ja sisäänvedettyjen parvekelinöiden hallitessa sommitelmaa. Pohjoispuolen muutoin aukottomassa julkisivussa yksityiskohtana erottuu pystysuuntainen sisäänvedettyjen tuuletusparvekkeiden sarja.

Rongan tornit edustaa tyylipuhdasta 1960-luvun asuin- ja liikerakennusten kompleksia, joka kertoo aikakauden arkkitehtonisista ihanteista, jossa korkeat pistetalot erottuvat selkeästi kaupunkikuvassa.⁴⁹ Rakennuksia on peruskorjattu, jolloin julkisivumateriaaleihin on tehty joitain muutoksia. Tornit ovat kuitenkin säilyttäneet alkuperäisyytensä hyvin ja ovat hyvässä kunnossa. Rakennukset on suojeltu asemakaavalla merkinnällä sr-8.

Kuva 78. Rongan tornit Rongankadulta kuvattuna.

⁴⁹ Ohtola, 2019.

5.7.12 Hotelli Ilves

Hotelli Ilves sijaitsee Tampereen ydinkeskustassa, maisemallisesti tärkeällä paikalla Tammerkosken ja Hatanpään valtatie välissä. Vuonna 1986 valmistunut 19-kerroksinen monumenttomainen rakennus on kaupunkikuvassa useista suunnista katsottuna voimakas elementti, joka hallitsee kaupunkisiluetta. Ennen hotellin rakentamista paikalla sijaitsi Verkatehdas, jonka suojelusta kaupungissa kiisteltiin.⁵⁰ Joillekin Ilves-hotelli edustaa edelleen menetystä Tammerkosken teollisessa kulttuurimaisemassa sekä symboloi nousukausille tyyppillistä purku- ja uudistamisintoa.⁵¹

Nykytila on ulkoarkkitehtuuriltaan alkuperäinen, julkisivu on hotellikerrosten osalta säilynyt alkuperäisenä. Rakennuksen kaupunkikuvallinen asema on edelleen merkittävä lisääntyneestä korkeasta rakentamisesta huolimatta.

Kuva 79. Hotelli Ilves vastavalmistuneena, etualalla Koskikeskus rakenteilla. Kuva; Veli-Matti Parkkinen. Lähde: Museokeskus Vapriikki. www.finna.fi -palvelu (siiri.tampere.fi)

⁵⁰ Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, 2012.

⁵¹ MacGilleon, 2022.

5.7.13 Koskikeskus

Koskikeskuksen ostoskeskus sijaitsee Tampereen ydinkeskustassa Tammerkosken ja Hatanpään valtatie välissä, Hotelli Ilveksen vieressä. Vuonna 1988 avattu Koskikeskus oli rakennusaikansa suurin kauppakeskus Suomessa. Koskikeskuksen on suunnitellut tamperelainen arkkitehti Antti Tähtinen, jonka päätöihin rakennus kuuluu. Alkuperäiseltä tyyliältään postmodernistinen ostoskeskus oli ensimmäisiä oman rakennustyyppinsä edustajia Suomessa. Alkuperäinen, sittemmin remonteissa monilta osin muuttunut ulkoarkkitehtuuri leikkeli geometrisillä muodoilla ja polveilevilla massoilla.⁵²

Rakennus on olemassaolonsa aikana läpikäynyt hyvin mittavia muutoksia sekä sisä- että ulkotiloissaan, minkä seurauksena alkuperäiset arkkitehtoniset piirteet on suurilta osin menetetty. Rakennuksen ala-aulassa olleet taideteokset ovat poistettu ja julkisivut on muutettu eikä pintamateriaaleina ei ole jäljellä alkuperäistä tiiltä. Sisätiloissa on tehty merkittäviä muutoksia, ja rakennuksen alkuperäinen ilme on peltisempi, vain kaupunkikuvallinen hahmo on jäljellä, tunnistettavimpina piirteinään vielä nykyäänkin kaupunkikuvassa erottuvat suuret kattokupolit.

Kuva 80. Koskikeskus Sorin aukion poikki kuvattuna. Taustalla hotelli Ilves.

⁵² Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, 2012.

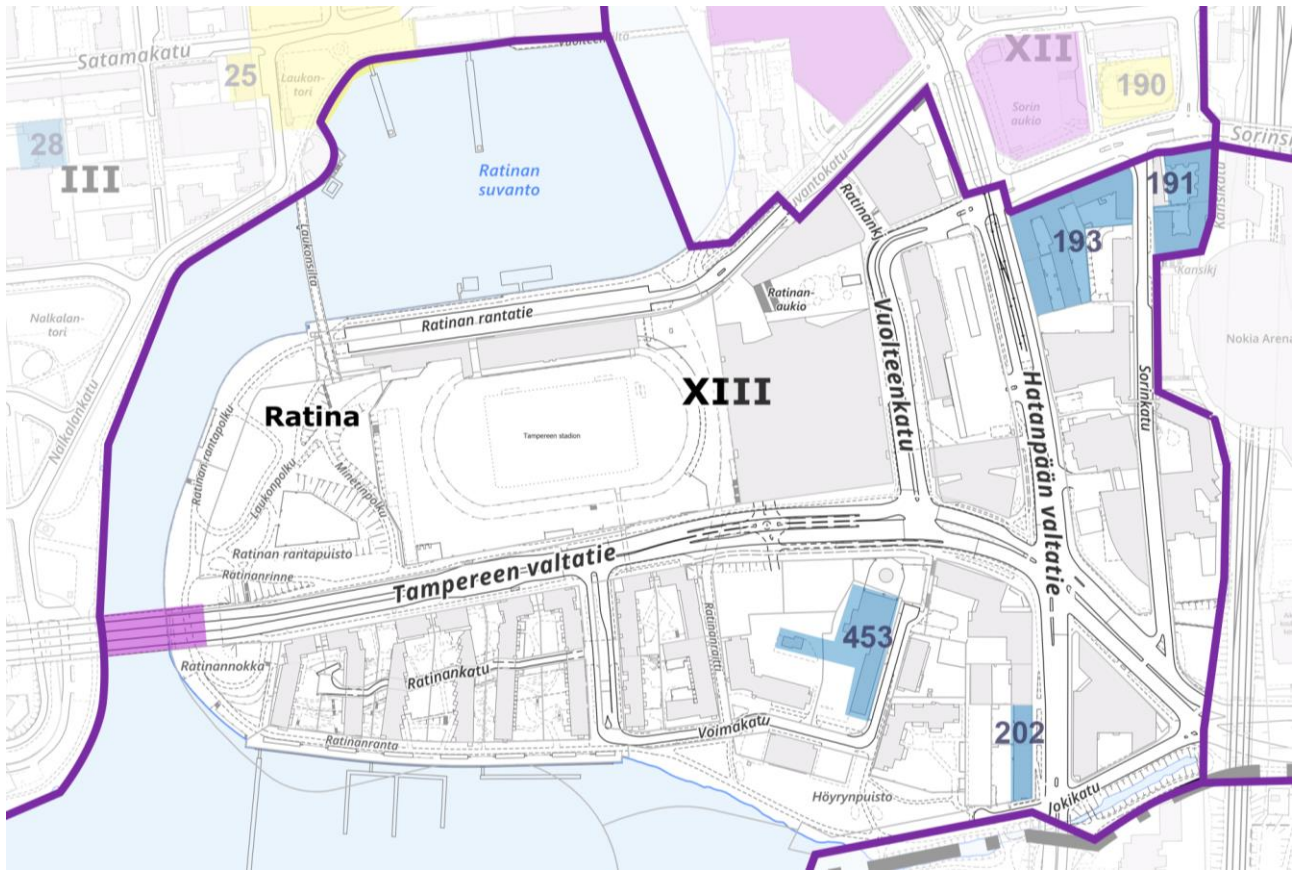
5.7.14 Sorin aukio

Sorin aukio sijoittuu Kyttälä XII eteläisimpään osaan. Aukiolta avautuvat näkymät Ratinaan ja osin kaukonäkymiä Tulliin päin. Aukio kokoaa ympärilleen Kyttälän ja Ratinan kaupunginosat, päätiet ja niiden katujulkisivut. Kaupunkivallisesti merkittäviä tekijöitä ovat aukion avoimuus, sen laidalla huomiokohteena perinteinen Ortodoksinen kirkkorakennus ja pitkälle ulottuvat kaukonäkymät diagonaalisesti sekä pääkatujen suuntaisesti. Aukion reunalla on puurivit, istutuksia ja Ortodoksinen kirkon pihapiiri istutuksineen yhtyy aukion jäsennykseen. Sorin aukiolla on kaupunkilaisten yhteinen kokoontumispaikka ja tapahtuma-alue sekä huomiokohteena korkea veistos Pirkka.

Kuva 81. Sorin aukio. Taustalla ortodoksinen kirkko sekä areenan alueen muodostama kaupunkikuvan uusi kerrostuma.

5.8 XIII Ratina

Kuva 82. Ratinan kaupunginosan kartta valituista kohteista ja alueista.

Tyyppi	Nimi	Kortteli	Arvo
Kohde	<u>Asunto Oy Sorinmäki</u>	193	PA
Kohde	<u>Asunto Oy Hatunpään valtatie 12</u>	193	PA
Kohde	<u>Vuolteenkatu 20</u>	193	PA
Kohde	<u>Asunto-Osakeyhtiö Sorinahde</u>	191	PA
Kohde	<u>Sorinkatu 4</u>	191	PA
Kohde	<u>Hatunpään valtatie 15–17</u>	202	PA
Kohde	<u>Tampereen sähkölaitos ja muuntamo</u>	453	PA
Moderni	<u>Ratinan silta ja Ratinanniemen rantapuiston näkymä</u>	yleinen	PA

Taulukko 10. Ratinan valitut kohteet ja alueet.

Alueen kuvaus

Ratinan uudistuva, vilkkaan liikenteen ja kaupankäynnin muovaama kaupunginosa rajautuu idässä rautatiealueeseen ja Nokia Areenaan. Pohjoisessa Ratina rajautuu Sorin sillan jälkeen Suvantokatuun. Etelässä ja lännessä kaupunginosa rajautuu Ratinansiltaan ja Tammerkosken ja Pyhäjärven vesistöihin.

Kaupunkimaisemassa Ratinan keskeiseen liikenneympäristöön liittyy vilkasliikenteinen Sorin aukio. Aukiolta erottuvat hyvin näkymissä lähiympäristössä 1930-luvun funktionalismia edustava vanha linja-autoasema ja toimistorakennukset, modernit kauppakeskukset, 1900-luvun alkupuolella valmistuneet liike- ja tehdasrakennukset sekä asuinkerrostalot. Linja-autoasema on huomiokohde risteysalueella liikenteen solmukohdassa. Asema-aluetta korostaa aseman pääsisäänkäynti ja avoin laaja aukiotyypinen liikennöintiin varattu piha-alue. Uudempaa avo-naista kaupunkitilaa on Ratinan kauppakeskuksen ympäristössä.

Tampereen Ratinan 1960-luvulla valmistuneen stadionin ympärille jää virkistysaluetta Ratinan suvannon länsipäähän. Ratinan rantaraitti alkaa Viinikanlahdelta Höyrypuistosta ja jatkuu rantaa pitkin Ratinanrannan sataman, Ratinansillan alta Laukonsillalle asti.

Hatanpään valtatie kulkee Ratinan kaupunginosan keskeltä pohjoisesta etelään. Leveää ja usein ajanmukaistettua väylää reunustavat katuvarsilla vanhat kaupunkipalatsit, kauppiastalot, varhaiset kaupunkikerrostalot sekä modernin ajan rakennuskohteet. Valtatien varrella kaupunkikuvassa katujulkisivu on hyvin kerroksinen ja todistusvoimainen kaupunkimaisten toimintojen jatkuessa etelään.

Alueen historia

1900-luvun alussa Ratinan alueella oli vain muutamia rakennuksia, joista ensimmäinen suurempi rakennus oli sähkölaitoksen höyryvoima-asema lähellä Viinikanlahtea Voimakadulla. Ensimmäiset asuinkerrostalot rakennettiin alueelle 1920-luvulla Hatanpään valtatie ja Vuolteenkadun kulmaan, ja jälleenrakennuskaudella 1950-luvulla toinen asuinkerrostalokokonaisuus lähelle höyryvoima-asemaa.

Ratinan rakentaminen ja alueen muuttuminen kaupunginosaksi tapahtui pääasiassa julkisen rakentamisen ehdoin. Vuonna 1930 valmistuneen linja-autoaseman ympäristö ja 1960-luvulla rakennettu Ratinan stadion vaikuttivat merkittävästi alueen kaupunkikuvaan ja muutokseen kivitalovaltaiseksi autokaupunginosaksi.⁵³ Sama ilmiö ja alueen uudistuminen julkisen rakentamisen myötä on havaittavissa edelleen. 2000-luvulle tultaessa Ratinassa toteutui ensimmäinen suurimuotoinen asuinrakentamishanke, kun kokonainen uusi asuinalue rakennettiin Pyhäjärven rannalle ja sitä täydentämään toteutui Ratinan kauppakeskus vuonna 2018.

Myös rautatiellä, siihen liittyvillä toiminnoilla on ollut merkitystä Ratinan alueen kehittämisessä 1800-luvun lopulta 2000-luvulle. Rautatien läheisyys on ollut yksi alueen vetovoimatekijä muun muassa varhaiselle tehdas- ja liikerakentamiselle. Tehtaiden myötä myös työväen asuntorakentaminen lisääntyi alueella. Eri liikennemuodot linja-auto ja rautatieliikenne vahvistuivat pitkään toistensa läheisyydessä.

Sähkölaitoksen vanha höyryvoima-asema valmistui Viinikanlahden rannalle valtateiden varrelle vuonna 1919. Sen suunnitteli Lambert Petterson. Myöhempiä laajennuksia ovat Bertel Strömerin suunnittelema vanha muuntajakorjaustorni vuodelta 1921 ja laajennus vuodelta 1938.

⁵³ Siiri-tietopalvelu.

Myöhempiä laajennuksia ovat Seppo Rihlaman suunnittelema pitkä kaksikerroksinen osa vuonna 1955 ja Teuvo Vastamäen suunnittelema toimistorakennus vuonna 1997.⁵⁴

Hatanpään valtatie ja Tampereen valtatie merkitys asuinrakentamisessa muuttunut vuosikymmenten aikana. 1910-luvulta alkaen uusia asuinrakennuksia rakennettiin nykyisen Sorin aukion läheisyyteen, esimerkkinä vuonna 1912 valmistunut osin hirsirakenteinen ja judendyylinen As Oy Sorinahde, jonka suunnittelijana oli Mikko Tamminen.⁵⁵ Sorin- ja Vuolteenkadun kulmaan valmistui vuonna 1916 Väinö Huttusen punatiilipintainen kenkätehdas ja Hoppakaupan talo. Sorinkadun alkupäässä kiinteistö Oy Tampereen Sorinkatu 4 valmistui vuonna 1928, suunnittelijana Bertel Strömmer. Tiilirunkoinen toimisto- ja asuintalo rapattiin sileäksi ja korostettiin klassisismista tutuin aihein katutasossa.⁵⁶

Hatanpään valtatie 12–14 kortteliin valmistui vuonna 1928 kaksi kaupunkikerrostaloa valtatie ja Vuolteenkadun kulmaan. Hatanpään valtatie 12 on näyttävä kaupunkikeskustaan päin suuntautuva kulmatalo, jonka suunnitteli Arvo Eränen. Sen julkisivu on edelleen puhtaaksi muurattu ja klassismin tyyliin koristeellinen eri kerroksissa. Hatanpään valtatie 14 sovitettiin kaupunkikuvassa tyyliään yhtenäiseksi kulmatalon kanssa. Numero 14 As Oy Sorinmäki on tyyppillinen kadunvarteen ja osin korttelin sisään sijoittuva työväen sekä uuden keskiluokan asuin-kerrostalo. Hatanpään valtatie 12 oli valmistuttuaan Tampereen ensimmäinen seitsemänkerroksinen asuintalo. Rakentamisessa käytettiin aikakautensa uusimpia rakennusteknisiä sovelluksia ja sen suunnitteli Arvo Eränen.⁵⁷ Kummankin kerrostalon kivijalassa oli kaupunkilaisille suunnattuja myymälöitä liiketiloineen.

Talvi- ja jatkosodan jälkeen jälleenrakennuskaudella Hatanpään valtatie varteen jatkettiin asuin-kerrostaloja. Hatanpään valtatie 15–17 Asunto Oy Ratinanhovi ja Asunto Oy Viinikanhovi punatiilirakennukset suunnitteli Jaakko Tähtinen. Rakennukset valmistuivat vuonna 1954 ja 1955⁵⁸ modernismin mukaisten asumisstandardien mukaan.

Kaupunkikuvassa Ratinan alueen 1920–1950-luvun asuin-kerrostaloissa voi tunnistaa Tampereen tehdaskaupungille tyyppillisenä puhtaaksimuuratut punatiilijulkisivut. Alueen seuraavat asuinrakennukset rakennettiin vasta 2010-luvulla Tampereen valtatie ja Pyhäjärven väliin. Valtatiellä rakennuksissa on kivijalkaliiketilat. Muuten Ratina painottuu julkisten rakennusten alueeksi.

Ratinan ranta oli pitkään niin sanottua joutomaata ja puutavaran säilytysaluetta sekä rantaviivan läheisyydessä kulki autotiet. Ratinan rannan virkistysalue on alkanut muodostumaan 1960-luvun jälkeen Ratinan stadionin ja sillan rakentamisen jälkeen, jolloin ranta-alueelle muodostettiin myös autoille pysäköintialueet, jotka ovat siellä edelleen tänä päivänä. Laukon-silta kevyenliikenteenväylälle rakennettiin vasta 2010-luvulla ja samoin rantaraitti suljettiin autoliikenteeltä.

Ratinan niemi oli ollut Näsijärven ja Pyhäjärven yhdistävän vesiväylän ylityspaikka. Suvannon kapeimmalta kohdalta ylitys oli järjestetty lautalla. Sillan rakentamista esitettiin jo Lars Sonckin asemakaavaehdotuksessa vuonna 1905. Sillan rakentamiseen alettiin keräämään varoja jo vuodesta 1917 lähtien Ratinanniemen sorasta saaduista tuloista. Ensimmäiset suunnitelmat tehtiin vuonna 1938, mutta kaupunginvaltuusto päätti rakentamisesta vasta vuonna

⁵⁴ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 175.

⁵⁵ Siiri-tietopalvelu; Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 173.

⁵⁶ Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 173.

⁵⁷ Siiri-tietopalvelu.

⁵⁸ Siiri-tietopalvelu.

1951, jolloin sillan piirustukset tilattiin Herman Ossian Hanneliukselta. Sillan perustustyöt aloitettiin vuonna 1953 ja 152 metriä pitkä silta vihittiin käyttöön vuonna 1959.⁵⁹

Kartta ja ilmakuvista päätellen Sorin aukio on ollut 1900-luvun alusta asti liikenteen, rautatien ja koskenrannan välinen risteyskohta. Sorinaukion asema on ollut alkuun Ortodoksisen kirkon edustan aukio. Vuoden 1956 ilmakuvassa on Tuomiokirkonkadun laidassa ollut rakennus 1990-luvulle saakka, mutta jälleen palautettu aukioksi.

⁵⁹ Siiri-tietopalvelu.

Kohteet

5.8.1 Asunto Oy Sorinmäki

Hatanpään valtatie 14 kerrostalo on näkymissä keskeisellä paikalla linja-autoasemaa vastapäätä. Rakennuksen erotta kadusta kapea jalkakäytävä. Kiinteistöön kuuluu kaksi asuinrakennusta, joista toinen on neljäkerroksinen ja sisäpihan puoleinen on kolmekerroksinen. Rakennusten sisäänkäynnit ja porrashuoneet on korostettu julkisivusta ulkonevilla koristeosilla. Sisäpihalla on metallipinnakaiteiset tuuletusparvekkeet.

Historiakuvien perusteella asuinrakennus oli valmistuttuaan vuonna 1928 tyyliään julkisivumateriaalin ja värityksen kanssa yhtenäinen viereisen rakennuksen Hatanpään valtatie 12 kanssa. Alkuperäiset ikkunat olivat kuusiruutuiset ja rakennuksen vesikatteenä oli pelti. Rakennusta korjattiin talvisodan jälkeen pommitusvaurioista, jolloin katujulkisivu rapattiin vaalealla sävyllä.⁶⁰

Arvot	H , kaupungistuminen, varhaiset modernit asumisstandardit. Y , maisemakokonaisuus ja kaupunkikuvallinen yhtenäisyys, maisemallisesti keskeinen sijainti.
Ominaispiirteet	Rakennus ei enää muistuta alkuperäistä tyyliään julkisivumateriaalin, värityksen ja ikkunoiden puutejaon osalta. Se on osa valtatie ja Vuolteenkadun kulmaan rakentunutta varhaisten 1920-luvun kivikerrostalojen muodostamaa korttelikokonaisuutta. Asuinkerrostalona rakennus todistaa 1900-luvun alkupuolen asumisvaatimuksista ja kaupungistumisesta ilmiöineen.

Kuva 83. Rakennus kuvattuna Hatanpään Valtatien paikallisliikenteen linja-autopysäkiltä.

⁶⁰ Siiri-tietopalvelu.

5.8.2 Asunto Oy Hatanpään valtatie 12

Hatanpään valtatie 12 ja Vuolteenkatu 18 kulmatalo sijaitsee merkittävässä liikenteen solmukohtassa ja maisemallisesti keskeisessä asemassa kaupunkikuvassa. Tiilijulkisivuilla on kulman molemmin puolin korosteena erkkerit. Rakennuksen katutasossa on kivijalkaliiketilat. Katemateriaalina on ruskea konesaumattu peltikatto. Profiloituiden räystäslisäosat ulottuvat pitkälle ulos. Rakennuskokonaisuuteen kuuluu sisäpihalla matalampi rakennusosa, johon on Vuolteenkadulta porttikonki. Sisäpihan julkisivut ovat rapattu vaaleaksi. Rakennuksen tiilipäädty on pelativerhoiltu. Valkoisissa ikkunoissa on valkoiset smyygit ja alkuperäinen puitejako.

Arvot

Rh, rakennustekninen ja arkkitehtoninen, alkuperäisyys;
Y, maisemallisesti keskeinen sijainti.

Ominaispiirteet

Vuolteenkadun ja Hatanpään valtatie risteyksen korttelin katujulkisivut ovat kaupunkikuvallisesti yhtenäiset ja rakennuskokonaisuus on säilynyt hyvin. Asuinkerrostalo on säilynyt hyvin alkuperäisessä asussaan ja näin edustaa rakennusaikakautensa tyylipiirteitä. Rakennus on merkittävällä sijainnilla linja-autoaseman, Sorinaukion, raitiovaunupysäkin ja kauppakeskuksien risteysalueella. Kaupunkikuvan säilymistä kannalta tärkeä rakennus.

Kuva 84. Vuolteenkadun ja Hatanpään Valtatien risteyksestä kuvattuna.

5.8.3 Vuolteenkatu 20

Rakennus sijaitsee Sorinkatu 1:ssä korttelin päässä rautatiestä. Tien toisella puolella on ortodoksinen kirkko. Samassa korttelissa on kivikerrostaloja, joiden kanssa on läheinen rakennusvuosi ja yhtenäinen tyyliuunta. Rakennus rakennettiin alkujaan 1910-luvun lopulla kenkätehtaaksi, mutta siihen on sijoittunut myöhemmin muutakin liiketoimintaa.⁶¹ Kohde on asemakaavalla suojeltu rakennus sr-3. Kolmikerroksisen tiilirakennuksen katutason kerroksessa on liiketiloja. Räystäslinjassa on tiiliornamentiikkaa. Kuusiruutuisten ikkunoiden puitejako on lähes alkuperäinen. Ulkoasun rakennetta korostava jäsenitys, ornamentiikka, pyöristetty rakennuksen kulma ja aumakatto ovat 1910–1920-luvun pelkistettyyn klassismiin liittyviä tyylipiirteitä.

Arvot

H, teollisuushistoria;
Rh, rakennustekninen ja arkkitehtoninen;
Y, maisemallisesti keskeinen sijainti.

Ominaispiirteet

Vuolteenkadun ja Sorinkadun risteuksen korttelin katujulkisivut ovat kaupunkikuvallisesti yhtenäiset ja rakennuskokonaisuus on säilynyt hyvin. Kaupunkikuvan säilymisen kannalta tärkeä rakennus. Pääjulkisivut kadulle päin ovat säilyneet hyvin alkuperäisinä. Kulmauksen portaat ovat myöhemää lisäystä. Rakennuskokonaisuuden Sorinkadun puoleinen kolmikerroksinen osa on saanut myöhemmin kaksi kerrosta lisää. Julkisivussa huomaa myöhemmän lisäyksen rajan tiilityypin vaihdoksesta.

Rakennus on suojeltu asemakaavalla merkinnällä sr-3.

Kuva 85. Vuolteenkadun ja Sorinkadun risteyksestä.

⁶¹ Siiri-tietopalvelu.

5.8.4 Asunto-Osakeyhtiö Sorinahde

Kaksikerroksinen vanha asuinrakennus sijaitsee Sorin- Vuolteenkadun kulmassa vilkkaalla risteysalueella osoitteessa Vuolteenkatu 22. Kaukonäkymissä rakennus on huomiokohde Rautatienkadun päätteenä ja Sorin siltaa lähestyttäessä. Talon yläkerros on 1900-luvun alun asuinrakennuksille tyypillisesti hirrestä ja alakerros tiiltä. Ulkoasu on säilynyt hyvin rakennusaikautensa materiaalien ja rakennustavan mukaisena. Rakennuksessa on graniittiperustukset ja rapattu tiilisokkeli. Konesaumattu peltikate on uusittu onnistuneesti. Julkisivujen kunnostuksen yhteydessä on palautettu alkuperäinen väritys.

Arvot

Rh, Rakennushistoriallinen ja -arkkitehtoninen;
Y, Maisemallisesti keskeinen sijainti

Ominaispiirteet

Rakennus on säilynyt hyvin alkuperäisenä jugend-tyylipiirtein ja todistusvoimaisena asumiskäytössä. Ratinassa se on merkittävä kohde, ensimmäisiä alueen asuinrakennuksia. Tyypiltään se on keskustakortteleille ominainen hirs- ja tilirunkoinen kaupunkitalo. Kaupunkikuvassa korostuu keskeinen asema Sorinaukion ja Ortodoksisen kirkon läheisyydessä, liikenteen solmukohdassa.

Kuva 86. Vuolteenkadun ja Rautatienkadun risteyksestä.

5.8.5 Sorinkatu 4

Kiinteistö sijaitsee Sorinkadun alkupäässä, katukuvassa keskeisessä asemassa. Lähiympäristössä kiinnittää huomioita 1900-luvun alkupuolen vanhimmat tehdas-, liike- ja asuinrakennukset. Sorinkatu 4 rakennuskokonaisuus näkyi rautatielle ja Sorin sillalle ennen vuonna 2021 valmistunutta kansiareena. Nykyisin rakennus jää Nokia Areenan sisäänkäyntien ja kujien väliin. Nokia Areenan ja läheisten korkeiden tornitalojen mittakaava on suhteessa Sorinkadun rakennuksiin osin ristiriitainen. Kaupunkikuva on tällä alueella eri aikakausien ja tyylien vastakohtia korostava. Ympäristö moninaisin muutoksin ja uusin toiminnoin on kuitenkin kaupunkikehityksen ilmiöistä hyvin todistava.

Kadussa tiiviisti kiinni oleva Sorinkatu 4 on kolmikerroksinen toimistotalo 1920-luvulta. Ulkoasun klassismin mukaiset tyylipiirteet ovat aiheiltaan pelkistetyt. Tunnusomaisia ovat sileä seinäpinta, ikkunasmyygien puuttuminen, pitkälle ulottuvat räystäät, ankara symmetria aukotuksen jäsenyksessä. Historiakuvia verratessa rakennukseen on 1980-luvun jälkeen tehty laajennus rakennuksen eteläpäättyyn ja sokkeliin on lisätty pyörökaari-ikkunat⁶². Laajennuksen eteläpäädyssä ei ole ullakkoikkunoita eikä alkuperäisen päädyn listadetaljeja. Kiinteistöllä on sisäpihalla toinen toimistorakennus, jota on luultavasti voimakkaasti laajennettu jälkikäteen.

Arvot	H , 1900-luvun kaupungistuminen, kaupunkiasumisen vaatimukset ilmiönä. Rh , moderni kaupunkirakenne ja kaavoitus, kerroksisuus, jatkuvuus. Y , maiseman huomiokohde
Ominaispiirteet	Sorinkatu 4 vanhin ja alkuperäinen osa on ulkoasultaan hyvin säilynyt. Sen ominaispiirteet liittyvät 1920-luvun Ratinan kaupungistumiseen, erityisesti asuin- ja liikekerrostaloja rakentamalla. Laajennusosa eteläpäähän on sovitettu alkuperäiseen rakennusosaan. Laajennuksen pienet yksityiskohdat paljastavat sen myöhemmäksi muutokseksi. Katukatossa graniitilla kehystetyt arkadityyppiset osat olivat aiemmin porttikongeja sisäpihalle.

⁶² Siiri-tietopalvelu.

Kuva 87. Sorinkadun julkisivu.

5.8.6 Hatanpään valtatie 15–17

Asunto Oy Ratinanhovi ja Viinikanhovi sijaitsevat maastoon sovitettuna ja porrastettuna tien laskiessa loivasti etelään. Tyypiltään rakennukset ovat asuinkerrostaloja, joiden pääsisäänkäynnit avautuvat katutasoon jalkakäytävälle. Julkisivut molemmissa ovat puhtaaksi muuratua punatiiltä. Asuinkerrostalot valmistuivat 1950-luvun puolivälissä, suunnittelijana oli Jaakko Tähtinen. Sisäpihalla järven puolella on autopaikoitusalue pihakannella. Parkkipaikalle on porttikongi kadulta sekä ajosilta Jokikadulta. Hatanpään Valtatie 17 pääjulkisivun ikkuna- ja ovi-aukkoja on korostettu tiiltä ja kiveä käyttäen. Ikkunoita kehystää tiilismyygit. Ikkunoiden alla on pystyyn ladotuista tiilistä vaakakorostus kerroslistojen tapaan. Porrashuoneiden lasiseinä antaa luonnonvalon portaikkoon ja tasanteille. Sokkeli on graniittia. Eteläpäädyssä on läpi kerrosten erkkeriosa ja klassismin koristeaiheista tyyllitellyt yksityiskohdat. Pihasivulla on pienet ulokeparvekkeet, joissa on valkoiset pinnakaiteet ja porrashuoneissa on tuuletusparvekkeet.

Arvot

H, modernisaatio, sosiaalishistoria.

Rh, moderni rakennusperintö.

Y, maisemallisesti keskeinen sijainti.

Ominaispiirteet

Kaksi kaupunkikerrostaloa muodostavat tiiviin ja tyylliltään yhtenäisen katusivun. Huomiota herättää ensin niiden punatiilijulkisivut. Asuinrakennusten toiminnot erottuvat hyvin aukotuksista ja yksityiskohdista. Asuinrakennukset edustavat tyylliltään 1950-luvun pelkistettyä kerrostaloarkkitehtuuria, jonka yksityiskohdissa on romanttisia viitteitä vanhempaan ja paikalliseen 1920-luvun arkkitehtuuriin.

Kuva 88. Jokikadun ja Hatanpään valtatie risteyksialueelta.

5.8.7 Tampereen sähkölaitos ja muuntamo

Sähkölaitos ja muuntamo sijaitsevat osoitteessa Tampereen valtatie 24 / Voimakatu 11. Rakennus on näkyvällä paikalla Tampereen valtatie ja Viinikanlahden rannan välissä. Rakennusmassa sijoittuu linja-autoaseman ja Ratinan rannan väliin pitkittäin. Arkkitehtuuriltaan rakennus liittyy vahvasti Tampereen kaupunkikuvan omaleimaisiin punatiilirakennuksiin. Rakennus toimii edelleen Tampereen energialaitoksena, johon sisältyy 3 rakennusosaa. Julkisivuilla on tunnistettavissa alkuperäisen 1910-luvun höyryvoima-aseman ja myöhempien laajennusten 1930–1950-luvun laitostoiminnot, halli- ja toimistotiloille tyypilliset suuret sali-ikkunat, pelkistetyt pylväsaiehet ja puhtaaksi muuratut punatiilijulkisivut.

Arvot

H, teollisuushistoria.

Rh, arkkitehtoninen, rakennustekninen.

Y, Kaupunkikuvallisesti tärkeä rakennus, maisemallisesti keskinen

Ominaispiirteet

Tampereen tehdasrakennusten joukossa sähkölaitos ja muuntamo todistavat hyvin paikallisesta teollisuushistoriasta. Kokonaisuus on edustava ja kerroksinen. Arkkitehtonisesti muodoltaan ja tyyliältään se on yhtenäinen koskenrannan punatiilisten teollisuusrakennuksien kanssa. Eheänä säilyneen laitoksen käyttötarkoitus on pysynyt samana. Kohde sijaitsee kaupunkikuvallisesti merkittävällä paikalla Tampereen valtavyhlän ja Viinikanlahden välissä.

Rakennukset on suojeltu asemakaavalla merkinnällä sr-8.

Kuva 89. Vuoden 1955 laajennus on kaupungin rakennustoimiston arkkitehtiosastolla tekemien piirustuksien mukainen.

Kuva 90. Vanhimmassa höyryvoima-asemassa on komeat kaari-ikkunat.

Modernit kohteet

5.8.8 Ratinan silta ja Ratinanniemen rantapuiston näkymä

Valtatien Ratinan suvannon ylittävä silta. Silta yhdistää Hämeenpuistosta lännestä tulevan liikenteen Tampereen Valtatietä itään, eli itäiseen kaupunginosaan ja ohjaa sitä kautta liikenteen Viinikan liittymään. Silta yhdistää myös Hämeenpuiston, eteläpuiston ja Ratinannokanpuiston. Sillalla on molemmin puolin kevyenliikenteen väylät ja keskellä on neljä ajokaistaa. Sillan ali kulkee kevyenliikenteenväylä, jonka reitti kulkee Pyhäjärven rannalta Tammerkosken rantaan. Sisävesiliikenne on vilkasta sillan ali Laukontorilta Pyhäjärvelle. Ratinan puolella sillan alla on ulkoliikuntasali ja Nalkalan puolella kulkee Näsilinnankadun ja Tampereen valtatie liittymäluiska sekä kulku eteläpuistoon.

Ratinan silta on peruskorjattu 2010-luvulla. Kohde on suojeltu RM II erittäin merkittävänä ja sen alkuperäisyysaste on suuri.⁶³ Silta on holvikaarisilta, jossa on ns. Contractor-tyyppinen vedenalainen valu.⁶⁴

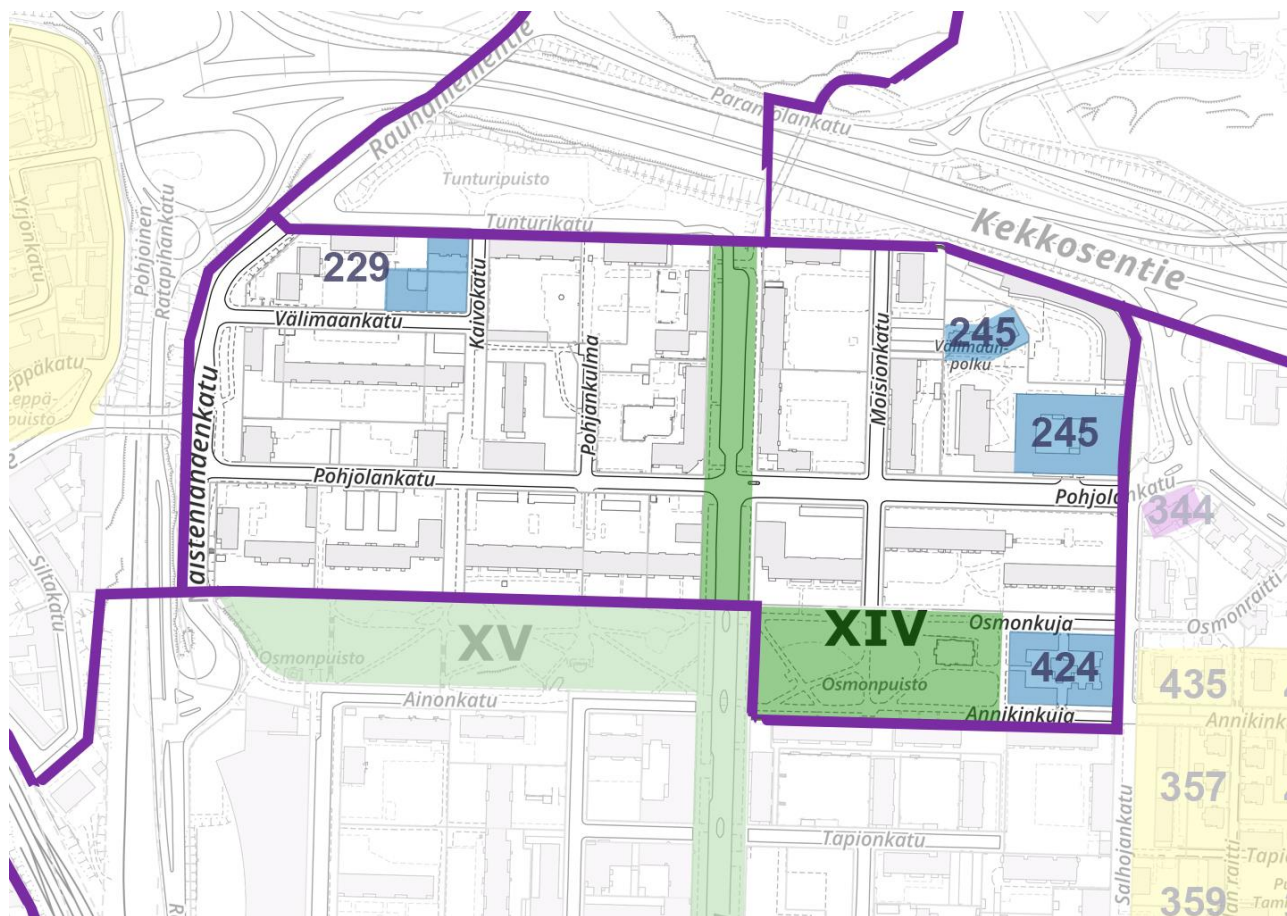

Kuva 91. Ratinan silta. Lähde: Siiri-tietopalvelu.

⁶³ Siiri-tietopalvelu.

⁶⁴ Koskesta Voimaa- sivusto www.koskivoimaa.fi

5.9 XIV Osmonmäki

Kuva 92. Osmonmäen kaupunginosan kartta valituista kohteista ja alueista.

Tyyppi	Nimi	Kortteli	Arvo
Kohde	<u>Asunto Oy Tunturikatu 8</u>	229	PA
Kohde	<u>Asunto Oy Naistenlahdenristikatu 7 (Solantalo)</u>	229	PA
Kohde	<u>As. Oy. Välismaankatu 25</u>	245	PA
Kohde	<u>Haarlan paperitehdas</u>	245	PA
Kohde	<u>Annikin puutalokortteli</u>	424	PA
Puistoalue	<u>Osmonpuisto</u>	yleinen	PA
Puistoalue	<u>Tammelan torilta lähtevät puurivit (Ks. Tammela)</u>	yleinen	PA

Taulukko 11. Osmonmäen valitut kohteet ja alueet.

Alueen kuvaus

Osmonmäeksi kutsuttu Tammelan pohjoisosa sijaitsee rautatien itäpuolella etelärajana Ainonkatu, pohjoisessa Kekkosentie ja idässä Salhojankatu. Alueen liikennettä pääkaduille lännestä välittää rautatien ylittävä Lapintien Kastinsilta. Sillalta liikenne jakautuu kaupunginosan pääväylille, jotka puolestaan ohjaavat läpikulkuliikennettä länsi-itäsuunnassa Kalevaan. Nykyaikainen korttelirakenne ja tieverkosto perustuvat vuonna 1966 hyväksytyyn asemakaavaan, jossa vanha ruutukaava muutettiin merkittävästi. Puukortteleiden paikoille suunniteltiin suurtortteleita ja paikoitusalueita lähiöperiaatteiden mukaisesti. Osa pohjois-etelä -suuntaisista kaduista säilytettiin kävelyteiksi, jolloin Tammelan puistokadun kaupunkikuvallinen rooli bulevardina vahvistui. Itä-länsi suunnassa liikenne keskittyi Pohjolankatuun, sekä jalankulun osalta Osmonpuistoon. Puisto on edelleen tärkeä kohtaamisalue ja sen asema sellaisena on säilynyt ruutukaavan ajalta, vaikkakin nykyään se liittyy kerrostalomiljööseen eri tavalla. Pohjois- ja eteläpuoleiset kuusi-seitsemän kerroksiset rakennukset reunustavat puistoa muurimaisesti. Osmonpuiston liittyminen Tammelan puistokatuun on tärkeä solmukohta alueella, sillä sieltä avautuvat pitkät katunäkymät etelään ja pohjoiseen. Nykyään Osmonmäellä on vain muutama poikkeuksellista esimerkkiä, jotka viittaavat edelleen ruutukaavan aikoihin.

Kuva 93. Osmonmäen ortoilmakuva vuodelta 1946. Tammelan alueella oli puukaupungin ruutukorttelirakenne, joka oli muuttumassa vuoden 1966 kaavan mukaisesti aina 1990-luvulle asti. Lähde: MML, paikkatietoikkuna (22.2.2024).

Alueen historia

Osmonmäen rakentuminen alkoi 1890-luvulla Kyttälän saneerauksen seurauksena. Ainonkadun ja Osmonkadun väliselle alueelle valmistui vuonna 1911 suorakulmion muotoinen Osmonpuisto, joka tuli Pohjois-Tammelan suosituksi virkistysalueeksi. Muuten kaupunginosa koostui pääosin matalista umpikortteleista, joiden keskellä oli vehreä keskuspiha. Kuten muualla Tampereella, asuinkokonaisuuksien seassa sijaitsi teollisuutta, kuten kenkätehtaita ja -verstaita. Osmonmäellä oli lisäksi erilaisia teollisuuslaitoksia, kuten Kone ja Terä Oy:n tehdas Tammelan puistokadun varrella, vuonna 1920 toimintansa aloittanut Vaatetus Oy Pohjolankadulla sekä

Tampereen Puunjalostustehtas Oy Moisionkadulla.⁶⁵ Artturi Sola perusti Antti Alfred Tähtisen kanssa vuonna 1915 rakennustoimisto Tähtinen & Sola -nimisen yrityksen, josta kasvoi 1950-luvun puoliväliin mennessä liikevaihdoltaan Suomen suurin rakennusalan yritys. Muita aikakauden tunnettuja yrityksiä rakennuksineen olivat mm. Tampereen Rohdos ja lääketehdas Star, sekä Suomen trikootehtas. Tähtinen & Sola oli varsinkin Tampereella merkittävä rakentaja. Osmonmäen alue oli kuitenkin keskimääräistä köyhemmän väen alue, ja se oli jopa Tammelan sisäisessä vertailussa Tammelan köyhin kaupunginosa.⁶⁶

Rakennus osoitteessa Pohjolankatu 25 liittyy 1940-luvun Osmonmäen vahvaan teollisuushistoriaan. Entinen Haarlan paperitehtaan kiinteistö on sijainniltaan ja ulkoasultaan tyypillinen vanha tehdasrakennus, joka on kokenut monen otteeseen sisätila- ja käyttötarkoituksen muutoksia, mm. oppilaitos- ja toimistotiloiksi, osin asuintiloiksi ja viime aikoina palvelukeskukseksi. Rafael Haarla Oy rakennutti tontille paperinjalostustehtaan, jonka päätuotteena olivat kirjekuoret. Alkuperäisen osan suunnittelijana oli arkkitehti Harry W. Schreck. Tehdasrakennus laajennettiin vuonna 1960, arkkitehtinä oli Jaakko Tähtinen, joka oli keskeinen suunnittelija Tampereen sodanjälkeisessä rakentamisessa.⁶⁷

Vuonna 1966 vahvistettiin uusi Antero Sirviön suunnittelema saneerauskaava, joka koski koko Tammelan aluetta. Sen mukaan vanhoja kortteleita yhdistettiin suurkortteleiksi, johon suunniteltiin 6–7-kerroksisia asuinkerrostaloja ja laajoja paikoitusalueita. Asuminen ja teollisuus eriytettiin ja Tammelasta tuli asuinalue. Asemakaavan ajatuksena oli ajan hengen mukaisesti valon pääsyn takaaminen asuntoihin väljän rakentamisen keinoin sekä viheralueiden ja kävelykatujen luominen terveellisyyttä ja hygieenisyyttä edistämiseksi.⁶⁸ Bulevardit edustavine puuriveineen, Tammelan puistokatu ja Väinölänkatu, sekä niiden risteyskohdassa sijaitsevat Tammelantori ja Emil Aaltosen puisto säilytettiin ehjänä kokonaisuutena. Osmonpuisto oli tarkoitus laajentaa itään Salhojankadulle asti koko Tammelan palvelevaksi puistoalueeksi. Vaikkakin asemakaavan toteutuminen sai vauhtia 1970- ja 1980-luvulla, puiston reuna siirrettiin kahden korttelin verran itään, niin että purettavaksi merkitty Annikin kortteli säilyi. Osmonmäen vanhasta miljööstä muistuttavia kokonaisuuksia jäi muutama lisäksi itä- ja pohjoisilla.

⁶⁵ Suodenjoki, 2019.

⁶⁶ Suodenjoki, 2019.

⁶⁷ Lyyra-Seppänen, 2006, 4–5.

⁶⁸ Pöntys, 2021.

Kohteet

5.9.1 Asunto Oy Tunturikatu 8

Vuonna 1939 valmistunut asuinkerrostalo sijaitsee Osmonmäen pohjoislaidalla Kaivokadun ja Tunturikadun risteyksen lounaiskulmassa, rajoittuen pohjoisessa rakentamattomaan ja vajaa-käytöllä olevaan Tunturipuistoon. Korttelissa sijaitsee lisäksi 1930-luvun klassismia edustava asuintalo, umpeenkasvanut rakentamaton tontti, sekä hallitsevana piirteenä saneerauskaavan tuottamaa elementtiasuinrakentamista, joka parkkikenttien ohella hallitsee myös lähiympäristön kaupunkikuvaa, pienten puistikkoalueiden sitä ajoittain rikkoessa. Pohjoisesta valtatieltä katsottuna kohde erottuu Tunturipuiston takaa uudemmasta katujulkisivusta. Talo on siten huomiokohde sitä ympäröivässä, saneerauskaavan tuottamassa kaupunkikuvassa.

Katulinjaan kiinni rakennettu talo yhdessä läheisen Solan talon kanssa on muistuma alueen puutalojen aikaisesta korttelirakenteesta. Asfaltoitua pihaa rajaa itäpuolelta muurattu ja rappattu aita, jossa on pyöreitä aukkoja ja koristeellinen metalliportti. Rakennus edustaa funktionalismin pelkistettyä tyyliä, jossa asumismukavuudet olivat tasa-arvoiset kaikille: yhteneväiset sosiaaliset uudistukset tukivat niin työväen kuin keskiluokan kaupunkiasumista. Pohjoisjulkisivun keskelle symmetrisesti sijoittuu massiivisin kivikehyksin koristeltu Tunturikadun pääsisäänkäynti. Toinen sisäänkäynti vie eteläpuoleiselle talon pihalle. Pitkillä sivuilla on erkkerit, joilta pääsee pienelle lasittamattomalle ulokeparvekkeelle. Erkkereiden keskellä on kolmiruutuinen ikkuna jaettu pystysunnassa. Puuovet ja ikkunoiden puitejako ovat tietyvästi alkuperäisiä. Rakennus on pääosin julkisivuiltaan alkuperäisessä asussa.

Arvot	H , modernisaatio Rh , arkkitehtoninen; Y , maiseman huomiokohde
Ominaispiirteet	Rakennus on pohjoisen Osmonmäen vanhinta rakennuskantaa ja erottuu sitä ympäröivästä saneerausajan tuottamasta kaupunkikuvasta. Funktionalismia edustava rakennus on säilynyt hyvin hahmoltaan. Koristelematon ja selkeä rakennustyyli on funktionalismin mukaista, ja julkisivujen jäsenitys todistaa modernismin mukaisista asumisvaatimuksista: tehokkuus ja käytännöllisyys. Erityistä on rakennuksen ankaran säännönmukainen aukotus, erkkeri- ja ikkunarivein, sekä näiden mittasuhteet julkisivussa. Parvekkeiden molemmilla puolilla on isohkot piiput, jotka jäsentävät pihajulkisivua. Ulkoasun yksityiskohdat ja materiaalit ovat säilyneet hyvin alkuperäisinä.

Kuva 94. Funktionalistinen kerrostalo osoitteessa Tunturikatu 8, näkymä luoteesta. Talon edessä Tunturipuiston puustoa.

5.9.2 Asunto Oy Naistenlahdenristikatu 7 (Solantalo)

Vuonna 1930 valmistunut asuinkerrostalo sijaitsee Osmonmäen pohjoislaidalla osoitteessa Välimaankatu 7, samassa korttelissa funktionalistisen ja uudempien elementtitalojen kanssa. Ympäristön hallitsevana piirteenä on avokorttelimaisesti sijoitellut modernit elementtikerrostalot laajoine asfaltoituine paikoitusalueineen. Katulinjaan kiinni rakennettu, klassismia edustava rakennus on huomiokohde Välimaankadun muutoin modernistisessä katukuvassa. Välimaankadun ympäristö ei enää edusta Solantaloon valmistumisen aikakautta. Rakennus kertoo yhdessä läheisen 1930-luvun asuinkerrostalon kanssa alueen varhaisen modernismin mukaisesta kaupungistumisesta sekä asuinrakentamisesta.

Rakennus on symmetrinen L-muotoinen tiilirakennus, jonka ulkomuoto ja koristeaiheet ovat hyvin klassismin mukaisina säilyneet. Kuusiruutuiset ikkunat on palautettu 2020-luvun alussa, kun ne olivat aikaisemmin uusittu 1950-luvun lopulla ruuduttomilla ikkunoilla⁶⁹. Pääsisäänkäynti on Välimaankadulta, jossa on myös pariovet kellariin. Länsijulkisivulla on porttikongi pihalle. Asfaltoidulla sisäpihalla on toinen sisäänkäynti, jonka yläpuolella on sisäänvedettyjä tuuletusparvekkeita pinnakaiteilla.

Arvot	H , varhainen kaupungistuminen; Rh , arkkitehtoninen; Y , maiseman huomiokohde
Ominaispiirteet	Rakennus on pohjoisen Osmonmäen vanhinta rakennuskantaa. Se erottuu huomiokohteena ympäröivästä saneerausajan tuottamasta kaupunkikuvasta. Klassismin mukaiset yksinkertainen perushahmo, aukotus ja julkisivudetaljit ilmentävät hyvin rakennusaikakauttaan. Julkisivulla on murretun keltainen väritys, valkoiset detaljit ja sileä rappaus. Pääsisäänkäynti ja porttikongi on korostettu palkkipäätteisellä portaalilla, Sokkelissa on harmaa karkearappaus ja profiililista. Ensimmäisen kerroksen ikkunoiden yllä on palkkipäätteet ja alaosassa peilikomerot. Rakennuksessa on matala aumakatto. Yhdessä Tunturikatu 8:n asuinkerrostalon kanssa kohteet kertovat pohjoisen Osmonmäen kaupungistumisesta, mutta ne ovat jääneet kaupunkirakenteen suurten muutosten vuoksi alueensa yksittäisiksi vanhemman rakennuskannan edustajiksi.

⁶⁹ Manninen, 2021.

Kuva 95. Välimaankatu 7.

5.9.3 As. Oy. Välimaankatu 25

Vuonna 1927 valmistunut asuinkerrostalo sijaitsee osoitteessa Pohjolankatu 27, arkkitehtonisesti ja teollisuushistoriallisesti merkittävän Haarlan tehtaan kiinteistön luoteispuolella. Klassismia edustavan rakennuksen suunnittelija on rakennusmestari Eetu Murros⁷⁰. Rakennuksen ympäristö on muuttunut merkittävästi eri vuosikymmeninä, minkä seurauksena uudempi rakennuskanta erottuu kohteesta voimakkaasti tyyliiltään ja mittakaavaltaan: kaksikerroksinen talo jää lähes huomaamattomaksi uudistuneen, korkeasta rakentamisesta koostuvan korttelin keskelle. Kortteli on nykyisellään epäyhtenäinen sisältäen kaupunkikuvallisesti, arkkitehtonisesti sekä toiminnallisesti toisistaan eriäviä rakennuksia.

Rakennuksen taittuva muoto koostuu kahdesta siivestä. Ne sijoittuvat rakennusaikanaan umpikorttelin reunalle, ruutukaavasta poikkeavan diagonaalisen kadun varrelle. Tästä juontuu myös rakennuksen erikoinen sijainti vinottain nykyisen korttelin sisäpihan keskellä. Rakennustapa on ensimmäisten kaupunkitalojen mukainen, jotka olivat kivirakenteisia alakerroksiltaan ja hirsirakenteisia ylemmiltä kerroksiltaan. Puutaloklassismia edustavat tyylipiirteet ovat säilyneet pääsääntöisesti hyvin alkuperäisessä ulkoasussaan.

Arvot	H , asutushistoria, varhainen kaupungistuminen; Rh , arkkitehtoninen.
Ominaispiirteet	Kohteen rakennustapa, perushahmo ja detajiiikka ovat säilyneet rakennusaikakautensa mukaisina. 1920-luvun klassismia piirteet edelleen nähtävissä: kappalemäinen muoto, matala aumakatto, pystyrimoitettut sekä rapatut ulkoseinät, yksinkertaiset listoitukset, säännöllinen ikkunajako, ruutuikkunat, ullakkokerroksen rytmitys haukkaikkunoin ja vaalein pystyrimoituksin. Kohde on ainoa rakennusaikakautensa ja -tyylinsä edustaja Osmonmäen voimakkaasti eri vuosikymmeninä uudistuneessa koillisosassa. Sen asema ja sijainti omassa koordinaatistossaan kertoo jokseenkin edelleen Tammelan 1920-luvun korttelirakenteesta.

Kuva 96. As Oy Välimaankatu 25 on eheänä säilynyt 1920-klassismia edustava asuinrakennus.

⁷⁰ [Asemakaavan 8380 dokumentit.](#)

5.9.4 Haarlan paperitehdas

Pohjolankatu 25:ssä entinen Haarlan paperitehdas valmistui vuonna 1943 ja se muodosti 1960-luvulle asti oman korttelin Osmonmäen itäosalla. Sen asema kaupunkikuvassa on hie- man muuttunut, sillä kortteli on laajentunut pohjoiseen ja länteen. Tehdasrakennus on kuiten- kin edelleen huomiokohteena Pohjolankadun ja Salhojankadun varrella. Vuonna 1960 valmis- tunut tiilirakenteinen kaksikerroksinen laajennusosa talon länsipuolella purettiin vuosina 2014– 2015. Nykyään sen paikalla on asuinkerrostaloja, joista yksi toimii entisen paperitehtaan julki- sivun jatkeena Pohjolankadun varrella.

Alkuperäinen tehdasrakennus, joka on pääosin säilynyt perushahmoltaan muuttumatta, on pohjaratkaisultaan neliömäinen keskeisellä sisäpihalla ja pääosin neljäkerroksinen. Itäsiiven yläpuolella on kuitenkin jälkikäteen rakennettu sisäänvedettyjä teknisiä tiloja ja länsipuoleinen siipi on ollut alun perin kolmikerroksinen.

Koristelemattomat julkisivut edustavat tehdasarkkitehtuurin puhdaspiirteistä funktionalismia, jossa pitkät ikkunarivit ja oviaukotukset on sijoitettu säännöllisesti. Julkisivupinnat ovat sile- äksi rapattuja ja nykyään valkoiseksi maalattuja, joka tietävästi vastaa lähelle alkuperäistä vä- ritystä. Ikkunat ovat osin palautettu alkuperäiseen moniruutuiseen muotoon. Eteläpuoleiset pitkänomaiset parvekkeet yhdellä pyöristetyllä sivulla ovat tyylikkäästi yksityiskohtia.

Viime vuosina alkuperäinen rakennuskokonaisuus kunnostettiin vanhusten palvelutaloksi (Poh- jolan palvelukeskus). Käyttötarkoituksen muutoksen talo on perusteellisesti korjattu.

Arvot

H, teollisuushistoria;
Rh, arkkitehtoninen;
Y, maisemallisesti keskeinen.

Ominaispiirteet

Entisen Haarlan tehdastalo on arkkitehtonisesti ja kaupunkikuvallisesti merkittävä Pohjolankadun ja Salhojankadun risteyskohdan kiintopisteenä. Rakennushistoriallisesti se edustaa 1940-luvun teollisuusrakentamisen pe- rinnettä ja funktionalismin aikakauteen liittyvää tehdasarkkitehtuuria. Julki- sivut ja perushahmo selkeine massoitteluineen ovat pääosin hyvin säily- neet. Kohde on inventoitu vuonna 2006 ja suojeltu asemakaavalla vuonna 2012.

Suojeltu asemakaavalla merkinnällä sr-6.

Kuva 97. Haarlan paperitehdas Pohjolankadun ja Salhojankadun risteyksestä katsottuna.

Kuva 98. Talon julkisivu itään. Julkisivun värit ja ikkunoiden puitejako on palautettu alkuperäiseen muotoonsa.

5.9.5 Annikin puutalokortteli

Kortteli sijaitsee Osmonmäen kaakkoiskulmassa ja muodostaa itäisen päätteen siihen rajautuvaan Osmonpuistoon. Kortteliä ympäröi Annikinkuja, Salhojankatu, Osmonkuja ja Mäkipäänkatu. Tammelan kaavassa vuodelta 1966 Annikin kortteli oli merkattu Osmonpuiston jatkona, mutta se jäi toteutumatta. Osmonpuiston alueella on pääosin 1970–1980-luvulla rakennettuja korkeita elementtitaloja, jotka ympäröivät Annikin kortteliä muurimaisesti pohjoisessa ja etelässä. Idässä kortteli puolestaan kytkeytyy Puu-Tammelan alueeseen. Annikin puutalokortteli on jäänyt ainoaksi esimerkiksi vuosisadan vaihteen Tammelan rakennuskannasta. Vuonna 2003 vahvistettiin uusi alueen kaava, jonka mukaan korttelin rakennukset on osoitettu suojeltavaksi.

Rakentamisaika ajoittuu vuoteen 1909. Kokonaisuuteen kuuluu kaksi kaksikerroksista ja yksi yksikerroksinen talo, jotka reunustavat yhtenäisen sisäpihan ja sen keskellä sijaitsevan tiilirakenteisen talousrakennuksen. Julkisivut ovat osittain tiili- ja osittain puurakenteisia, joka on nykyään varsin harvinainen työväenasuntokulttuuria edustava rakennustyyppi. Sokkelit ovat kadun puolella rapattuja ja pihan puolella käsittelemättömiä. Kortteliin toteutettiin mittava peruskorjaus vuosina 2011–2012⁷¹, jonka myötä rakennuksen alkuperäinen rakennustapa ja jugendin mukaiset arkkitehtoniset piirteet ovat säilyneet nykypäivään. Myös perushahmo ja katotuodot ovat tiettävästi alkuperäisiä.

Arvot	H , asutushistoria, työväenasuntokulttuuri; Rh , arkkitehtoninen; Y , maisemallisesti keskeinen.
Ominaispiirteet	Tammelan alueen ainoa säilynyt puutalokortteli kertoo alueen puutalokorttelien kaupunkihistoriasta, teollisuushistoriasta sekä sen ajan työväestön asuttamisen muutoksista. Puujugendin edustaja, jonka ominaisimmat piirteet ovat hyvin säilyneet, kuten julkisivun kerros- ja kehyslistojen väritys, pieniruutuiset ikkunat, fasadin horisontaalinen jaottelu, säännöllinen aukotus pääjulkisivulla, koristeelliset räystäskonsolit ja poikkiääty puiston puolella. Rakennus sijaitsee maisemallisesti keskeisessä asemassa Osmonpuiston päätteenä ja se on arvokas osa nykyistä Puu-Tammelaa. Rakennukset on suojeltu asemakaavalla merkinnällä sr-41.

⁷¹ Siiri Tietopalvelu.

Kuva 99. Annikin puutalokorttelin julkisivu Salhojankadun ja Annikinkujan risteyksestä katsottuna.

Puistoalueet

5.9.6 Osmonpuisto

Osmonmäen kaupunginosan läpi itä-länsisuunnassa kulkeva Osmonpuisto sijoittuu elementti-kerrostalojen väliin Tammelan pohjoisosassa, Osmonmäen kaupunginosan rajalla. Puisto sijaitsee korkealla muuhun ympäristöönsä nähden. Parhaiten se on saavutettavissa idästä Tammelan puistokadulta, jossa se kytkeytyy Tammelan puistokadun puustoon. Puisto käytävien liittyy esteettä pohjoispuolen korkeaan kerrostalorivistöön pitkien vehreiden kävelyteiden ja käytävien avulla. Tammelan puistokatu halkaisee Osmonpuiston itäiseen ja läntiseen osaan. Läntinen osa on vehreä kaupunkipuisto, ja itäisellä puolella sijaitsee leikkipuisto sekä koripallokenttä. Osmonpuiston päällysteenä on pääasiassa nurmikenttää ja hiekkapolkuja. Puiston pääkäytävät ovat itä-länsisuuntaiset. Merkittävämpänä piirteenä puiston läpi kulkee diagonaalisia pienempiä polkuja, mikä oli tyypillinen ratkaisu 1900-luvun alkupuolen kaupunkipuistoissa. Kasvillisuutena on lehtipuita, mäntyjä sekä pensaita. Puisto on tärkeä kaupunkilaisten viher- ja virkistysalue Tammelassa. Puistoon vuonna 1930⁷² rakennettu soittolava sijaitsee puistossa paikalla, jossa se toimii päätteenä koko Tammelan läpi pohjois-eteläsuunnassa kulkevalle Pinninkadulle.

Arvot

H, puisto- ja sosiaalhistoria;
Rh, arkkitehtoninen, kaavoitushistoria;
Y, maisemakokonaisuus.

Ominaispiirteet

Puiston muoto, asemointi ja kaavoituksellinen ratkaisu ovat jäänteitä Tammelan alkuperäiseltä ruutukaava- ja puukorttelialajalta, jolloin puisto toimi sekä virkistykseen että palojen katkaisijana puukortteleiden välissä. Kaupungin arkkitehtiosaston suunnitteleman uusklassisen lavan rakentamistapa ja ulkomuoto ovat säilyneet alkuperäisen mukaisina. Betonirakenteet ja pinnat edellyttävät huoltoa, koska lava erottuu hyvin katunäkymässä Aionkadulta ja Pinninkadun päätteenä. Lavan rakentamisella on kytkös aikakaudella vallinneisiin kaupungin virkistys- ja ehostustoimenpiteiden myyntiin. Lava on Pinninkadun kaupunkikuvallinen päätte ja puisto kaupunginosan asukkaiden lähivirkistysalue.

⁷² Hinnerichsen, 2016.

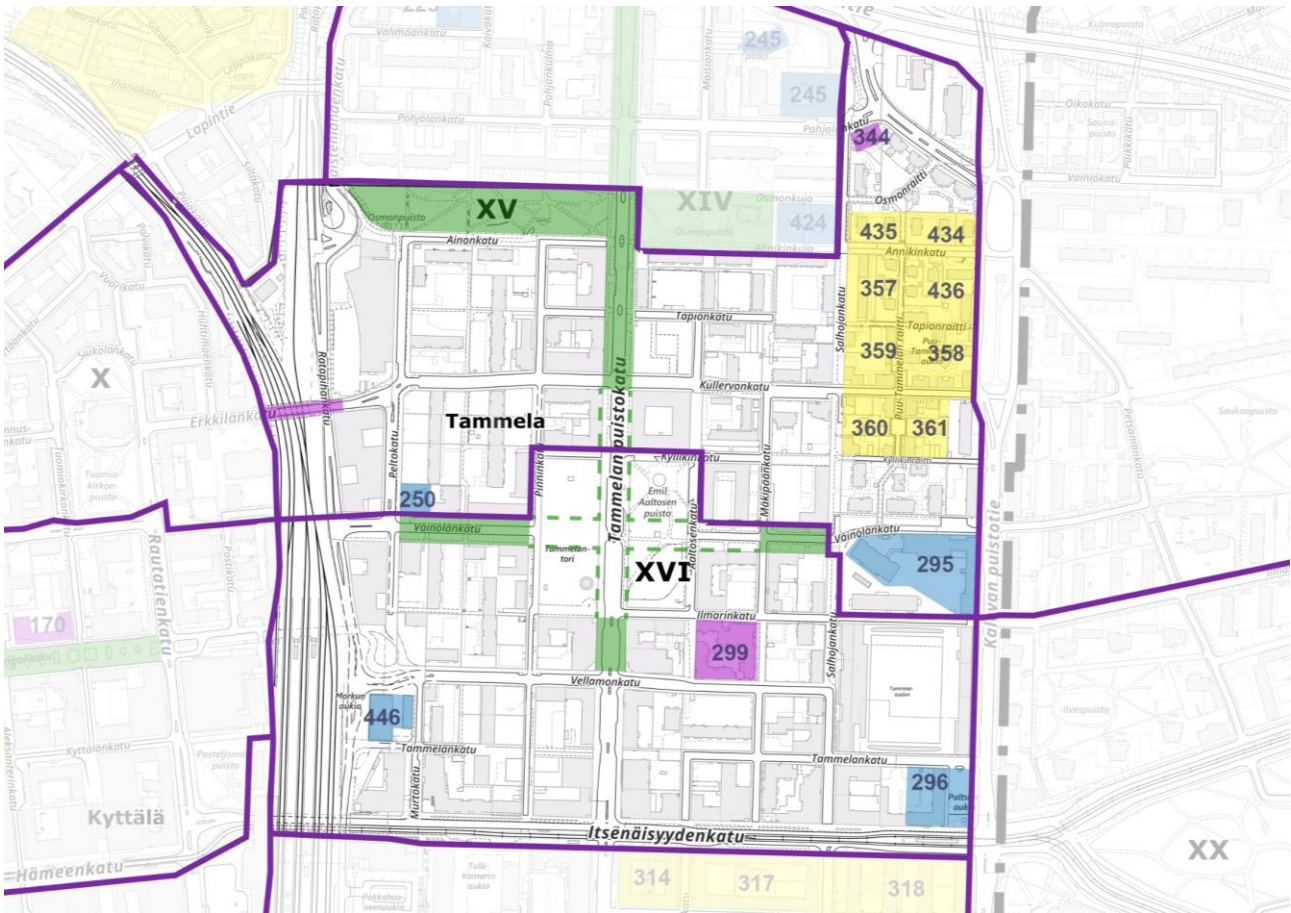

Kuva 100. Osmonpuiston polkuja ja kasvillisuutta.

Kuva 101. Uusklassismin tyylipiirteiden mukainen esiintymislava Pinninkadun päätteenä rinteessä.

5.10 XV-XVI Tammela

Kuva 102. Tammelan kaupunginosan kartta valituista kohteista ja alueista.

Tyyppi	Nimi	Kortteli	Arvo
Kohde	<u>Lidmanin talo</u>	250	PA
Kohde	<u>Tammelan koulukokonaisuus</u>	295	PA
Kohde	<u>As Oy Kalevanlukko</u>	296	PA
Kohde	<u>Vanha tavara-asema ja rautatieläisten talo</u>	446	PA
Pienalue	<u>Puu-Tammela</u>	343, 357–361, 435–436	PA
Puistoalue	<u>Tammelan torilta lähtevät puurivistöt ja Tammelan puistokatu</u>	yleinen	PA/RKY
Puistoalue	<u>Osmonpuisto (kts. Osmonmäki)</u>	yleinen	
Moderni	<u>Asunto Oy Terästammela</u>	344	PA
Moderni	<u>Erkkilän silta</u>	yleinen	PA
Moderni	<u>Vellamon kortteli</u>	289	PA

Taulukko 12. Tammelan valitut kohteet ja alueet.

Alueen kuvaus

Tammela muodostuu kaupunginosista XV ja XVI rajautuen Itsenäisyyskadusta Osmonpuistoon ja rautatiestä Kalevanpuistotiehen. Nykyään Tammela on ajallisesti monikerroksinen kaupunginosa, jonka rakennuskannassa on säilyneenä edustajia sen jokaiselta aikakaudelta.

Tammelan keskiosaan kuuluva Puu-Tammela kuuluu pääosin alueen vanhimpaan rakennuskantaan, minkä säilyttämisvaatimukset voimistuivat vasta 1980-luvulla. Tehtaiden työläisasunnoiksi rakennettamia taloja ovat säilyneet Akolinna ja Pikilinna. Vanha rakennuskanta on pääosin kaupungin rakennustoimistossa Bertel Strömmerin johdolla suunniteltua ja edustaa 1920-luvun klassismia. Strömmerin lisäksi muita suunnittelijoita ovat olleet mm. Vilho Kolho ja Eetu Murros.

Tammelan alueella ympäristössä kohtaavat eri aikakausien kaavoituksen ilmiöt ja ihanteet, erityisesti Tammelan 1960-luvun saneerauskaavaa seurannut teollinen elementtirakentaminen, Kalevan kaupunginosan 1950-luvun ihmisen mittakaavan ja luontoyhteyden huomioiva rakennuskanta sekä Tammelan stadionkompleksin ilmentävä nykyarkkitehtuuri ja -asuntorakentaminen. Stadionin rakentamisen myötä Tammelan koulukokonaisuuden maisemalliset arvot ovat muuttuneet merkittävästi. Erityisesti avoimet näkymät, yhtenäiset puurivit vanhan pallokentän ja koulun avoimen piha-alueen välillä ovat purkautuneet. Vanhin Tammelan koulurakennus 1900-luvun alusta ei erotu hyvin Kalevan puistotieltä kaukonäkymissä. Katutila Salhojan- ja Ilmarinkadulla on muuttunut kuilumaiseksi. Tammelan Stadionin itäisivulla Kalevan puistokadun arvo on heikentynyt korkean rakentamisen myötä. Ilmarinkadulla lehmusrivi on säilyneet vain koulun piha-alueen reunalla.

Alueen historia

Tammelan kaupunginosa on saanut nimensä vanhan Tammelan torpan mukaan, joka oli kuullut Hatanpään kartanon alaisuuteen. 1800-luvun puoliväliin saakka alueen maat olivat suurelta osin peltoalueina. Vuonna 1877 Tammelaan oli laadittu ensimmäinen asemakaava F.L. Caloniuksen toimesta. Vuoden 1887 Caloniuksen toinen asemakaava johti vasta rakennustöihin, jonka seurauksena purettiin esimerkiksi myös Tammelan torppa. Ruutukaavaan myötä nykyinen Tammelan torikin sai jo nykyisen muotonsa ja paikkansa. Kaavan peruja ovat vielä nykyäänkin torilta lähtevät Tammelan puistokadun ja Väinölänkadun suuntaista neljä puistokatu.⁷³

Tammela oli pitkään leimallisestikenkätehtaan aluetta, vaikka muutakin teollisuutta löytyi alueelta. Alueen asukkaista työväestöön kuului 1900-luvun alussa lähes 80 %, jonka myötä alueelle rakennettiin paljon työläisille asuinrakennuksia. Konemestari G.E. Lidman vaimoineen rakennutti talon leipomo- ja myymälärakennukseksi. Kolmessa osassa vuosien 1902–1908 välillä rakentuneen talon suunnitteli Vihtori Heikkilä, joka suunnitteli Tampereelle useita, nyt jo purettuja jugendin ja uusrenessanssin tyylipiirteitä yhdisteleviä rakennuksia.⁷⁴

Anninkadun puutalokorttelin rakennukset ovat valmistuneet 1907 rakennusmestari J. Pirjolan suunnittelemina. Alun perin korttelissa toimi mm. kenkätehdas, jonka toiminnan loppumisen jälkeen tilat muutettiin työväen asunnoiksi.⁷⁵

1900-luvun alussa Tammelan alueen väkiluku kasvoi huimaa vauhtia ja alueelle rakennettiin Georg Schreckin suunnittelema kansakoulurakennus vuonna 1911. Rakennuksen vapaa

⁷³ Siiri-tietopalvelu

⁷⁴ Siiri-tietopalvelu.

⁷⁵ Nikula 2012.

sijoittelu tontilla kertoo aikakauden suunnitteluihanteesta, jossa pyrittiin luokkien valonsaannin maksimointiin. Historiallisesti on merkittävää, että koulu oli punaisten hallussa 1918 ja kärsi vaurioita sisällissodan tulituksissa. Rakennuksessa toimi koulumuseo 1980-luvun alkuun saakka ja se peruskorjattiin 2004–2005.⁷⁶

Puutalovaltainen Tammela kärsi pahoja vaurioita sisällissodassa 1920-luvulla, minkä seurauksena rakennettiin monin paikoin täysin uudelleen. Tammela alkoi muuttua muun yhteiskunnan muutoksien ja väestön kasvun mukana 1950-luvulta alkaen, jonka jälkeen alueelle valmistui 1966 saneerauskaava, joka muutti Puu-Tammelan alueen 6–7 kerroksisten betonielementtitalojen alueeksi. Alue muuttui myös sosiaalisesti, kun entinen vuokrataloalue muuttui omistus-asumiseen painottuvaksi. Tammelan saneerauskaavoituksen yhteydessä Annikin puutalokorttelia esitettiin puistoalueeksi, mutta talot jäivät lopulta purkamatta.⁷⁷

Lisäksi Tammelan kouluun rakennettiin ajanmukainen funktionalistinen lisäkoulurakennus vuonna 1957, jonka suunnitteli Olavi Suvitie. Kansakoulun ja lisärakennuksen keskinäinen suhde on merkittävä aikakerroksinen elementti ympäristössä. Maisemallisesti keskeisellä paikalla sijaitseva koulukokonaisuus on hyvin olennainen osa Tammelan ja Kalevan kaupunkikuvaa.⁷⁸

Kalevanlukko ja Paltsun aukio, Bertel Strömmerin suunnittelema As Oy Kalevanlukko on jälleerakennusajan 7-kerroksinen asuinkerrostalo, joka valmistuminen vuonna 1953 ajoittui Tammelan uudisrakentamisen alkuaikoihin. Liikesiipineen se muodostaa umpikorttelin, jonka pääjulkisivut aukeavat Itsenäisyydenkadulle ja Tammelan puistokadulle ja sisäpiha Tammelan Stadionin suuntaan. Kaupungin ruutukaavan laitimmaisena korttelina ja se edustaa hygieniää, valonsaantia korostavaa modernismia sekä toimintojen eriyttämistä, joiden mukaan viereisen Kalevan kaupungin osa rakennettiin.⁷⁹

Tammelan 60- ja 70-lukujen saneerauksen aikaan esiin nousi kysymys alueen itäreunassa sijaitsevien, kaupungin omistamien vanhojen ja huonokuntoisten puurakennusten kohtalosta. Mielipiteet Puu-Tammelaksi nimetyn alueen säilyttämisen puolesta voimistuivat yhä, ja lopulta Tampereen vuoden 1990 asuntomessuja suunniteltaessa Puu-Tammela nostettiin yhdeksi messukohteeksi. Alueen suunnittelusta järjestettiin kilpailu, jonka voittajaehdotuksen mukaan pääosa vanhoista puutaloista säilytettiin ja kunnostettiin sekä aluetta täydennysrakennettiin vanhaa puutalomiljöötä kunnioittaen.⁸⁰

⁷⁶ Siiri-tietopalvelu.

⁷⁷ Siiri-tietopalvelu

⁷⁸ Sitowise Tammelan koulu rakennushistoriaselvitys 2018.

⁷⁹ MY-arkkitehdit Tammelan stadionin rakennetun ympäristön selvitys 2015.

⁸⁰ Siiri-tietopalvelu

Kohteet

5.10.1 Lidmanin talo

Tammelan läntisessä osassa Tammelan torilta lähtevän vehreän Väinölänkadun ja Peltokadun risteyksessä sijaitsee vuonna 1902 valmistunut Lidmanin talo (Väinölänkatu 1). Umpikorttelirakenne on jääne puutalokaupungin ajalta ja rakennus alkuperäisine lisäsiipineen muodostaa edelleen pienen kivisen sisäpihan. Rakennus on lähiympäristönsä ainoa tuon aikakauden säilynyt rakennus, sillä alueen rakennuskanta ja kaupunkirakenne ovat muuttuneet lähes kokonaan Tammelan saneerauksen ja 2010-luvun radan varren kaupunkikehityshankkeiden myötä, ja Väinölänkatu kasvanut mittaa korttelin verran länteen rataa kohden uutta rakentamista varten. Vaikka ympäristö koostuu uudemmista ja huomattavasti suuremmista rakennuksista, riis-teysalueella alkuperäisen kuntoinen rakennus on huomiokohde alueen kaupunkikuvassa. Rakennus palvelee edelleen alkuperäisessä käyttötarkoituksenaan asuin- ja liikerakennuksena.

Arvot

H, henkilöhistoria (suunnittelija)

Rh, arkkitehtoninen, kaavahistoriallinen

Y, maiseman huomiokohde, maisemallisesti keskeinen.

Ominaispiirteet

Kaavahistoriallinen arvo Tammelan alkuperäisen umpikorttelikaavan edustajana. Jugendin tyyliä ja kertaustyyliä yhdistelevä, rakennus on säilynyt ulkoisesti hyvin alkuperäisessä asussaan. Aukotusta on korostettu kerroksille tyypillisesti. Juhla- ja edustustilojen kerroksessa ikkunoissa on profiloidut listat, pilari ja komeroaiheet. Arkkitehtonisesti huomionarvoisimpana piirteenä on rakennuksen lounaiskulmassa sijaitseva torni kärkikoristeineen. Rakennus on suojeltu asemakaavalla merkinnällä sr-8.

Kuva 103. Lidmanin talo kuvattuna lounaasta Peltokadun ja Väinölänkadun risteyksestä.

5.10.2 Tammelan koulukokonaisuus

Tontilla osoitteessa Ilmarinkatu 17 sijaitsee kaksi eri aikakausina rakennettua koulurakennusta: Georg Schreckin suunnittelema kansakoulurakennus vuodelta 1911 ja Olavi Suvitien suunnittelema funktionalistinen lisäkoulurakennus vuodelta 1957. Rakennusten sisätiloissa on nähtävissä 1950-luvulta alkanut koulutilojen monipuolistuminen esimerkiksi taideluokkien, kirjaston ja terveydenhuoltotilojen sisällyttämisen muodossa. Korttelin ympäristössä kohtaavat eri aikakausien kaavoituksen ilmiöt ja ihanteet: Tammelan 1960-luvun saneerauskaavaa seurannut teollinen elementtirakentaminen, Kalevan kaupunginosan 1950-luvun ihmisen mittakaavan ja luontoyhteyden huomioiva rakennuskanta. Viimeisimpänä Tammelan stadionkompleksi 2020-luvulta ilmentää nykyarkkitehtuuri ja -asuntorakentamista. Vanhan kansakoulun korkea kivirakennus on sijoitettu tontille vinottain, pääty puurivein vehreälle Väinöläkadulle. Pääjulkisivu avautuu lounaaseen kohti 1900-luvun alussa merkittävää asemanseutua.

Arvot

H, kulttuuri-, sosiaali-, sota- ja henkilöhistoriallinen;
Rh, arkkitehtoninen;
Y, maisemakokonaisuus.

Ominaispiirteet

Tammelan 1900-luvun alun kansakoulun asema oli kaavoitettaessa keskeinen tulevien puutalokortteleiden joukossa. Se sijoitettiin alueen sivuitse kulkevan vanhan maantien varrelle huomattavalle paikalle. Koulun alkuperäisistä ja hyvin säilyneistä sisätiloista tunnistaa aikakauden opetusihanteiden, tyyppiirustusten ja suunnitelmien periaatteet. Rakennuksen ulkoasu on luonnehdittu suuren kivikoulun tapaan jäsenellen. Rakennustapa on pääsääntöisesti hyvin säilynyt. Tilaohjelmaan on tehty 1900-luvun puolivälissä joitain alkuperäistä käyttötarkoitusta hämärtäviä muutoksia. Arkkitehtonisesti rakennus edustaa 1910-luvun murrosajan tyyliä, jossa kertaustyyliin sekoittuu jugendin ja uusklassismin tyylipiirteitä. Vaaleaksi rapatun kivikoulun ja sen raskaan hahmon oli tarkoituskin erottua ympäristöstään.

Koulun lisärakennus tontilla sijaitsee Kalevan puistotien ja Väinöläkadun kulmassa. Punatiilinen 1950-luvun koulun liikunta- ja juhlasalisiipi sekä luokka- ja kirjastosiiپی muodostavat pääkatujen pitkää julkisivua. Ulkoasussa on rakennusaikaudelle tyypillisesti nauhamainen aukotus, loiva harjakatto, rakennussiipien korkeuserot ja horisontaalinen massa. Vähäeleiset detaljoinnit materiaaleineen, väreineen ja tekstuureineen todisteena alkuperäisyydestä. Tilasarjoja korostava sivukäytäväratkaisu on opetusvaatimusten mukainen. Perusjäsenitys on hyvin säilynyt.

Koulukokonaisuus todistaa hyvin eri aikakausien kouluarkkitehtuuria ja kertoo koulunkäynnin historiasta 1900-luvun alusta nykypäivään asti. Punatiili ja funktionalistinen perusratkaisu liittyvät koulun osaksi Tammelan historiallista teollisuusympäristöä. Olennaisena osana koulun toimintaan kuului viereisen tontin vuonna 1931 valmistunut Tammelan pallokenttä. Kansakoulu on Tammelan kaupunginosan vanhin rakennus ja se on luetteloitu vuonna 1974 Tampereen kaupungin museolautakunnan suojelukohteiden joukkoon, mutta sitä ei ole suojeltu.

Kuva 104. Olavi Suvitien suunnitelma punatiilinen koulun laajennusosa Kalevan puistotien ja Väinöläkadun risteyksestä katsottuna.

Kuva 105. Arkkitehti Georg Schreckin suunnittelema Tammelan koulu Väinöläkadulla (1911).

5.10.3 As Oy Kalevanlukko ja Paltsunaukio

Itsenäisyydenkatu 25–27 sijaitsee Stömmerin suunnittelema As Oy Kalevanlukko. Rakennuksesta löytyy monia ajalleen tyypillisiä arkkitehtonisia aiheita, kuten rapattu, maanläheisin värein maalattu ulkoseinä, liuskekivipäälystetty sokkeli, erkkerit pääjulkisivussa, hillitysti korostetut sisäänkäynnit sekä pinnaparvekekaiteet. Suurimmat muutokset ovat olleet vuonna 1989 pihajärjestelyjen muutos ja katosten rakentaminen, sekä vuonna 2006 matalan osan käyttötarkoituksen muutos ravintolasta liiketilaksi⁸¹. Rakennus on pääsääntöisesti säilynyt alkuperäisenä.

Rakennuksen edessä Kalevan puistotien ja Itsenäisyydenkadun kulmassa on Paltsunaukiona tunnettu tila, joka nykyään palvelee pysäköintialueena. Kyseessä on kuitenkin merkittävä avoin kaupunkitila, joka on usean merkittävän kaupunkirakenteellisen elementin yhtymäkohta. Vastapäätä aukiota ovat Kalevan tornit ja niiden 2-kerroksinen liiketila. Samassa kaupunkitilassa ovat läsnä myös Kalevan kirkko ja Sampolan koulu. Paikassa kohtaavat alueen neljä pääkatua (Itsenäisyydenkatu, Kalevan puistotie, Sammonkatu ja Teiskontie). Tammelan uuden stadionin myötä tilaa ollaan kunnostamassa aukioksi, jolloin se palautuu alkuperäiseen käyttöönsä niin sanottuna pallokentän aukiona.

Arvot

H, historiallinen (aukio, vanha tielinja)
Rh, moderni rakennusperintö;
Y, maiseman huomiokohde (risteysalueella).

Ominaispiirteet

Kaupunkikuvallisesti keskeisellä paikalla sijaitseva rakennusaikaudelleen tyypillinen asuinkerrostalo, joka on säilynyt kohtalaisesti alkuperäisenä. Kalevan aukion yhteydessä oleva niin sanottu Paltsun aukio on ollut Tammelan pallokenttään liittyvä kulttuurihistoriallisesti merkittävä aukiotila⁸², joka on menettänyt Tammelan stadionin kattamisen myötä asemaansa. Alue on selvityksen tekohetkellä rakenteilla ja rakennustyömaan väliaikaiskäytössä.

Kuva 106. As Oy Kalevanlukon sisäpihaa.

⁸¹ Honkonen, 2013.

⁸² Tammelan stadionin rakennetun ympäristön selvitys, MY-arkkitehdit, 2015.

5.10.4 Vanha tavara-asema ja rautatieläisten talo

Tammelassa rautatien varressa Ratapihankatu 33:ssa sijaitseva jugend-tyylinen tiilirakenteinen vanha tavara-asema, joka valmistui 1907 rautatiehallituksen pääarkkitehti Bruno Granholmin suunnittelemana. Tavara-aseman välittömässä yhteydessä sijaitsee Granholmin tyyppipiirustusten mukaan rakennettu rautatieläisten asuintalo (kuvassa vasemmalla), ja yhdessä ne muodostavat alueen rautatiehistoriasta kertovan kokonaisuuden. Tavara-asemaa siirrettiin vuonna 2020 toisen rautatieläisten asuintalon Morkun kohdalle, minkä jälkeen molemmat rakennukset korjattiin vaalien alkuperäistä⁸³.

Vanha tavara-aseman rakennus on massiivitiilirakenteinen, jossa on osittain rapatut julkisivut ja koristeaiheet on jätetty tiilipinnalle. Valkoiset ikkunat on uusittu muistuttaen alkuperäisiä. Siirron yhteydessä katto uusittiin kokonaan ja tapahtumatilan käyttötarkoituksen vuoksi on lisätty metalliset poistumistieportaat julkisivuun. Nykyään tiloissa toimii ravintoloita, toimitiloja ja muita tapahtumatiloja, joita käyttötarkoituksia palvelevien on muokattu täysin uusiksi sisäänkäyntien ympäristöt.

Rautatieläisten asuintalossa on graniittisokkelin päällä tiiliverhoiltu tuulettuva välipohja. Oletettavasti hirsirunkoinen rakennus on verhoiltu vaaleaksi maalatulla vaakalaudalla ja päätykolmiot ovat pystylaudoitettu. Kuusiruutuisten valkoisten ikkunoiden punaruskeat vuorilaudat ovat maltillisesti koristellut. Vesikatto on täysin uusittu ja lisätty uutta talotekniikkaa.

Rakennusten maisemallinen merkitys kaupunkikuvassa on kuitenkin heikentynyt ympäristössä vuosikymmenten aikana tapahtuneen kaupunkikehityksen seurauksena. Kaupunkirakenne on tiivistynyt ja ympäristöön on noussut huomattavasti korkeampia ja kookkaampia rakennuksia, jotka ovat heikentäneet rakennusparin näkyvyyttä ja huomioarvoa sekä Tammelan, että radan varren kaupunkikuvassa. Radalle ja uudelle Ratapihankadulle rakennukset näkyvät kuitenkin hyvin kertoen alueen rautatiehistoriasta.

Arvot

H, rautatiehistoria; henkilöhistoria (suunnittelija);

Rh, arkkitehtoninen;

Y, Pienmaisema.

Ominaispiirteet

Vaikka rakennuksiin on lisätty uutta tekniikkaa vesikatoille ja muita rakennusturvallisuuteen liittyviä myöhempiä lisäyksiä, rakennukset silti edustavat Tammelan radan varren alkuperäistä rakennuskantaa alueella, jossa ympäristö on muuttunut voimakkaasti ensin 60–70-lukujen kaupunkisaneerauksen ja sittemmin 2010-luvun kaupunkikehityshankkeiden myötä. Ne ovat osa alueen radan varren ajallisesti kerrostunutta rakennettua ympäristöä ja muodostavat alueen rautatiehistoriasta kertovan kokonaisuuden. Lähes alkuperäiseen ulkomuotoonsa palautetun tavara-aseman jugendin tyyliaiheet ovat tyyppillisiä Granholmin rautatierakennusten arkkitehtuurille. Puutalo on korjattu ja alkuperäisen rakentamistavan mukainen. Kaupunkiympäristön muutosten seurauksena kokonaisuus on menettänyt kaupunkikuvallista merkitystään, mutta erottuvat ympäröivästä uudemmasta rakennuskannasta selkeästi. Rakennus on suojeltu asemakaavalla merkinnällä sr-51.

⁸³ Isomäki, 2022

Kuva 107. Rautatieläisten talo (vasemmalla) ja vanha tavara-asema Vellamonkadun ja Murto-
kadun risteyksestä.

Pienalueet

5.10.5 Puu-Tammela

Puu-Tammelan alue alkaa Kyllikinraitilta jatkuen Osmonraitille Salhojankadun, Puu-Tammelan raitin ja Kalevan puistotien ympäristössä. Suurin osa Tammelan puurakennuksista on hävinnyt 1900–1950-luvulla ja loppujenkin oli vaarana kadota Tammelan 1960- ja 1970-lukujen saneerauskaavan myötä. Mutta mielipiteet Puu-Tammelaksi nimetyn alueen säilyttämisen puolesta voimistuivat ja lopulta niiden suojelua vahvistettiin 1990-luvun jälkeen. Tällä hetkellä Puu-Tammelan raitin ympärillä on rakennuksia suojeltu rakennuskohtaisesti tai kaupunkikuvallinen suojelu. Ympäristössä kohtaavatkin vanhan ajan puutalot ja modernit kerrostalot.

Tunnetuimpia Puu-Tammelan kohteita ovat Annikinkadun siniset talot, jotka ovat Bertel Strömmerin suunnittelema asuinrakennuksia. Annikinkujalla on säilynyt Annikin puutalokortteli. Talot rakennettiin 1907–1909 J. Pirjolan ja N. Nummen suunnitelmien pohjalta. Annikin kivikioski sijaitsee Salhojankadun ja Annikinkadun risteyksessä. Kioski aloitti toimintansa 1920-luvulla ja oli toiminnassa 1980-luvulle asti. Juhlatalona tunnettu barokkihenkinen uusklassisminen Villa Sofia on rakennettu 1920-luvulla asuinrakennukseksi, mikä on Puu-Tammelan ainoita 1900-alkupuolen kivi- tai tiilirakennuksia. Sen suunnitteli Väinö Salmela.⁸⁴

Arvot

H, asutushistoria, työväenasutus;
Rh, arkkitehtoninen;
Y, maisemakokonaisuus.

Ominaispiirteet

Hyvin säilynyt klassistisen arkkitehtuurin kokonaisuus, jota on kuitenkin täydennysrakennettu 1950–1960-luvun – aikakauden rakennuksilla asemakaavaan ja miljööseen sopeuttaen. 1920-klassismia ja sosiaalista asuntotuotantoa edustava puutalokanta on pääosin kaupunginarkkitehti Bertel Strömmerin johdolla suunniteltua.

Kertoo Tammelan työläiskaupunginosan asutushistoriasta Tampereella 1920-luvulla ja edustaa aikakautensa sosiaalisen asuntotuotannon rakennusperintöä. Eheä ja kaupunkikuvallisesti yhtenäinen kokonaisuus. Katulinjan myötäilevät ruutukaava ja rakennukset on pääsääntöisesti sijoitettu pitkät sivut kadulle päin. Klassistisen ruutukaavan vihreän tilan luoma puistomaisuus hyvin säilynyt väljästi rakennetulla alueella, jättäen kasvillisuudelle tilaa rakennusten väliin tai katujen laitaan.

Rakennukset on pääosin suojeltu asemakaavalla merkinnällä sr-3.

⁸⁴ Siiri-tietopalvelu

Kuva 108. Asuintalo Puu-Tammelanraitin ja Kullervonkadun risteyksessä.

Kuva 109. Annikinkadun siniset talot.

5.10.6 Tammelan torilta lähtevät puurivit ja Tammelan puistokatu

Nykymuotoinen Tammelantori valmistui vuonna 1900 kasvavan Tammelan omaksi toritilaksi.⁸⁵ Pian sen jälkeen, niin kuin muuallakin Tampereella, tulipalojen estämiseksi puurivistöt istutettiin Tammelan puistokadun varteen⁸⁶, joka oli alusta asti tarkoitettu ruutukaavoitetun puutaloalueen pääväyläksi pohjois-eteläsuunnassa.

Tammelan puistokadun ja torin sommitelmaa täydensi itä-länsisuuntainen Väinölänkatu puuriveineen rautatieltä Tammelan koululle. Lisäksi Tammelantorin viereinen puisto, jonka istutukset luotiin noin vuonna 1914.⁸⁷ Aikoinaan Tammelan puistokatu ulottui Tunturikadulta aina nykyiselle Kalevantielle asti yhdistäen Osmonpuiston, Emil Aaltosen puiston ja Sorsapuiston. Puukaupungin aikaan leveät puistokadut toimivat palokujina jakaen Tammelan torilta lähtien neljään eri osaan. Alkuperäiset puukujat ja niiden yhteydet torille ja puistoihin säilyivät vuoden 1966 asemakaavassa ja toimivat sen selkärankana. Suuri osa ruutukaavan kaduista säilytettiin kävelyteinä, jolloin Tammelan puistokadun ja Väinölänkadun kaupunkikuvallinen rooli vahvistui.

Nykyään Tammelan puistokadun runsaimmat puurivistöt ovat säilyneet Osmonpuiston ja Tammelan torin välillä, vaikkakin osin uudelleen istutettuina. Lisäksi Yliopistonkadulla Sorsapuiston ja Kalevantien välillä on puurivit säilyneet runsaina. Bulevardi-tyylinen tunnelma katkeaa Tammelan torilta Sorsapuiston välillä. Puurivistöä on harvennettu ja poistettu uusien liikennejärjestelyiden tai muiden uusien katutilojen myötä. Itä-länsi suuntaisen Väinölänkadun tiheät puurivit ovat säilyneet hyvin. Lehmukset ovat istutettu katukivetyksen ja asfaltoinnin sisään Tammelan puistokadulla.

Väinölän kadulla toriaukion molemmin puolin on puut ympäröity nurmialueella. Puurivistöt kuitenkin tekevät selkeän rajat autotien ja kävelytien välille luoden omalla tavallaan suojan kevyenliikenteen väylälle.

Arvot	H , varhainen kaupungistuminen; Rh , kaavoitushistoria (puistot ja bulevardit ja esplanadit); Y , maisemakokonaisuus.
Ominaispiirteet	Puistokatu ja puurivein reunustetut kadut todistavat kaavoitus- ja puistohistoriasta. Kaupunkikuvallisesti tärkeä puiden vehreä elementti yhdistää kaupunginosan puistoalueet. Puistolehmusrivistöt ovat kaupunkikuvallisesti tärkeät torilta lähtevissä katuympäristöissä. Puurivit myös erottavat auto- ja kevyenliikenteen. Puurivein reunustetut kadut liittävät idässä yhteen Emil Aaltosen puiston vehreän ympäristön ja Väinölänkadun puurivit kohti Tammelan koulun pihapiiriä. Samoin puurivistö johtaa näkymiä itään kohti Lidmanin taloa.

⁸⁵ Tammelan tori, *Siiri-tietopalvelu*.

⁸⁶ *Tampereen kaupunkipuulinjaus 2020*, 11-13.

⁸⁷ Esplanadit, bulevardit ja puukujanteet Tampereella, 14.

Kuva 110. Väinöläncadun puurivistöä lännestä Tammelantorille päin katseltuna.

Kuva 111. Tammelantori Tammelan Puistokadulta länteen päin kuvattuna.

Modernit alueet

5.10.7 As Oy Terästammela

Vuonna 1990 asuntomessuille valmistunut Terästalonakin tunnettu As Oy Terästammela edustaa kokeilevaa ja toisaalta 1990-luvun lamaa edeltänyttä yleistä asuntorakentamista. Talon suunnittelun lähtökohtana oli teräksen käyttö asuinkerrostalorakentamisessa. Suomen ensimmäisenä teräsrakenteisena asuinkerrostalona Terästammela toimi suunnannäyttäjänä teräksen ennakkoluulottomille eri käyttömahdollisuuksille, kuten teräksen käytölle asuintalojen julkisivumateriaalina.⁸⁸ Rakennuksen ei ole ollut tarkoitus sopeutua Puu-Tammelan miljööseen, vaan toimia alueen maamerkinä. Talo on palkittu Suomessa ja Euroopassa Vuoden teräsrakenne -palkinnolla.⁸⁹

Rakennus muodostuu kahdesta 8-kerroksisesta teräksisestä asuintornista, jotka asettuvat massaa keventävän lasisen porraskäytävän ja maisemahissin molemmin puolin. Talossa on 10 asuntoa, joista kaikki ovat huomattavan tilavia, poikkeuksellisen korkealaatuisesti varusteltuja ja osa kaksikerroksisia. Futurismista ja high-tech-arkkitehtuurista vaikutteita saaneessa ulkomuodossa yhdistyy erilaisia rungon ulkopuolisia teräsrakenteita, -palkkeja ja -ristikoita laatikkomaiseen asuinkerrostalomassaan. Rakennuksen poikkeuksellinen arkkitehtuuri, korkeus verrattuna viereisiin rakennuksiin sekä sijainti näkyvällä paikalla monien teiden päätteenä tekevät siitä vielä nykyäänkin dominantin maisemassa. Nykytila on hyvin alkuperäisen kaltainen, muutokset ovat olleet maltillisia ja rakennus on kestänyt hyvin aikaa sekä säilyttänyt kaupunkikuvallisesti merkittävän asemansa.

Kuva 112. Terästammela Pohjolankadun ja Salhojankadun risteyksestä katsottuna.

Kuva 113. Terästammela rakenteilla vuonna 1990. Kuva: Reino Soitinkangas. Lähde: Työväen arkisto. Finna.fi -palvelu.

⁸⁸ Setälä, 2019

⁸⁹ Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, 2012.

5.10.8 Erkkilän silta

Erkkilän silta on valmistunut vuonna 1983 vanhan metallirunkoisen sillan tilalle. Vanhassa sillassa oli teräspilarit sillan alapuolella rautateiden välissä, mutta uudessa sillassa ei ole pilareita sillan alapuolella. Silta yhdistää rautatien yli Juhannuskylän ja Tammelan. Juhannuskylän puolella on säilynyt vanhan sillan graniittiperustukset, mutta Tammelan puolelle on tehty uudet lautamuotti-betoniperustukset. Sillan suunnittelijoina on ollut Insinööritoimisto Sormunen & Uuuttu ky ja Insinööritoimisto A-Insinöörit ky. Rakennuttajina oli Valtionrautatiet ja Tampereen kaupunki. Siltaa korjattiin vuonna 2005. Sillan molemmin puolin kulkee kevyenliikenteen väylät ja keskellä kulkee autotie. Sillassa on vaalean siniset kaariaiheet.

Kuva 114. Erkkilän silta. Lähde: Siiri-tietopalvelu.

5.10.9 Vellamon kortteli

Tammelan kaupunginosassa sijaitseva kortteli (Vellamonkatu 15–17) käsittää eläkeläisten asuntoja, vammaisten palveluyksikön ja kaupungin päiväkodin. Kortteli on rakentunut vuonna 1990 asuntomessujen erityiskohteeksi, jonka tarkoituksena oli luoda ”elämänkaarikortteli” eri sukupolvien kohtaamista edistämään. Postmodernistisena kokonaisuutena etenkin päiväkodin tyyli erottuu muusta kaupunkikuvasta. Tyylille tyypillisesti etenkin julkisivussa leikitellään geometrisin perusmuodoin ja pastellisävyin. Päiväkodin betoniharkkojulkisivu vähäisine aukotuksineen luo tyylille tyypillisen muurimaisen vaikutelman kadulle päin.⁹⁰ Korttelin massoittelu on vaihtelevaa ja polveilevaa rakennusten korkeuden yltäessä yksikerroksisesta päiväkodista kuuksikerroksiseen asuintaloon. Rakennusten keskelle jää suuri sisäpiha. Umpikorttelimuoto heijastaa Tammelan historiallisten puukortteleiden aikaa.⁹¹ Korttelin rakennukset ovat edelleen ulkoisesti alkuperäisiä ja edustavat Tampereen keskustassa harvinaista postmodernia rakentamista.

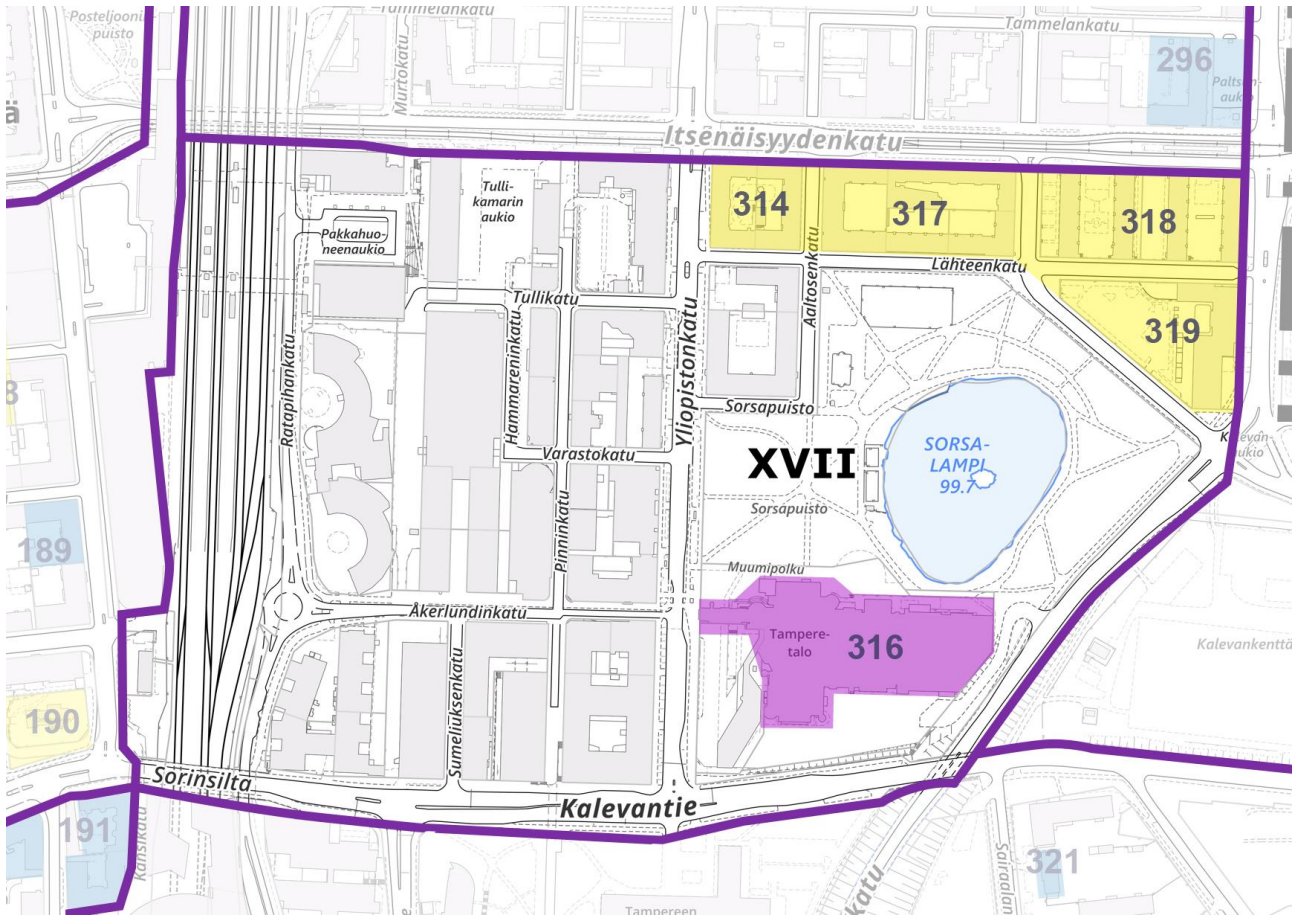
Kuva 115. Vellamonkatu 15 vuonna 2023.

⁹⁰ Koitto, 2021.

⁹¹ Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, 2012.

5.11 XVII Tulli

Kuva 116. Tullin kaupunginosan kartta valituista kohteista ja alueista.

Tyyppi	Nimi	Kortteli	Arvo
Pienalue	<u>Toralinnan ja Sopolinnan kortteli</u>	314	PA
Pienalue	<u>Lähteenlinnan kortteli</u>	317	PA
Pienalue	<u>Lähteenkadun varren funktionalistinen kortteli</u>	318	PA
Pienalue	<u>Kalevan yhteiskoulu ja lukio</u>	319	PA
Moderni	<u>Tampere-talo</u>	316	PA

Taulukko 13. Tullin valitut kohteet ja alueet.

Alueen kuvaus

Kaupunginosa rajautuu pohjoisesta Itsenäisyydenkatuun, idästä Kalevan puistotiehen, etelästä Kalevantiehen ja lännestä rautatiehen. Junaradan varrella on vielä nähtävillä muistumia historiasta kaksi veturitallia, muuten radanvarsi on modernia rakennuskantaa sisältäen toimisto- ja liikerakennuksia ja hotelleja. Tullintorin modernin kauppakeskuksen ympäristö on hyvin tiiviisti rakennettua, lukuun ottamatta Itsenäisyydenkadun Tullikamarinaukiota ja Ratapihankadun puoleista Pakkahuoneenaukiota. Itsenäisyydenkadulla on säilyneitä kertovia teollisuusrakennuksia. Yliopistonkadulla on vehreät lehmusrivit, jotka johdattelevat Sorsapuistoon ja siellä sijaitsevalle Sorsalammelle. Tampere-talo on keskeisellä ja näyttävällä paikalla Sorsapuiston ja Kalevantien välissä. Sorsapuiston itäpuolella on Kalevan lukio ja neljä identtistä 1950-luvun kerrostaloa.

Tulli on hyvin kerroksellinen ja monipuolinen kaupunginosa, jossa rakennusten käyttötarkoitus on hyvin vaihtelevaa. Koko alue edustaa kaupungistumisen kehittymistä umpikorttelista modernistiseen avoimempaan funktionalismin ihanteiden mukaiseen kaupunkirakenteeseen, ja liittyy vielä yksityisellä rahalla toteutettuun 1950-luvun kouluun.

Alueen historia

Tullin alueen muodostui 1800-luvun lopulta 1930-luvulle aktiiviseksi teollisuusalueeksi. Ratapihan läheisyydessä oli varasto-, konttori- ja tuotantotiloja, muun muassa vuonna 1901 valmistunut Georg Schreckin suunnittelema Tullikamari ja siihen yhdistetty Pakkahuone, Maantuotteen vuonna 1909 rakennuttama mylly sekä rautatiealueen vanhat veturitallit 1870-luvulta, joita oli laajennettu vielä 1930-luvullakin. Veturitalleista itään sijaitsee vielä Hämeen Maanviljelijäin Kauppa Oy:n kolmikerroksinen makasiini, joka oli rakennettu 1900-luvun alussa Åkerlundinkadun ja Pinninkadun kulmaan. Pinninkadun, Puolimatkan ja Tammelan puistokadun välissä sijaitsee puolestaan Attilan kenkätehdas Oy:n suuri tehdasrakennus, joka oli valmistunut vuonna 1915. Attilan tehdas oli yksi Tampereen kenkäteollisuuden kolmesta suurista, 1920-luvun loppupuolella sillä oli yli 400 työntekijää. Radan itäpuolisessa Tammelassa oli kova tarve tämän teollisuusalueen työntekijöiden asunnoille.

Ensimmäisenä alueelle toteutui 1900-luvun alussa valtionrautateiden työntekijöille tarkoitettu niin kutsuttu Toralinna, joka oli kaupungin ensimmäisiä kerrostaloja muuten puutaloista koostuneessa kaupunkirakenteessa. Jo vuosisadan alussa rakennetun Toralinnan täydennykseksi rakennettiin Tullin alueelle 1920- ja 30-luvuilla joukko uusia asuinkerrostaloja. Vuonna 1928 valmistui Aaltosenkadun, Itsenäisyydenkadun ja Lähteenkadun väliin Lähteenlinna, E. A. Liuhan suunnittelema suuri klassismia edustanut asuintalo.

Lähteenlinnan lounaispuolelle, vasta valmistuneen Sorsapuiston viereen, rakennutti Emil Aaltonen Sorsapuistontalon työväkensä asuintaloksi. Vuonna 1937 valmistunut Sorsapuistontalo oli valmistuessaan Tampereen suurin asuintalo: se sisälsi 116 huoneistoa ja 335 huonetta. Talon oli suunnitellut Jaakko Tähtinen, ja tyyliltään se edusti funktionalismia. Alkujaan se oli Sorsapuiston puoleiselta sivultaan seitsemänkerroksinen, Tammelan puistokadun puolelta nelikerroksinen. Sorsapuistontalon huoneistoista 55 oli kahden huoneen ja pikkukeittiön asuntoja; yhden huoneen asuntoja oli 28, ja talossa oli myös kolmen, neljän ja viiden huoneen asuntoja sekä kaksi liikehuoneistoa.⁹²

Lähteenkadun varteen Tullin alueelle rakennetun toisen puolikunnallisen asuntoyhtiön laittoivat alulle uutta asuintaloa tavoitelleet rautatieläiset vuonna 1935. Heillä ei ollut pääomia, minkä

⁹² *Koskesta Voimaa- sivusto.*

vuoksi he esittivät kaupunginhallitukselle uuden puolikunnallisen asuntoyhtiön perustamista. Sillä tarkoitettiin yritystä, jonka talot olivat kunnan rakentamia, mutta jonka asukkaat huoneistojen haltijoiksi päästyään maksoivat vähitellen osan rakennuskustannuksista.⁹³ Kaupunginhallitus päätti 1936 hyväksyä esityksen rakentamisesta Bertel Strömmerin pohjasuunnitelman perusteella, jossa asunnot olivat pääasiassa yhden huoneen ja keittiön huoneistoja. Rakennusten yhden huoneen huoneistoissa oli sähköhella, muissa huoneistoissa puulämmitteinen hella. Kylpyhuoneita missään niistä ei ollut, mutta kellarikerroksessa oli kaksi saunaosastoa pukuhuoneineen, kellarikerroksessa kaksi pesutupaa sekä keskuslämmityslaitos. Talon ruokakellarit oli sijoitettu talon viereen pihamaan alle. Vuokraus alkoi jo ennen rakennuksen valmistumista vuonna 1936. Vuonna 1946 toinen puolikunnallinen rakennusyhtiö muuttui asunto-osakeyhtiöksi ja muutti nimensä Asunto-osakeyhtiö Kalevansuuksi.⁹⁴

Sotien jälkeen Kalevan asutus nousi ja koulut täyttyivät oppilaista. Uutta koulurakennusta varten perustettiin Kalevan lukion Kannatusyhdistys ja Arkkitehti Jaakko Ilveskoski suunnitteli ilman palkkiota koulurakennuksen. Kalevan yhteiskoulu sai perustamisluvan vuonna 1952, ja vuonna 1953 Ilveskoski sai valmiiksi koulun ensimmäiset suunnitelmat. Kaupunginarkkitehti Ilveskoski lähetettiin 1950-luvun alussa kansakoulujen lisärakennus-ohjelmatoimikunnan pyynnöstä opintomatkalle Tanskaan ja Saksaan tutustumaan moderniin kouluarkkitehtuuriin. Koulujen, kuten Kalevan yhteiskoulun, taidehankintoja varten oli usein oma ohjelmansa ja rahoitus. Ohjelmaan kuului mm. seinämaalauksia, veistoksia ja tauluja. Peruskoulu-uudistuksen jälkeen nimi muuttui Kaleva lukioksi, joka on yksityinen oppilaitos.⁹⁵

⁹³ Koskesta Voimaa- sivusto.

⁹⁴ Koskesta Voimaa- sivusto.

⁹⁵ Siiri-tietopalvelu, www.kalevanlukio.com; Sitowise Oy Tammelan koulun rakennushistoriaselvitys 2018.

Pienalueet

5.11.1 Toralinnan ja Sopulinnan kortteli

Kortteli XVII-314 rajautuu pohjoisessa Itsenäisyyskatuun, idässä Aaltosenkatuun, lännessä Yliopistonkatuun ja etelässä Lähteenkatuun ja Sorsanpuistotalon kortteliin. Korttelitilaan valmistui ensin vuonna 1902 Toralinna (Itsenäisyydenkatu 6) valtionrautateiden henkilökunnan asuintaloksi Bruno Granholmin suunnitelmien mukaan.⁹⁶ Neljäkerroksisen talon julkisivut ovat pääosin tiilimuurattuja. Graniittisokkeli antaa rakennukselle massiivista vaikutelmaa ja viittaa jugend-tyyliin. Valkoiset vaakasuuntaiset aiheet ikkunoiden ylä- ja alareunalla sekä julkisivuprofiilit toimivat koristeina ja korostavat kerroksia. Pystysuunnassa ikkunat on rytmitetty riveihin. Ikkunalinjat on elävöity muuratuilla ylityspalkeilla, sisäänvedetyillä osilla ikkunoiden välissä pystyyn, sekä frontonityyppisillä kolmioilla kattotasolla, jotka ovat rakennuksen ominaispiirteinä. Sisäpihan puolella on muutama parvekelinjaa, jotka on tietävästi lisätty vuonna 1935⁹⁷. Ikkunajako, jossa kaksiosaisen tuuletusikkunan päällä on kolmeruutuinen yläosa, on tietävästi alkuperäinen, vaikka ikkunat saattavat olla uusittuja.

Sopulinnaksi kutsuttu pelkistetty asuinkerrostalo korttelin itäpuolella valmistui karttapalvelun tietojen mukaan vuonna 1946. Rakennus on pääosin viisikerroksinen, mutta Lähteenkadun varrella oleva massa on neljäkerroksinen. Itsenäisyyskadun laidalla on liiketiloja sisäänkäynteine ja katoksineen, muuten julkisivut ovat pelkistettyjä karkeasti rapattuja pintoja, jossa ikkuna-aukot toistuvat säännöllisesti. Ikkunoiden korkoasema ei ole sovitettu naapurirakennukseen, vaan se on määritelty toiminnallisista syistä. Kellari-ikkunat muodostavat omaa rytmiä, eivätkä kohdistu huoneistoikkunoiden linjoihin. Talo muodostaa Toralinnan kanssa yhtenäisen pihan, jonne on toteutettu tuuletusparvekkeita sekä pohjoissiiven osalla ranskalaisia parvekkeita.

Arvot	H , asutushistoria; varhainen kaupungistuminen; Rh , arkkitehtoninen; Y , huomiokohde kaupunkikuvassa.
Ominaispiirteet	Toralinna kuuluu Tampereen ensimmäisten kerrostalojen piiriin ja se sisälsi ajalleen edistyksellisen keskuslämmityksen ja sisävesat, vaikka piha-käymälät olivat käytössä vuoteen 1942 asti. ⁹⁸ 1990-luvun kerrostalon saneerauksen ja sisätilan muutosten huolimatta, ulkonäkö, kattomuoto ja aukotus ovat säilyneet alkuperäisinä ja ovat edelleen talon aikakauden edustavia. Rakennus on suojeltu asemakaavalla merkinnällä sr-8. Sopulinna on osaltaan rationaalisen pelkistetyn funktionalismin edustaja. Massiivinen rakennuksen hahmo on säilynyt hyvin ja viittaa sen toiminnalliseen luonteeseen. Vaikka rakennus selvästi erottuu tyyliltään, se on sovitettu naapurirakennukseen korkeudeltaan ja sisäpihan muodostamisen kannalta.

⁹⁶ [Suodenjoki, Koskesta voima](#) (27.2.2024). Karttapalvelussa merkitty valmistusvuosi 1920.

⁹⁷ [Siiri-tietopalvelu](#) (27.2.2024).

⁹⁸ Ibid.

Kuva 117. Valtionrautateiden työntekijöille rakennettu Toralinna vuodelta 1902. Näkymä Itsenäisyydenkadun ja Yliopistonkadun kulmasta.

Kuva 118. Sopolinna Lähteenkadun ja Aaltosenkadun risteyskohdasta katsottuna. Taustalla vasemmalla Toralinna.

5.11.2 Lähteenlinnan kortteli

Kortteli XVII-317 sijaitsee Sorsapuiston pohjoispuolella Itsenäisyydenkadun, Aaltosenkadun ja Salhojankadun korttelissa. Vuonna 1928 valmistunut Lähteenlinna (Aaltosenkatu 47–49) korttelin länsipuolella on E. A. Liuhan suunnittelema ja se muodostaa mielenkiintoisen kokonaisuuden funktionalistisesti toteutuneiden naapurirakennusten kanssa. Itsenäisyydenkadun varrella oleva siipi on kuusikerroksinen, kun taas länsi- ja eteläsiivet ovat neljäkerroksisia. Leveä räystäs toistuu kaikissa osissa, mutta matalat konsolit räystäään alla on käytetty vain pohjois- ja eteläsiivessä. Aaltosenkadulle päin on kaksi parvekesyvennystä, jotka ovat korostettu valkoisella kehyksellä. Muut tyylikkäätsi yksityiskohdat, jotka tekevät rakennuksesta puhtasoppisen klassismin edustajan, ovat pohjakerroksen ikkunoiden koristelut, yläkerran ikkunaväliset medaljongit, ulko-ovien kehykset ja yläpuoliset ikkunat sekä julkisivujen symmetrinen jäsentely.

Lähteenkadun varrelle vuonna 1936 valmistui Tampereen kaupungin toinen puolikunnallinen asuintalo osoitteeseen Lähteenkatu 7–9. Puhtaslinjaista funktionalismia edustavan rakennuksen suunnitteli Arkkitehti Bertel Strömmer. Vuonna 1946 puolikunnallinen rakennusyhtiö muuttui asunto-osakeyhtiöksi As Oy Kalevansuu. Sisätilat on muutettu vuosien varrella, koska alun perin huoneistoissa ei ollut omaa kylpyhuonetta, vaan kellarikerroksessa oli kaksi saunaosastoa pukuhuoneineen.⁹⁹ Tästä huolimatta neljäkerroksisen rakennuksen ulkoasu on säilynyt hyvin. Rakennus on L-muotoinen ja siipien kulmakohta on merkitty parvekelinjalla Salhojankadulle päin ja erkkereillä on korostettu sisäänkäynnit Lähteenkadulle. Rapatut julkisivut ovat pääosin suoraviivaisia, yksinkertaisia ja koristelemattomia paitsi ulko-ovien kehystäminen. Ikkunat kadun puolella ovat yksi- tai kolmeosaisia, jossa tuuletusosat ovat sivuilla. Puitejako on tietävästi alkuperäinen.

Korttelia täydensi Itsenäisyydenkadun varrelle vuonna 1951 rakentunut Asunto Oy Puolimatka. Rakennus on korkeudeltaan sovitettu Lähteenlinnaan ja As Oy Kalevansuun taloon. Pohjoisosa on kuitenkin seitsemänkerroksinen ja ikkunakorot ei ole sovitettu Lähteenlinnan aukotukseen. Salhojankadun ja Itsenäisyydenkadun kulmassa on edustava torniosa, jossa on suorakaiteen muotoinen erkkeri pohjoiseen ja parvekelinja itään. Muuten talon parvekkeet ovat sisäpihan puolella. Pohjakerroksessa on liiketilat isoilla näyteikkunoilla, joista porrashuoneiden sisäänkäyntien kohdalla oleva näyteikkuna on aina kaareva. Porrashuoneiden kohdalla pohjoisjulkisivussa on uloke, jonka keskellä on välitasanteen ikkuna-akseli. Uloke erottuu myös pintakäsittelyltään ja väriltään muusta karkeasti rapatusta julkisivupinnasta.

Arvot H, asutushistoria ja modernisaatio;
Rh, arkkitehtoninen kokonaisuus;
Y, kaupunkikuvallisesti merkittävä kortteli Sorsapuiston rajalla.

Ominaispiirteet Korttelikokonaisuus sijoittuu Sorsapuiston reunalle, kaupunkikuvallisesti keskeiseen paikkaan. Kukin rakennus on oman aikakautensa tyylipuhtas edustaja, ja korjauksista huolimatta säilynyt alkuperäisessä asussaan. Kortteli todistaa työväen asumisolojen kehittämistä, modernin ajan asumismukavuuksista ja -vaatimuksista.

⁹⁹ *Suodenjoki, Koskesta voima* (28.2.2024).

Kuva 119. Lähteenlinna, joka viittaa Sorsapuiston soisen lähteen aikaan, ennen varsinaisen sorsapuiston lammen muodostumista.

Kuva 120. Bertel Strömmerin suunnittelema kerrostalo vuodelta 1936. Näkymä Lähteenkadun ja Salhojankadun risteyksestä. Taustalla oikealla Asunto Oy Puolimatkan talo.

5.11.3 Lähteenkadun varren funktionalistinen kortteli

Salhojankadun itälaidalla Itsenäisyyskadun ja Lähteenkadun välillä sijaitsee kortteli, johon rakennettiin vuosina 1938–1940 neljä puolikunnallista asuinkerrostaloa asemakaavan mukaisesti Itsenäisyyskatu 16–18). Ensin valmistuivat III puolikunnallisen asuntoyhtiön kaksi taloa korttelin länsitontille. Rakennuspiirustukset laati arkkitehti Bertel Strömmer. Saman korttelin itäosalle valmistuivat vuonna 1940 IV puolikunnallisen asuntoyhtiön kaksi taloa, jotka ovat tyyppiltään ja detaljikkaaltaan lähes samanlaisia.¹⁰⁰ Neljäkerroksisten rakennusten pitkät sivut ovat itään ja länteen, muodostaen avoimen modernistisen korttelitilan. Pihaosuudet ovat Itsenäisyyskadun tasolla ja Lähteenkadun puolella pihamuurilla aidattuja tasoeron vuoksi. Keskeinen sekä korttelin länsipuolen reunalla oleva piha ovat säilyneet puistomaisina, kun taas muut pihat käytetään nykyisin paikoitusalueena. Kalevaan puistotien varrella on merkittävä vaahterarivi.

Rakennusten julkisivut ovat funktionalistisen mallin mukaan suoraviivaisia rapattuja pintoja, jossa on kivisokkeli. Itsenäisyyskadulle päin on liiketiloja, jonka kohdalla kivipinta jatkuu asuinkerroksen lattiatasoon asti. Kukin tontin rakennusten tuuletusparvekkeet on sijoitettu syvennykseen vastakkain tontin omalle pihalle ja pihajulkisivujen päädyissä on Funkikselle tunnusomaisia kulmaikkunoita. Huoneistoparvekkeita on vain muutamassa paikassa muodostaen parvekeakselit.

Arvot	H , asutushistoria; modernisaatio; Rh , arkkitehtoninen Y , maisemakokonaisuus.
Ominaispiirteet	Funktionalistista tyyliä edustava korttelikokonaisuus on tyylikäs mutta vaatimaton aikansa edustaja. Se täydentää Lähdekadun kaupunkikuvaa omalla kortteliratkaisulla, joka erottuu naapurikortteleiden ruutumaisesta rakenteesta. Rakennukset ovat omalta osaltaan hyvin alkuperäisessä asussaan säilyneet aukotuksen, perushahmolta ja kattomuodoltaan. Talojen väliset piha-alueet pihamuureineen Lähteenkadun puolella ovat myös korttelin ominaispiirteenä. Kaupunkikuvallisesti merkittävä kortteli Sorsapuiston rajalla.

¹⁰⁰ *Suodenjoki, Koskesta voima* (28.2.2024).

Kuva 121. III Puolikunnallisen asuntoyhtiön rakennukset Lähteenkadun ja Salhojankadun kulmasta katsottuina.

Kuva 122. IV Puolikunnallisen asuntoyhtiön talot Lähteenkadun ja Kalevan puistotien risteyskohdasta katsottuina.

5.11.4 Kalevan yhteiskoulu

Yhteiskoulu sijaitsee osoitteessa Kalevan puistotie 30, Kalevanpuistotien, Salhojan- ja Lähteenkadun muodostamassa korttelissa Sorsapuiston läheisyydessä. Idässä kortteli rajautuu Kalevan kirkko ja kaupunginosan RKY-alueeseen. Punatiilinen koulu on Kalevanaukiolla maiseman huomiokohde teiden solmukohdassa. Rakennuksen eteläpäädyssä on puna- ja keltatiilistä muotoiltu taideteos Tiedonpuu. Salhojankadun puistopuut ja koulun pihasivun puurivi muodostavat puistokadun. Koulun pihaa reunustaa puurivi myös Lähteenkadulla. 1950-luvulle tyypillinen kaupunkikoulu sijaitsee kaupunginosansa keskeisellä paikalla sen toiminnallisessa keskuk- sessä. Lähellä koulun itäpuolella ovat kulttuurikohteet Sampolan talo, Tampereen yliopisto ja Kalevan kirkko. Koulun yhteydessä on avoin julkinen puistomainen piha.

Kalevan yhteiskoulun lisäksi lähellä Tammelassa on punatiilinen Tammelan koulun lisärakennus 1950-luvulta. Yhteiskoulun rakennuksessa ei korostu eri korkuiset massat, vaan enemminkin tontille soviteltu matalampi siipi ja ulostulot sisäänkäynteineen.

Arvot

H, opetushistoria, (henkilöhistoria);
Rh, moderni rakennusperintö;
Y, maisemallisesti keskeinen.

Ominaispiirteet

Yhteiskoulun arkkitehti oli aikaudella tuottelias ja tunnettu kaupunginarkki- tehti Jaakko Ilveskoski. Koulu valmistui vuonna 1955. Kalevan Yhteiskoulu on nelikerroksinen funktionalismia edustava koulurakennus, jonka luokka- osan päässä on juhlasaliosa. Ulkovooraus on punatiiltä ja ajalleen tyypilli- sesti liuskekiveä. Puhtaaksi muurattu punatiilipinta koettiin 1950-luvulla materialaina kodikkaaksi ja oli tuttu materiaali tehdaskaupungissa. 1950- luvun tyypillisiä yksityiskohtia ulkoasussa ovat: liuskekivilaatoitus kivija- lassa, portaissa ja pylväissä, rakennussiipien tasoerot, nauhaikkunat, valoi- sat tuuletettavat tilat, sisäänkäyntien ulosvedot ja lipat. Eteläpäässä on Sisko Petäjän Tiedonpuu - reliefi.

Kuva 123. Kohde nro 319, Kalevan lukio, Arkkitehti Jaakko Ilveskoski 1952.

Modernit kohteet

5.11.5 Tampere-talo

Sorsapuiston etelälaitaa rajaava vuonna 1990 valmistunut Tampere-talo on pohjoismaiden suurimpia musiikki- ja kongressikeskuksia. Sijainti Kalevantien, Yliopistokadun ja Viinikankadun risteysalueella sekä toisaalta Sorsapuiston laidalla tiheään kaupunkirakanteen rajalla tekee siitä kaupunkikuvallisesti tärkeän rakennuksen. Vastapäätä toisiaan, Kalevankadun molemmin puolin sijaitsevat Tampere-talo ja sen kaupunkikuvallinen pari Tampereen yliopiston päärakennus näyttäytyvät molemmat omina maisemadominanteina ilman vuoropuhelua toistensa kanssa, lukuun ottamatta monumenttimaista arkkitehtuuria. Tampere-talo antaa ympäristöönsä sulkeutuneen vaikutelman lukuun ottamatta Sorsapuiston puolta, jonka suuntaan rakennuksen lasivitriinimäiset lämpiöt avautuvat koko eteläjulkisivun pituudelta. Blokkimaisista massoista koostuvan rakennuksen muoto mukautuu puistonäkymään polveilevan massan ja runsaan istutetun kasvillisuuden ansiosta. Tyyllisuunnaltaan rakennus edustaa modernin ja postmodernin arkkitehtuuriin yhteenliittymää. Massoittelu on kulmikasta, polveilevaa ja suu-rieleistä. Julkisivulaatan vaihtelevat käyttötavat korostavat julkisivun muotojen moninaisuutta, mikä on tyyllille ominaista. Sisätiloissa on käytetty kiiltäviä ja kylmiä materiaaleja, kuten teräs, lasi- ja kivipintoja, jotka muodostavat vastakohtaparin esiintymissalien puuverhoukselle¹⁰¹. Vuonna 2020 huolto- ja sisääntulopihaan yhtymäkohtaan rakennettiin 11-kerroksinen hotelli, jonka sisätiloista on yhteys Tampere-taloon. Suoraviivaisen muodonantonsa ja valkobetoninen julkisivun kautta hotelli sovitaa itsensä viereisten monumenttirakennusten jatkumoon, pyrkien sitomaan rakennukset entistä yhtenäisemmäksi kokonaisuudeksi.¹⁰² Tampere-talo on säilyttänyt alkuperäiset arkkitehtoniset tyylipiirteensä hyvin tähän päivään ja on edelleen hallitseva elementti Sorsapuiston ympäristössä.

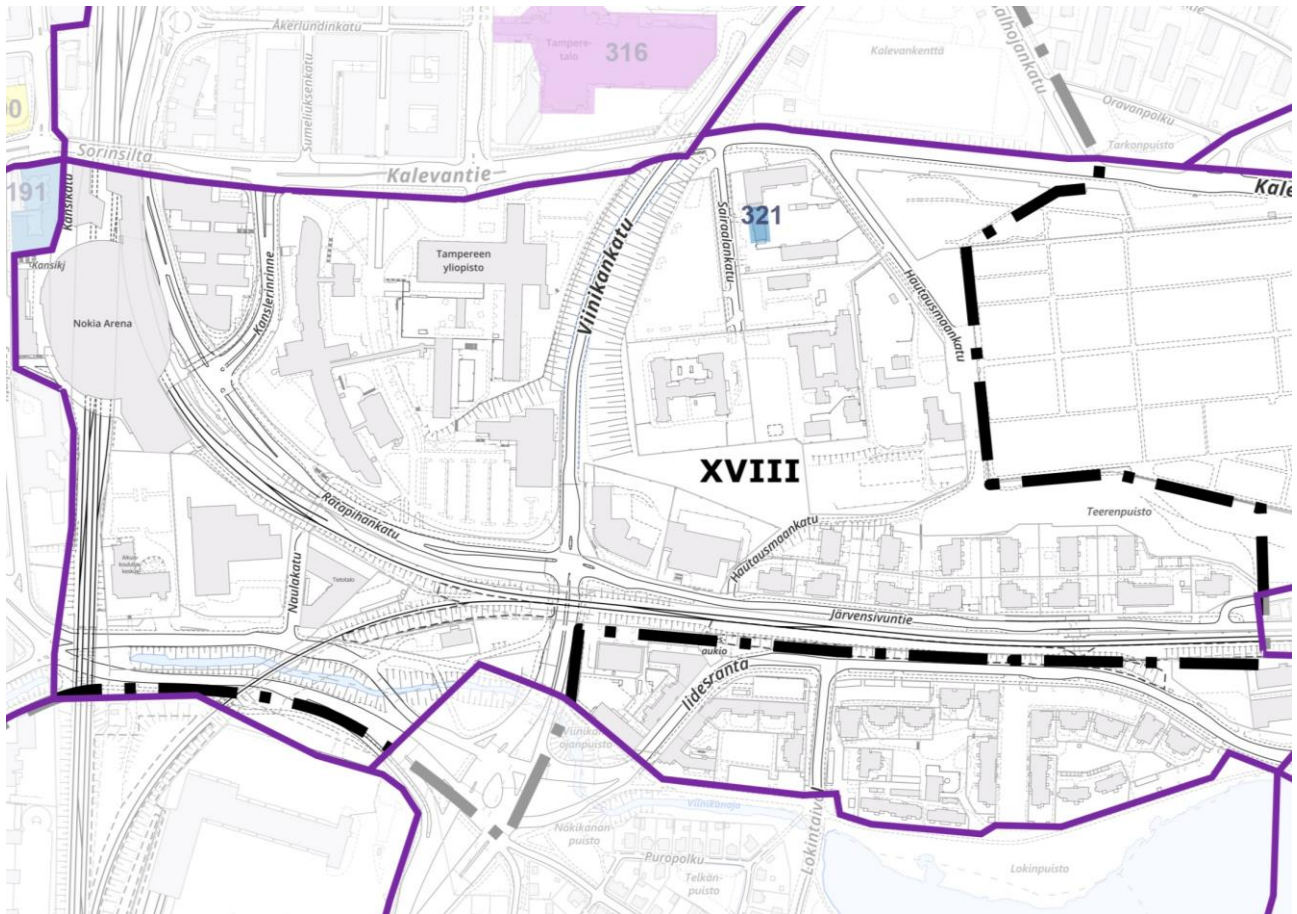
Kuva 124. Tampere-talo ja Marriott-hotelli Yliopistokadun puolelta katsottuna (drone-kuva). Kuvaaja Laura Vanzo. Lähde: [Tampere-talon sivusto](#).

¹⁰¹ MY-arkkitehdit, 2014.

¹⁰² ALA-arkkitehdit kotisivut, 2020.

5.12 XVIII Kalevanharju

Kuva 125. Kalevanharjun kaupunginosan kartta valituista kohteista ja alueista.

Tyyppi	Nimi	Kortteli	Arvo
Kohde	<u>Kalevanharjun päiväkotia</u>	321	PA

Taulukko 14. Kalevanharjun valitut kohteet ja alueet.

Alueen kuvaus

Kalevanharjun kaupunginosa rajautuu lännestä rautatiehen ja kansiareenaan, pohjoisesta Kalevantiehen ja etelästä Tampereen valtatie Viinikan liikenteen jakajasta jatkuen Iidesrannan kautta Teerentielle. Alueen itäosassa on suuri Kalevankankaan hautausmaa, jonka länsipuolella on opetusrakennuksia. Asuinalueet keskittyvät Järvensivuntien ja Iidesrannan ympärille. Radan varteen keskittyy liike- ja toimistorakennukset. Rautatien päälle rakentui kansiareena vuonna 2021. Alueen ympärillä kulkee suuret valtavyylät ja rautatiet.

Alueen historia

Tampereen XVIII kaupunginosa, jota 1940-luvulla alettiin nimittää myös Kalevanharjun kaupunginosaksi, sijaitsi Kalevanharjulla ja sen länsi- sekä lounaispuolella. Kaupunginosan pohjoisrajana oli Messukylän maantie, jonka taakse jäivät Tullin alue, Tammelan vainiot ja XIX kaupunginosa. Sen länsiraja kulki pitkin rautatietä. Etelässä XVIII kaupunginosa ulottui Viinikanojaan, jonka eteläpuolella sijaitsi vuosina 1914–1924 rakenteilla ollut Viinikan esikaupunki. Kaakkoisosastaan se rajoittui Iidesjärven kupeessa sijainneeseen Järvensivun esikaupunkiin: rajaviiva kulki Kalevankankaan hautausmaan eteläpuolella.

Kalevankankaan hautausmaan länsipuolella sijaitsi valtion yleinen sairaala, joka siirtyi sille lahjoitetulle tontille Sairaalkadulle Nalkalan torin laidalta vuonna 1910. Sairaalan suunnitteli Magnus Schjerfbeck. Päärakennus oli pohjaratkaisultaan H-kirjaimen muotoinen, sisälsi jugendin ja klassismin piirteitä. Tontille rakennettiin vuonna 1995–1997 lisärakennus, suunnittelijana Matti Huusari. Sairaalan pohjoispuolella oli vuonna 1925 perustettu Kalevanharjun lastentalo, joka sisälsi lastentarhan ja imeväisikäisten maidonjakeluaseman.¹⁰³

Vuonna 1925 valmistunut Kalevanharjun lastentalo ja nykyinen päiväkotikiinteistö edustaa 1900-luvun alun rakennuskantaa ja on tyyliltään 1920-luvun klassismia. Bertel Strömmerin suunnittelema vuonna rakennus oli ensimmäisen lastenhuoltotarkoitukseen suunniteltu niin sanottu lastenseimi Tampereella. Vaikka rakennus on muuttunut niin ulkoisesti kuin sisäisestikin vuosikymmenten saatossa se on pääsääntöisesti säilyttänyt alkuperäisen muotonsa ja henkensä¹⁰⁴.

¹⁰³ Koskesta Voimaa verkkosivusto; Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998, 194.

¹⁰⁴ Siiri-tietopalvelu.

Kohteet

5.12.1 Kalevanharjun päiväkoti

Rakennus sijaitsee Kalevanharjun kaupunginosassa osoitteessa Sairaalakatu 3 puistomaisessa ja väljästi rakennetussa ympäristössä. Rakennuksen länsi- ja eteläpuolella sijaitsevat historialliset Tampereen yleisen sairaalan ja parantolan rakennusten sekä Kalevankankaan hautausmaan RKY-alueet. Päiväkodin molemmin puolin sijaitsee kaksi uudempaa ja yksikerroksista puurakennusta, jotka harmonisesti muodostavat U-muotoisen pihapiirin päiväkodin käyttöön. Pihapiirin läheisyydessä on myös hotellina toimiva kolmekerroksinen uudisrakennus. Uudempi rakennuskanta kunnioittaa 1900-luvun alun piirteitä modernilla otteella, mikä luo alueelle melko yhtenäisen arkkitehtonisen vaikutelman.

Arvot H, sosiaalhistoria, henkilöhistoria (suunnittelija)
Rh, arkkitehtoninen;
Y, maisemakokonaisuus.

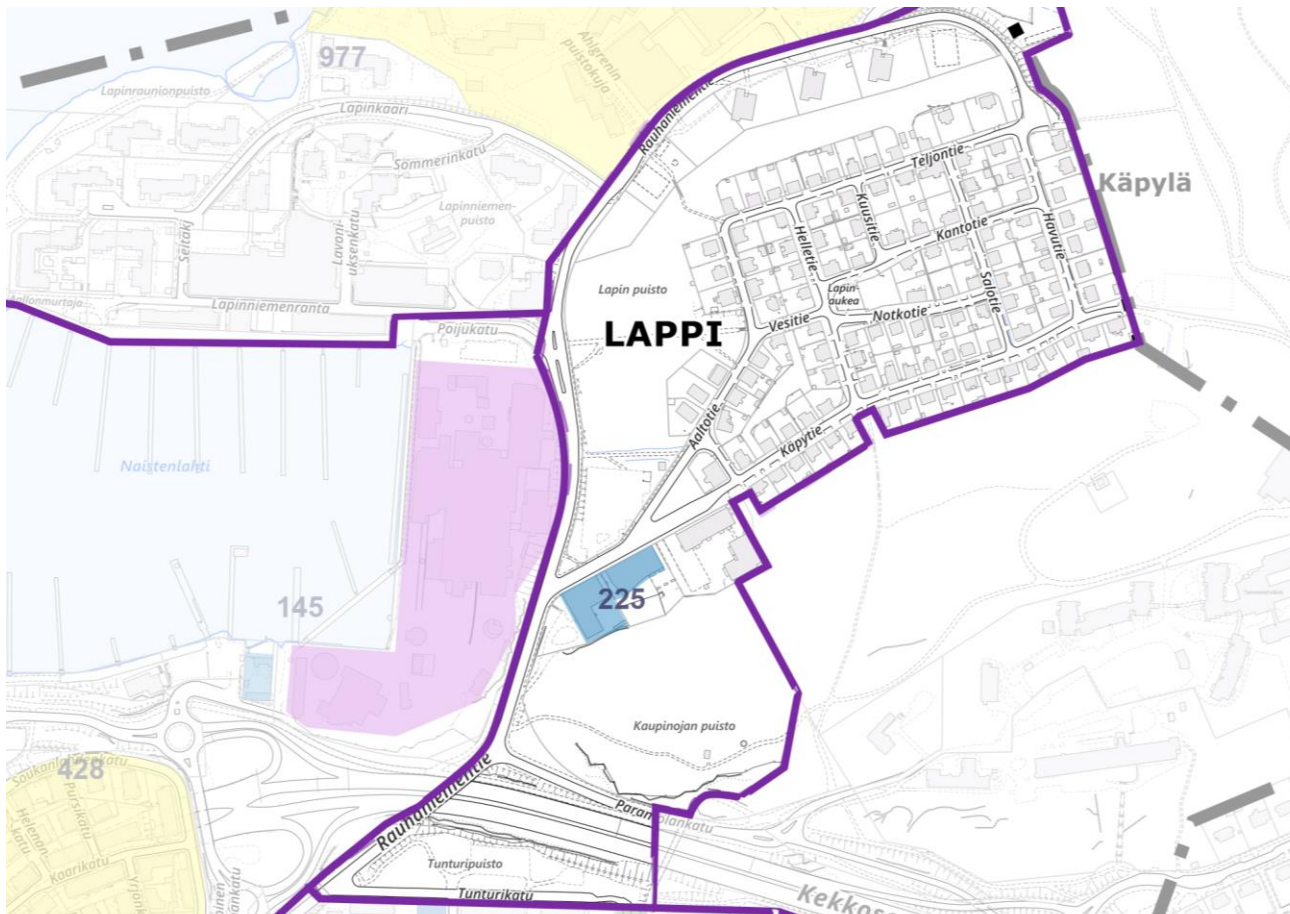
Ominaispiirteet Rakennukset muodostavat yhdessä alueen muun rakennuskannan kanssa arkkitehtonisesti yhtenäisen kokonaisuuden historialliselle alueelle. Alkuperäinen rakennustapa ja julkiselle rakennukselle tyypilliset puutaloklassismin piirteet pääsääntöisesti hyvin säilyneet: kappalemäinen ja symmetrinen rakennusmassa, matala aumakatto, kerroslistat, nurkkapilasterit, pääjulkisivun ulosvedetty keskiosa päätykolmiolla on rakennuksen korostetuin osa. Valmistuessaan ensimmäinen lastenhuoltotarkoitukseen suunniteltu lastenseimi Tampereella toimii edelleen alkuperäisestä vastaavassa käyttötarkoituksessa päiväkotina.

Rakennus on suojeltu asemakaavalla merkinnällä sr-3.

Kuva 126. Kalevanharjun päiväkoti Sairaalankadulta kuvattuna.

5.13 Lappi

Kuva 127. Lapin kaupunginosan kartta valituista kohteista ja alueista.

Tyyppi	Nimi	Kortteli	Arvo
Kohde	<u>Lapin tehdastalo Oy, Käpytie 4</u>	225	PA
Kohde	<u>As Oy Tampereen Lapin Käpy, Käpytie 6</u>	225	PA

Taulukko 15. Lapin valitut kohteet ja alueet.

Alueen kuvaus

Lapin esikaupunki perustettiin kallioisille alueille, Lapinniemen puuvillatehdasta ja Koukkunien kunnalliskotia vastapäätä. Lounaassa se rajoittui Näsijärven Naistenlahteen ja idässä Kaupin metsäalueeseen. Esikaupungin pohjoispuolelle Rauhaniemeen avattiin 1920-luvun lopulla uimaranta. Lappiin kuljettiin pitkin toisesta päästään Tammerkosken rantaan vievää Lapintietä, josta haarautuvan Käpytien ja sen sivuteiden varrelle rakennettiin pääosa esikaupungin pientalovaltaisesta rakennuskannasta.

Suuri osa Lapin esikaupungin eli Käpylän asukkaista työskenteli viereisellä Lapinniemen puuvillatehtaalla. Vuonna 1919 toimintansa tavallisessa puutalossa aloittanut Sukka- ja Trikootehdas Osakeyhtiö Kudos oli myös paikallisesti merkittävä alueen työllistäjä. Lapinniemestä ei ollut pitkä matka Tampellan eli Tampereen Pellava- ja Rautateollisuus Osakeyhtiön tehtaisiin. Teollisuuslaitosten ja kauppojen lisäksi Lapissa oli kuitenkin vain vähän palveluja; vuonna 1927 esikaupunki tosin sai Käpytielle yleisen saunan, joka säilyi vuosikymmeniä suosittuna asukkaiden kokoontumispaikkana.¹⁰⁵ Nykyisin alueen päivittäistavarakaupan palvelut sijoittuvat vanhoihin Käpytien tehdaskiinteistöihin, sekä Lapinniemen kylpylään liittyviin tiloihin. Alueella toimii vanhoissa huviloissa myös pienempiä sisustus ym. liikkeitä.

¹⁰⁵ *Suodenjoki, Koskesta voimaa-sivusto*, Kaupunki 1918–1940, Lapin esikaupunki.

Kohteet

5.13.1 Lapin tehdastalo Oy, Käpytie 4

Vuonna 1928 valmistui Bertel Strömmerin suunnittelema Kudoksen uusi tehdasrakennus Lapin alueen lounaiskulmaan osoitteeseen Käpytie 4. Tehdas oli aluksi kaksikerroksinen mutta vuonna 1936 sitä laajennettiin lisäkerroksella. Kudoksen aloitti 1930-luvun alun lamavuosista selvitteään naisten alusvaatteiden, lenkinkien ja käsineiden valmistuksen. Tehtaalle hankittiin uusia koneita, tuotanto kasvoi ja vuonna 1936 Kudoksella oli jo 162 työntekijää. Kudoksen tehdas oli alueella erittäin merkittävä ja monen asukkaan työpaikka. Tehdas toimi Lapin kulmalla vuoteen 1962 saakka, jolloin toiminta päättyi. Tehdasalue sijaitsee hieman inventointialueen ulkopuolella mutta on vaikuttanut merkittävästi tutkimusalueen historiaan ja kehitykseen.¹⁰⁶

Arvot

H, teollisuushistoria.

Rh, arkkitehtoninen, rakennustekninen.

Y, Kaupunkikuvallisesti tärkeä rakennus, maisemallisesti keskeinen

Ominaispiirteet

Rakennuksen yleisilme on edelleen ilmeeltään alkuperäinen, vaikka käyttötarkoituksen muutoksen myötä ylimpään kerrokseen on tullut tehdastointintaan nähden vieras elementti, kattoterassi, on rakennuksen asema kaupunkikuvallisesti merkittäväällä paikalla olennainen alueen teollisen historian osalta.

Kuva 128. Käpytie 4, suunnittelija Bertel Strömmer 1928–1936.

¹⁰⁶ Sitowise Oy: Lapin suojelukaavan inventoinnin päivitys 2018.

5.13.2 Asunto Oy Tampereen Lapin Käpy, Käpytie 6

Kadunreunaan sijoittuneet Käpytie 4:n ja Käpytie 6:n vanhat kiinteistöt muodostavat yhdessä korkean ja tiiviin katuseinämän. Rakennusten julkisivut ovat käsin muurattua punatiiltä. Rakennukset ovat persoonallisia vanhoja teollisuus- ja liikekiinteistöjä, jotka vahvistavat ja rajaavat katukuvaa. Molempien erityispiirteinä ovat saman julkisivumateriaalin ja samanlaisten tiiviin massan lisäksi kahden ylimmän kerroksen terassoinnit.

Käpytie 6 on Rakennustoimisto Heikki Tiitolan suunnittelema vuonna 1941 sementtivalimoksi ja muuhun teollisuuskäyttöön rakennettu rakennus. Rakennus on Käpytien puolelta viisikerroksinen siten, että ylin kerros on sisäänvedetty. Rauhaniementien puoleisessa siivessä on osittain neljä osittain viisi kerrosta. Sisäpihan alla on autotalli, joka nykyään on varastokäytössä. Pääosin rakennus on pääasiassa toimistotiloina, mutta siihen on rakennettu laajennusosa, joka täydentää sen massaa ja julkisivua sekä vahvistaa katunäkymää. Laajennusosa on korkeudeltaan sovitettu vanhaan rakennukseen ja siihen on lisätty parvekkeet. Uudisosan autopaikat on sijoitettu kannen alle.

Pihaa rajaavat nykyinen ja uudisrakennus, autohalli ja metsäinen kallioleikkaus. Yhteistä molempien vanhojen kiinteistöjen pihalle on luonnontilaisen metsän läheisyys sekä pihaja voimakkaasti rajaavat rakennukset ja kallioleikkaus, joka on voimakas elementti lähimaisemassa.¹⁰⁷

Arvot	H , teollisuushistoria. Rh , arkkitehtoninen, rakennustekninen. Y , Yhdessä viereisen rakennuksen kanssa kaupunkikuvallisesti tärkeä
Ominaispiirteet	Rakennus on kokenut melko rajuja muutoksia asuntokäyttöön, ja sen alkuperäinen ilme on säilynyt vain katujulkisivussa. Sisäpihan ja kattoterassien huomattavat laajennukset erityisesti sisäpihan suuntaan ovat vähentäneet rakennuksen arkkitehtonista arvoa.

¹⁰⁷ Asemakaava selostus Lappi 225-2 Asemakaavan muutos 16.3.2005.

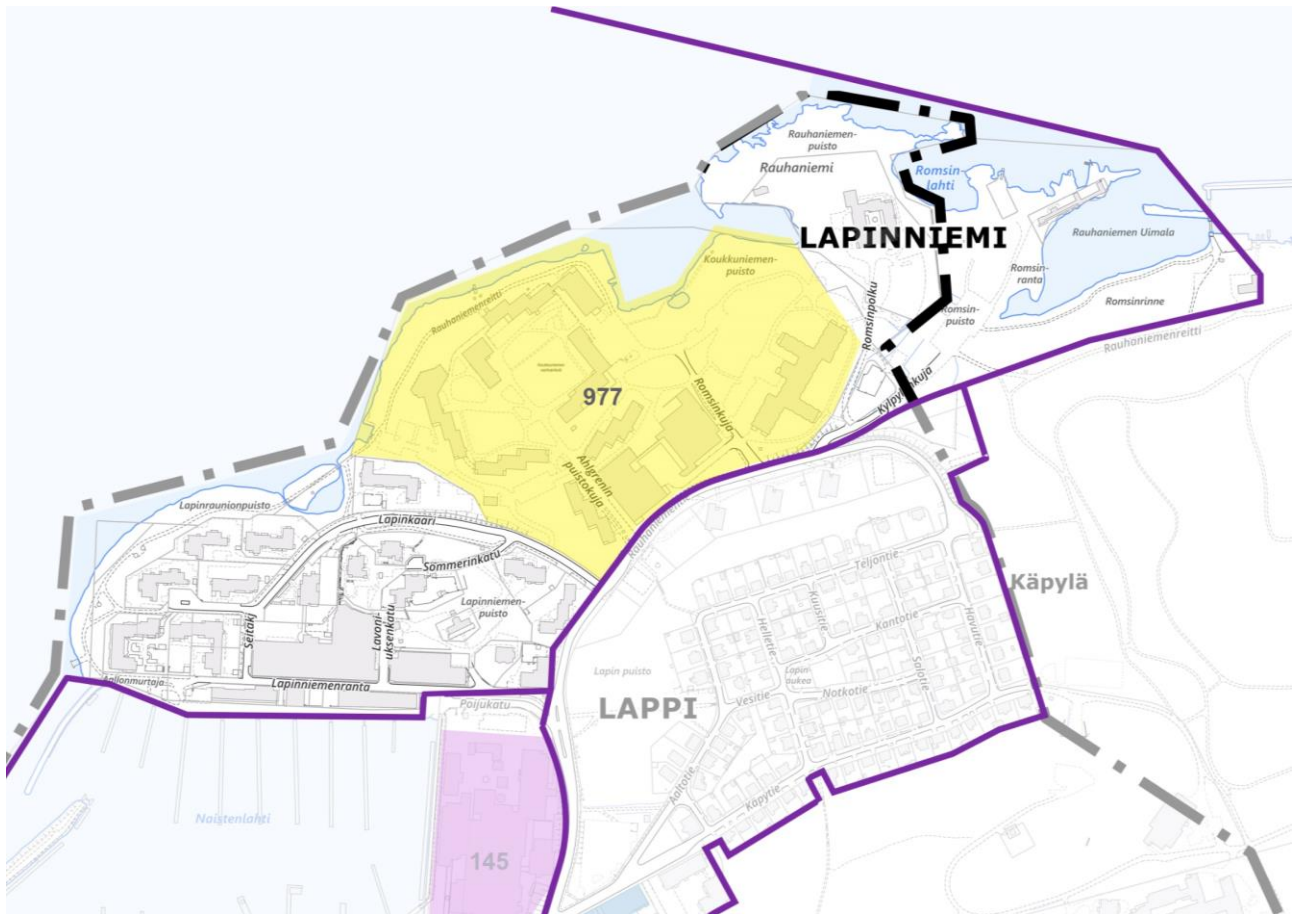

Kuva 129. Käpytie 4, suunnittelija Heikki Tiitola 1941.

5.14 Lapinniemi

Kuva 130. Lapinniemen kaupunginosan kartta valituista kohteista ja alueista.

Tyyppi	Nimi	Kortteli	Arvo
Pienalue	<u>Koukkuniemen vanhainkodin alue ja rantapuisto</u>	977	PA

Taulukko 16. Lapinniemen valitut kohteet ja alueet.

Alueen kuvaus

Tampereen Lapinniemi sijaitsee Näsijärven rannalla rajautuen Lapinniemenrantaan ja Rauhaniementiehen. Rauhaniemen ja Koukkuniemen alueet ovat harvakseltaan rakennettuja ja vehreitä alueita. Lapinniemen osa on tiiviimmin rakennettua entistä tehdasaluetta. Entisessä Lapinniemen Puuvillatehtaan kehräämössä toimii nykyään hotelli, ja sen edessä on runsaasti venelaitureita, jotka kertovat alueen muuttuneesta käyttötarkoituksesta. Lapinniemi on täydentynyt asuinrakennuksista asuntomessualueen toteutumisen jälkeen 1990-luvulta 2000-luvulle asti. Koukkuniemen ja Rauhaniemen alue on pääsääntöisesti hoitoalan rakennuksia, pois lukien Rauhaniemen uimala, jonka voi katsoa liittyvän kuitenkin kansanterveyteen.

Rannassa kulkee Rauhaniemen virkistysreitti alkaen Naistenlahdelta ja jatkuen Rauhaniemen kansankylpylään. Alueelta on mahtavat näkymät Näsijärven suurelle selälle. Talvisin järvenjälle on aurattu suosittu luistelurata. Vanhainkodin alueen sijoitus ja alueen viimeistely ilmestään tukeutuvana hoivarakennusten alueena kertoo aikakauden ihanteista. Lapinniemen vanhat tehdasrakennukset sitovat alueen historialliseen tehdastoiminnan viitekehykseen, jota jatkaa moderni voimalaitos Naistenlahden pohjukassa.

Alueen historia

Koukkuniemen sairaala-alueen rakentuminen alkoi vuonna 1883 kauppias Gustaf Fredrik Ahlgrenin testamenttilahjoituksen myötä. Puurakenteinen päärakennus vaivaisten hoidolle vuodelta 1886 oli yli 50 metriä pitkä. Sairaita ja mielisairaita varten sijoitettiin hieman pienempi rakennus pihan pohjoisreunalle. Tiilirakenteinen talous- ja hallintorakennus valmistui vuonna 1925, jonka suunnitteli Eetu Murros ja Bertel Strömmer. Strömmer myös suunnitteli vuonna 1936 valmistuneen hoidokkirakennuksen.¹⁰⁸

1950-luvulle asti säilyi pihapiirin neliömäinen muoto, mutta sen jälkeen rakennuskannan uudistuksen myötä pihapiiristä peltoja muutettiin paikoitusalueiksi ja pihanurmeksi. Vuodesta 1954 alkaen purettiin vanhoja puurakennuksia ja rakennettiin tilalle useita ajanmukaisia vanhainkotirakennuksia. Seitsemän vuotta kestäneen rakennustöiden aikana rakennettiin viisi hoidokkirakennusta, juhlatalo ja maanalainen tunneli eri rakennusten välille. Strömmerin suunnittelemaa rakennusta laajennettiin samalla. Uuden vanhainkodin suunnitelmat laati Jaakko Ilveskoski.¹⁰⁹ Vuonna 1959 valmistui Tampellan tehdasalueelta Naistenlahden yli Lapinniemen tehtaalle johtanut yli 500 metriä pitkä höyryputkisilta, joka sittemmin purettiin vuonna 1987.

Täydennysrakentamista jatkettiin 1970- ja 1980-luvulla itäiseen osaan, jolloin alue muutettiin kokonaan vanhainkotikäyttöön. Vuosina 1976–1978 rakennettiin Pekka Ilveskosken suunnittelema vanhainkotirakennus nimeltä Lehtelä. Vuonna 1985 valmistui 240-paikkainen Koivula. 2000-luvulla rakennuksia peruskorjattiin ja ajanmukaistettiin sekä rakennettiin uusi ravintola-keskus/huoltorakennus ja Impivaaran uudisrakennus.¹¹⁰ Lisäksi pihapiirin keskelle on rakennettu 2020-luvulla uusi monikerroksinen rakennus.

Lapinniemen alueen pellavatehtaan rakennustyöt on aloitettu vuonna 1897 ja toiminta aloitettiin 1899. Tehtaan toiminta kipuili sotien aikoina ja erilaisten saatavuusongelmien kanssa jatkuvasti. 1950-luvun jälkeen tehtiin erilaisia yritysostoja ja yhdistymisiä, mutta lopulta Lapinniemen valmistustoimintaa ajettiin alas syksyllä 1985 ja koneet myytiin pois. Lapinniemen Puuvillatehdas Oy siirtyi kokonaan Finlaysonin omistukseen maaliskuussa 1986. Lapinniemen entisessä puuvillakehräämön rakennuksessa toimii nykyisin Holiday Club Tampereen kylpylä.

¹⁰⁸ Siiri-tietopalvelu.

¹⁰⁹ Siiri-tietopalvelu.

¹¹⁰ Siiri-tietopalvelu.

Lapinniemi oli asuntomessualueena vuonna 1990 ja entiselle tehdasalueelle rakennettiin 1990-luvulla asuntoja.¹¹¹

¹¹¹ *Tampereen Puuvillateollisuus, Tekstiilejä Tampereelta -sivusto.*

Pienalueet

5.14.1 Koukkuniemen vanhainkodin alue ja rantapuisto

Tampereen Lapinniemen kaupunginosassa noin kahden kilometrin päässä kaupungin keskustasta sijaitsee Koukkuniemen alue. Alue rajautuu etelästä Lapinkaareen sekä Rauhaniementiehen ja pohjoisesta Näsijärveen. Alueen Näsijärven puoleisella reunalla kulkee leveä rantapuisto ja -polku.

Alueella sijaitsee 14 Koukkuniemen vanhainkodin rakennusta, jotka on rakennettu aikavälillä 1925–2014. Suurin osa rakennuksista on 1950-luvulta ja säilyneistä alkuperäisistä rakennuksista vanhin on Birger Federleyn suunnittelema hallintorakennus vuodelta 1925.¹¹² Alueen yhtenäisimmän osan yleisilme muodostuu pääosin hyvin säilyneestä 1950-luvun arkkitehtuurista. Itäosan ja Romsinkujan varren piirteet ovat vähemmän selkeät kuin länsiosassa, eikä Romsinkujalla olevilla rakennuksilla ole yhtä suurta merkitystä kokonaisuuden kannalta. Maiseman suunnittelussa on korostettu näkymiä järvelle, väljyyttä, avaraa sisäpihaa, suuria maisempuita ja maanmuodot huomioivaa porrastuvaa rakennusten massoittelua. Nämä luovat alueelle sen leimallisimman ominaispiirteen.

Asemakaavamerkintä sj-5: Rakennustaiteellisesti arvokas ja kaupunkikuvan säilymisen kannalta tärkeä alue. Alueen kaupunkikuvan kannalta merkittävää luonnetta ei saa muuttaa. Uudisrakennusta tai olemassa olevaan rakennukseen tehtäviä muutoksia suunniteltaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota alueen rakennustaiteellisten ja kaupunkikuvallisten arvojen säilyttämiseen.

Arvot	H , Sosiaalishistoriallinen; Käyttötarkoitus sama jo 1880-luvulta saakka Rh , arkkitehtoninen, rakennusperinteinen; RKM III Merkittävä, alkuperäisyysaste suuri. Y , maisemallinen kokonaisuus
Ominaispiirteet	Ajallisesti monikerroksinen alue edustaa sairaan- ja vanhustenhoidon kehittymistä eri vuosikymmeninä. Yhteiskunnallisten muutosten myötä kehittyneen alueen rakennuskanta on edelleen suurilta osin alkuperäistä käyttötarkoitusta vastaavassa käytössä, hoitolaitoksena. 1950-luvun rakennuskanta säilynyt eheänä kokonaisuutena, jolla korkea alkuperäisyysaste etenkin ulkoarkkitehtuurin osalta. Rakennusten sijoittelu tontilla, massoittelu ja pihasuunnittelu heijastavat aikakautensa suunnittelun ihanteita. Rakennukset ovat sijoitettu näkymien mukaisesti luoden avoimen sisäpihan. Hyvin säilynyt maamerkkimäinen hallintorakennus edustaa 1920-luvun klassismia. Rakennuskanta edustaa Tampereen kaupungin arkkitehtiosaston suunnittelijoiden tuotantoa.

¹¹² Siiri-tietopalvelu

Kuva 131. Varpula ja Urpula vanhainkodit.

Kuva 132. Vasemmalla Bertel Strömmerin suunnittelema vuoden 1925 tiilirakennus ja taustalla 1950-luvun Ilvesmäen suunnittelema hoidokkirakennus.

Kuva 133. Rauhaniemenreitti.

6 Lähdeluettelo

- Korhonen, S. (2019). *Tilan ja paikan merkitykseen vaikuttaminen taiteen ja kulttuurin kautta – Tapausesimerkinä Annikin puutalokortteli Tampereella*. Kandidaatintutkielma. Oulun yliopisto.
- Nikula, J. (2012). *Kulttuurihistoriallisesti arvokkaan korjauskohteen dokumentointi*. Opinnäyte-työ. Tampereen ammattikorkeakoulu.
- Lyytinen, H. (2003). *Tampereen tavara-asema ja muut VR:n rakennukset itsenäisyyden kadun pohjoispuolella*. Rakennushistoriaselvitys. Saatavilla [Tampereen kaupungin sivustosta](#) (20.11.2024).
- Haapsaari, M. (2015). *Tampere – Koukkuniemi rakennusinventointi*. Pirkanmaan maakuntamuseo.
- Teivas, E. (2005). *Koukkuniemi Tampere kaupunkikuvallinen selvitys*. Arkkitehtitoimisto Eija Teivas.
- Lyytinen, H. (2013). *As Oy Välimaankatu 25*. Rakennushistoriaselvitys. Arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen Oy.
- Halonen, M., Teivas, E. & Ala-Uotila, S. (2018). *Tammelan koulu – Rakennushistoriaselvitys*. Sitowise Oy.
- Hinnerichsen, M. (2016). *Osmonpuiston soittolava – Hoitosuunnitelma*. Pirkanmaan maakuntamuseo Vapriikki.
- Isomäki, S. (2022). *Vanhasta tavara-asemasta remontoidaan 1000 ihmisen keikkapaikka Tampereella – tältä historiallisten tiiliseinien suojissa näyttää nyt*. Yle uutiset 12.8 2022. Haettu [YLE-sivustosta](#) (20.2.2024).
- Suodenjoki, S., (2019.) [Tammelan Osmonmäki – XIV kaupunginosa](#). Saatavilla: Koskesta voimaa -sivusto. Haettu 12.12.2023.
- Suodenjoki, S., (2019.) [XV kaupunginosa - Tammelan keskiosa](#). Saatavilla: Koskesta voimaa -sivusto. Haettu 23.2.2024.
- Pöntys, J., (2021). *Rakennetun ympäristön selvitys Tammela Mäkipäänkatu 39–41*. Neva Oy. [Asemakaavan 8901 dokumentit](#). Haettu 23.2.2024.
- Honkonen, E. (2013). *Täydennysrakennus Tammelaan Asunto-osakeyhtiö Kalevanlukon tontille*. Tampereen teknillinen yliopisto.
- Lyytinen, H. (2006). *Suomen trikoon Onkiniemen tehdas – Selvitys rakennetusta ympäristöstä*.
- Ohtola, H. (2019). *XI (Kyttälä), Tuomiokirkonkatu 20. Asemalaava nro 8762*. Rakennetun ympäristön selvitys. Arkkitehtitoimisto Helamaa & Heiskanen Oy. Saatavilla [Tampereen karttapalvelusta](#) (18.1.2024).
- Setälä, V. (2019) *Nousukauden ökyisät asuinkerrostalot: Ajan ihanteiden heijastuminen vuoden 1990 asuntomessukohteissa: uudisrakennettu Terästammela ja saneerattu Lapinniemmen Kehräämö*. Saatavilla [Tampereen yliopiston Trepo -opinnäytetietokannasta](#) (18.1.2024).
- Ahola, T. (2019) *Särkänniemen alueen rakennusinventointi. Täydennysinventointi*. Haettu [Tampereen kaupungin sivustosta](#) (28.2.2024).

Koskesta voimaa verkkojulkaisu: <https://webpages.tuni.fi/koskivoimaa/>

Manninen, Jukka. 14.1.2021. Tamperelainen taloyhtiö palautti 1930-luvun tyylin julkisivuunsa – Asuntojen arvo ja energiatehokkuus nousivat pikkuruutuisilla ikkunoilla. Aamulehti (22.2.2024).

Ristola, Pauliina. 2022. Esplanadit, bulevardit ja puukujanteet Tampereella. Selvitys.

Lyyra-Seppänen, Anna. 2006. Pohjolankatu 25. Rakennusinventointi. Pirkanmaan maakuntamuseo Kulttuuriympäristöyksikkö. Haettu 23.2.2024.

Tampereen kaupunki. Kaupunkipuulinjaus 2020. Kaupunkiympäristön palvelualueen julkaisuja 3/2020. Haettu 23.2.2024.

